ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU

AP58
.S53 Mq
v.8

v. 8

A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

ROČNÍK 8 VOLUME • 1961 • ČÍSLO 1-2 NUMBER

RS
SK

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

MOST

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva: Slovenský ústav, Cleveland, Ohio—Rím
Published by: Slovak Institute, Cleveland, Ohio—Rome

Predseda: Osv. pán Teodor J. Kojiš, OSB, opát
Kláštora sv. Andreja-Svorada

President: Rt. Rev. Abbot Theodore G. Kojiš, O.S.B.,
St. Andrew's Abbey

Rediguje
Mikuláš Šprinc

VYCHODÍ ŠTYRI RAZY DO ROKA.

PREDPLATNÉ:

USA A CANADA	$5.00
INÉ KRAJINY	$4.00

REDAKCIA:
MIKULÁŠ ŠPRINC
28700 EUCLID AVE.
WICKLIFFE, OHIO, USA

Administrácia:

REVUE MOST
Slovak Institute
2900 East Boulevard
Cleveland 4, Ohio, USA

OBSAH

Decus Patriae — Ozdoba vlasti — 1

Ernest Bouydosh O.M.I. Náboženské pomery v Uhorsku za arcibiskupa Juraja Lippayho — 4

Henrique Badosa. Ty, ktorý chlieb a nádej dávaš . . . — 32

Ján Rekem, S.T.D. Náčrt kresťanskej filozofie dejín — 33

José Luis Hidalgo. Tichá modlitba — 50

Ricardo E. Molinari. Svetlo sa nenavráti — 50

Rafael Morales. Kostra dievčaťa — 51

Eugenio de Nora. Hlasom najčistejším — 51

Carlos Bousoño. Nebeská óda — 52

José Bergamín. Úprimný hlas ďaleký — 52

Prof. Dr. Štefan Vagovič. Materializmus, dialektika a jestvovanie Boha — 54

Silvia Ocampo. Nudus in ignota, palinure, jacebis harena — 69

ROZHĽAD

F. Vnuk. Literatúra zviazaná a obviazaná — 70

J. Kirschbaum. O novú interpretáciu slovenskej kultúrnej minulosti — 78

Stanislav Bukva. K šesťdesiatke vdp. prof. Dr. Silvestra Taligu — 80

(Pokračovanie na 3. strane obálky)

ČÍSLO 1–2
NO. 1–2

ROČNÍK VIII.
VOL. VIII

DECUS PATRIAE — OZDOBA VLASTI

OPÁT TEODOR J. KOJIŠ, OSB

Keď sme rozmýšľali, ako zhrnúť do výrečnej skratky osobnosť slovenského opáta Teodora J. Kojiša, OSB, neváhali sme ani za chvíľu použiť dva vznešené tituly: Columna fidei — decus patriae. Tieto dva tituly nedávajú sa hocikomu a za hocičo, lebo vyjadrujú dve oblasti najvyšších hodnôt: kresťanských a národných.

Osv. pán Teodor J. Kojiš, OSB oslavuje tohto roku dve významné jubileá: dvadsaťpäťročné kňazské jubileum a pätnásťročné jubileum svojej opátskej vysviacky jediného slovenského opátstva sv. Andreja-Svorada v Clevelande, Ohio.

Dejepisci cirkevných dejín a západnej kultúry sú zajedno v hodnotení tvorivého a blahodarného vplyvu rehole sv. Benedikta na vytváranie a formovanie kresťanskej kultúry a civilizácie. Každý benediktínsky kláštor bol požehnaním nielen duchovným, ale aj kultúrnym a civilizačným. Benediktínski mnísi učili ľudí nielen žiť posolstvá kresťanstva, ale učili ich aj milovať všetko to, čo sa rodilo, čo sa nadchýňalo z tohto ducha. Benediktínske opátstva boli strediskami nielen kresťanského duchovného života, ale aj ohniskami a žriedlami kresťanskej kultúry a civilizácie. Benediktínska účasť na budovaní a formovaní západnej kultúry je dnes nedišputovanou skutočnosťou. Zistiť a zhodnotiť prácu benediktínskych opátstiev kedysi na Slovensku je úlohou, ktorá čaká slovenských cirkevných a kultúrnych historikov.

Taká je teda pravda, že každé benediktínske opátstvo bolo požehnaním pre kraj, kde dejstvovalo. Požehnaním duchovným a požehnaním kultúrnym. Požehnaním bolo, je a bude pre slovenskú duchovnosť a pre slovenskú kultúru aj jestvovanie a dejstvovanie slovenského opátstva sv. Andreja-Svorada v Amerike. O čisto duchovnom význame tohto opátstva hovorilo sa, písalo sa a bude sa ešte veľa hovoriť a písať na inom mieste. No je časové a priliehavé, aby sa na stránkach časopisu pre slovenskú kultúru aspoň per *summos apices* zvýraznilo požehnanie, ktoré toto opátstvo a jeho opát znamenali a znamenajú pre slobodnú kresťanskú kultúru.

Opát je otcom a vodcom svojho opátstva, vybavený toľkou autoritou, s akou sa stretávame len zriedka u predstavených duchovných spoločností. Preto benediktínski opáti vtláčajú hlbokú stopu do duchovnej tvári svojich opátstiev. Čo sa slovenskej kultúry a kultúrnosti v zahraničí týka, opát Teodor, OSB vyoráva v nich brázdu, ktorú čas nezaveje. Preto, lebo opát Teodor, OSB je *kultúrny človek*. Prečo to osobitne vyzdvihujeme? Aby sme zprízvučnili rozdiel medzi kultúrnym a civilizovaným človekom. Nekonečné sú zástupy tých, ktorých duchovný obzor nepresahuje medze pragmatizmu, materializmu a sebectva; ktorých jediným meradlom je iba chlieb a to, čo ho rozmnožuje; ktorí sa neprestávajú klaňať modlám iba užitočnosti, ktorých oči sa nikdy nepozdvihli k výškam ideálov, duchovnosti; tí, o ktorých Písmo sv. hovorí, že žijú len z chleba.

Bolo požehnaním pre slovenskú kultúru, keď sa ona octla vo vyhnanstve, že našla v opátovi Teodorovi, OSB človeka, ktorý mal pre ňu vycibrený zmysel; ktorý naplno pochopil, že je prejavom osobitného slovenského génia; ktorý vedel, z akých prameňov vyvrela; ktorý videl v nej kvet zo stromu, zasadeného sv. Cyrilom a Metodom. Ale pochopiť, že národ sa najírečetejšie zvýrazňuje práve v osobitných farbách svojej kultúry — na to treba mať zmysel kultúrneho človeka. Veriť, že zvýrazňovanie duše istého národa je zvýrazňovaním hodnôt, ktoré doň Boh vložil; že osobitnosť a jedinečnosť týchto hodnôt musí byť zrejmá na konečnej alebo už aj na tvoriacej sa tvári ľudstva, to vyžaduje istý duchovný postoj, istú filozofiu, rozhľad a hĺbku.

Keď myslíme na tieto veci, myslíme na vznešený titul

— *decus patriae*. Hmotná kultúra národa sa mení, ale nadčasový ostáva duch, ktorý všetko preniká, tvorca hodnôt; kultúrnych i tých hmotných. Netreba nič zveličovať, ale len jedoducho priznať a vyznať, že opát Teodor a jeho opátstvo v tomto ohľade dokázali sa byť na skutočnej úrovni. Stali sa oporou takmer všetkých zahraničných kultúrnych slovenských snažení; svojím hlbokým porozumením pre slovenskú kultúrnu slávu, svojím širokým rozhľadom a plánovaním a čo je tak celkom neobyčajné v otupnom hmotárskom sparne našej sociéty, aj neochabujúcou ochotou slovenskú kultúru v zahraničí aj hmotne vždy podporiť. Netreba sa podrobne šíriť o tom, koľké slovenské kultúrne hodnoty by vôbec neboli uzreli svetlo sveta bez opáta Teodora, OSB. Kto sleduje život slobodnej slovenskej kultúry a pozná jej ťažkosti, vie o nich. Kto nevie o týchto hodnotách, lebo nie sú preň hodnotami, ten bude iba vrieskať a zúriť; presne ako Judáš, keď videl, že Mária Magdaléna drahým alabastrom pomazala hlavu Pánovi. Mohlo sa to, vraj, predať a rozdať chudobným. Naveky budú ľudia, ktorí sa neprestávajú pýtať: *Ad quid perditio haec?* Zotnime všetky stromy, ktoré sú vyššie ako my.

Aby všetko to, čo vyvrelo zo slovenského ducha v zahraničí, mohlo sa dakde sústrediť a zachrániť, aby slovenskí kultúrni pracovníci mali sa okolo čoho združovať a pracovať, založil opát Teodor hneď na počiatku svojho opátskeho úradovania Slovenský ústav pod strechou svojho opátstva a neskoršie ho rozšíril o rímsku odbočku. Tento Slovenský ústav je skutočnosťou so svojou knižnicou, so svojím archívom, so svojimi zbierkami. Keď mútne vody kultúrnej ľahostajnosti a nedbajstva valia sa zôkol-vôkol, i keď malý, ale pevný ostrov je nekonečne viac, než nijaký ostrov. Kým pánom tohto ostrova je opát Teodor, OSB so svojou láskou pre slovenskú kultúru, dovtedy slobodná slovenská kresťanská kultúra bude mať pôdu pod nohami.

Tvorcovia slobodných slovenských kultúrnych hodnôt dvíhajú radi čaše svojich sŕdc na pozdrav jubilujúceho opáta Teodora, OSB. Je on pre nich a pre celý národ v jeho krutých skúškach — Decus Patriae.

Redaktor

NÁBOŽENSKÉ POMERY V UHORSKU ZA ARCIBISKUPA JURAJA LIPPAYHO

1642—1666

Ernest Bouydosh O.M.I.

OBSAH

Úvod: Aktualita tejto rozpravy

I. Uhorsko za tureckej okupácie

1. Všeobecný prehľad
2. Vývoj politickej situácie
3. Vývoj náboženskej situácie

II. Juraj Lippay, ostrihomský arcibiskup

1. Život a dielo
2. Trnava, arcibiskupské sídlo

III. Náboženské pomery

1. Pramene
2. Rozbor situácie
   a) Zemepisný rozsah a cirkevno-právne rozdelenie ostrihomského arcibiskupstva
   b) Pozitívna tvár situácie: Úspechy katolíckej obnovy
   c) Negatívna tvár situnácie: Spor o kostoly; protiprávne zasahovanie svetskej moci do cirkevnej správy; úpadok svetského kňazstva
   d) Nádeje budúcnosti: Ústredný seminár a školy

Záver: Poučenie pre prítomnosť

BIBLIOGRAFIA

1. DOTERAZ NEVYDANÝ PRAMEŇ

Informatio quadriennalis archiepiscopi Georgii Lippay, missa ad Sacram Congretionem Concilii anno 1650.

Archivio Secreto Vaticano, Fondo S. Congr. Concilio, Relazioni quadriennali.

2. VYDANÉ PRAMENE

Carolus Péterffy S. J., Sacra Concilia Ecclesiae Catholicae in Regno Hungariae celebrata a. 1014-1734, Secunda pars, Posonii 1742.

Andreas Veress, Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, Vol. II Roma, Collegium Germanicum et Hungaricum a. 1559-1917 (Fontes rerum hungaricarum, Tom, II) Budapest 1917.

I. Lukács—L. Polgár S. J., Documenta romana historiae Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis, Vol. I. Roma 1959.

M. Lacko S. J., Unio Užhorodensis Rothenorum Carpaticorum (Orientalia Christiana Anacleta Nr. 143) Roma 1955

3. LITERATÚRA

Fr. Hrušovský, Slovenské dejiny, Matica Slovenská, Turč. Sv. Martin 1939.
A. Lefaivre, Les Magyars pendant la domination ottomane, Paris 1902.
Daniel Rops, Histoire de l'Église du Christ, Vol. IV-V, Paris 1955-58.
G. Stadtmüller, Geschichte Südosteuropas, München 1950.
Hóman-Szekfü, Magyar Történet, Vol. IV, Budapest 1935.
J. Karácsonyi, Magyarország Egyháztörténete, Nagy Várad 1915.
B. Bangha, Katolikus Lexikona, Budapest 1932.
Révai Nagy Lexikona, Budapest 1930.

ÚVOD

Je všeobecným zjavom, že či už jednotlivec, alebo národ, v kritických momentoch svojho žitia s obľubou sa obracia do minulosti, aby z pokladu svojich tradícií a z príkladu hrdinských predkov, — ktorí tiež mali svoje kritické chvíle —, čerpal silu pre prítomnosť a nádej pre budúcnosť. Či nepovedal už pred 2,000 rokmi slávny rímsky rečník a filozof Cicero: "Dejiny sú učiteľkou života — Historia magistra vitae"?

Slovenský národ prežíva dnes bezpochyby jednu z najťažších chvíľ svojho nielen náboženského, ale aj politického a kultúrneho života. Mnohí s úzkosťou si kladú otázku: Ak táto situácia potrvá ešte 20-25 rokov, keď naša generácia bude pomaly vymierať, či nebude treba začínať tam, kde začali pred 11 storočiami vierozvestcovia sv. Cyril a Metod? Za takých okolností je dvojnásobne potešujúce vedieť, že pred 300 rokmi Slovensko sa už nachádzalo v podobnej situácii, tiež zápasilo s neslýchanými ťažkosťami, ktoré na smrť ohrožovali dedičstvo sv. Cyrila a Metoda, nad ktorými však tak triumfovalo, že dnes zas môže byť "antemurale christianitatis", titul, ktorý dal národom bývalého Uhorska pápež Kalixt III. už roku 1456 po slávnom víťazstve nad Turkami pri Belehrade.(1)

Ale či môžeme povedať, že väčšina Slovákov — nielen tí doma, ktorí už od útleho veku sú systematicky mýlení bezbožnou propagandou, ale aj tí v slobodnom svete —, dostatočne pozná tú hrdinskú epochu svojich dejín? Tento prvý pokus výskumnej práce, na poli cirkevných dejín, chcel by byť skromným príspevkom k tomu a súčasne pozitívnou odpoveďou na výzvu, ktorú uverejnil pred štyrmi rokmi v "Moste" P. Michal Lacko S.J., profesor na Pápež-

skom Východnom Ústave v Ríme, kde medzi iným píše: "Práve táto reštauračná činnosť Posvätnej Kongregácie de Propaganda fide v oblasti niekdajšieho Uhorska, teda aj dnešného Slovenska, je nám celkom neznáma, hoci v jej archíve je uložené množstvo materiálu, ktorý nám dôkladne môže osvetliť náboženské pomery u nás až do podrobností."(2)

O rok neskoršie na stránkach toho istého časopisu autor sa zase vracia k tejto otázke: "XVII. storočie na Slovensku, tak bohaté na udalosti a tak významné pre budúci vývoj Uhorska a celej strednej Európy, keď územie dnešného Slovenska bola hrádzou proti náporu tureckej záplavy, javiskom náboženských bojov a dejiskom jedinečnej katolíckej obnovy, toto storočie čaká ešte na svojho dejepisca."(3)

I. UHORSKO ZA TURECKEJ OKUPÁCIE

1. Všeobecný prehľad

Jedným z najdôležitejších medzníkov dejín Uhorska a s ním celej Strednej Európy je bezpochyby rok 1526, keď 29. augusta v bitke pri Moháči na hlavu bolo porazené uhorské vojsko, padol aj sám česko-uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelonský(4), čím na celých 150 rokov bola otvorená cesta tureckej záplave v Strednej Európe. Postupné oslobodenie sa začalo iba 12. septembra 1683 rozhodujúcim víťazstvom poľského kráľa Jána Sobieskeho pri Viedni, ktoré znamená začiatok ústupu tureckej nadvlády. Ale i keď už roku 1697, po porážke pri Zente, Turci museli prakticky evakuovať Dolnú zem, celá tá dlhá a bolestná perióda tureckej okupácie oficiálne sa končí iba rokom 1718, keď po potlačení povstania Františka II. Rákóczyho, mierom v Požarevci definitívne bol nastolený pokoj v Uhorsku.

Po moháčskej katastrófe dunajsko-karpatský priestor stal sa dejiskom stretnutia viacerých protikladných síl, ktorých konflikt zaplnil celé XVI. a XVII. storočie. Táto spletilá sieť politických, sociálnych a náboženských udalostí trochu schematicky dá sa polarizovať medzi nasledujúcimi štyrmi základnými činiteľmi: turecké útoky a kresťanská obrana, stavovská emancipácia a cisárska centralizácia, sedmohradsko-maďarský nacionalizmus a rakúsko-

nemecký absolutizmus, protestantská reformácia a katolícka reštaurácia. Všetky tieto dvojice síl jestvovali síce spolu plných 200 rokov, ale neúčinkovali rovnakou prudkosťou; a preto podľa toho, ktorá z nich sa dostala do prevahy, podľa toho sa menila aj tvárnosť jedného-každého obdobia. Tak kým počas viac desaťročí prvej a druhej polovice 16. storočia prevládalo turecké nebezpečenstvo, koniec tohože a začiatok nasledujúceho storočia bol zaplnený súbojom medzi rozpínavým protestantizmom a oslabeným katolicizmom, ktorého miesto na nejaký čas prevzal boj medzi sedmohradsko-maďarským nacionalizmom, spojeným s emancipáciou zemianskych stavov a medzi cisársko-rakúskym centralizmom, aby potom v polovici XVII. storočia, — obdobia, ktorým sa budeme bližšie zaoberať —, obnovenými silami zas sa dostala do popredia katolícka reštaurácia a proti nej sa vyvíjajúca reakcia protestantov.

Prv, než by sme začali dôkladnejšie analyzovať náboženské pomery Uhorska koncom tohto dlhého a búrlivého obdobia, myslím, nebude od veci trochu si osviežiť aspoň tie hlavnejšie rysy politickej situácie, ktorá nutne slúži nielen za všeobecný rámec, ale aj za organický podklad cirkevno-náboženských udalostí. Pre väčšiu jasnosť sledujme teda krok za krokom vývoj vyššie uvedených činiteľov, aby sme lepšie videli, ako pripravili dobu, na ktorej sa trochu dlhšie zastaví naša pozornosť.(5)

2. *Vývoj politickej situácie*

Porážka pri Moháči už sama v sebe bola nesmiernou katastrófou. V bitke a po nej nasledujúcich plieneniach zahynulo 200,000 ľudí, padla za obeť väčšina šľachty, medzi nimi i šiesti biskupi, ktorí v tej dobe boli aj vojenskými vodcami svojich diecéznych oddielov, keďže boj proti mohamedánskym Turkom bol pokladaný za svätú vojnu. No ešte katastrofálnejšie boli jej politické a náboženské následky, a to rozdelenie krajiny počas dvoch storočí na dve, potom na tri sebe nepriateľské časti a rozbitie náboženskej jednoty.

Ani nie mesiac po porážke, časť pozostalej šľachty zvolila za uhorského kráľa veľmoža Jána Zápoľského, šľachtica chorvátskeho pôvodu, ktorý však väčšinu svojich ma-

jetkov mal v Sedmohradsku a na Slovensku. Nitriansky biskup Štefan Podmanický ho aj korunoval za kráľa koncom toho samého roku. Avšak druhá časť šľachty sa zišla asi v tej istej dobe v Bratislave a zvolila za uhorského kráľa cisára Ferdinanda I. z Habsbugského rodu, keďže bola presvedčená, že len pomocou nemeckého cisára sa môže ubrániť proti Turkom. A nitriansky biskup tak isto korunoval aj jeho.

Uhorsko malo teda dvoch kráľov a netrvalo dlho, že krajina stala sa dejiskom bratovražedných bojov, medzi prívržencami obidvoch panovníkov. Turci samozrejme nemeškali využiť situáciu a pod vedením ich geniálneho sultána Sulimana II. rýchlo obsadili celú strednú časť Uhorska. Tak roku 1541 dobyli Budín, ktorý sa stal sídlom tureckého pašu, roku 1543 zaujali Ostrihom, prenikli do Zadunajska, ba ohrožovali už vtedy aj samotnú Viedeň, takže cisár Ferdinand I. bol nútený uzavrieť s nimi roku 1547 mier, ktorý spečatil rozdelenie Uhorska na tri časti: celá stredná časť — na západ až po Blatné jazero, na východ po Debrecín a na sever až po Nové Zámky — stala sa budínskym pašalíkom; Sedmohradsko stalo sa osobitným kniežatstvom pod tureckým protektorátom; kým Slovensko, úzky pruh Zadunajska a dnešné Chorvátsko, ostalo pod korunou Habsburgovcov.

Avšak následkom neustálej tureckej rozpínavosti takto vymedzené hranice neboli stále, ale menili sa podľa vojenských úspechov jednej-ktorej strany. Turecké hordy prenikali až po úpätie našich hôr, ba často podnikali lúpežné výpravy údoliami riek aj hlboko do slovenského územia. Časť maďarského zemianstva a ľudu uchýlila sa na Slovensko, kde si stavali hrady. Mestá, ba aj kláštory sa museli opevňovať, čím Slovensko sa stalo nedobytnou hradbou proti výbojnému postupu Turkov. "Slovenské hory a slovenské hrady, mestá a dediny a ich obyvatelia stáli tu na stráži a bránili kresťanskú kultúru Európy proti mohamedánskym dobyvateľom." (6)

Takto Slovensko prevzalo úlohu uhorského štátu a vykonávalo ju za poldruha storočia. Bratislava stala sa hlavným mestom Uhorska, sídlom kráľovského miestodržiteľa (comes palatinum) a tu sa schádzal aj krajinský snem.

Bohužiaľ, spojenie s českými krajinami pod spoločnou korunou, i keď napomáhalo oživeniu slovanských kultúrnych stykov, — čím nebezpečenstvo prípadného pomaďarčenia následkom stáleho prílivu utečencov z Dolnej zemi bolo čiastočne vyvážené, — malo aj svoje neblahé následky, a to silnejší vplyv protestantizmu, ktorého Čechy boli skoro druhou kolískou. Podobný bol aj vplyv susedného Sedmohradska na vývoj protestantského hnutia na Slovensku, ktoré nachádzalo silnú oporu u tamojšej protestantskej šľachty, a Turci to ešte napomáhali. Toto nás núti zapodievať sa trochu aj touto časťou Uhorska.

Ako sa mohlo Sedmohradsko stať baštou protestantizmu? Okrem všeobecných príčin, o ktorých si povieme viac trochu niže, prispeli k tomu aj špeciálne miestne okolnosti. Keďže pápeži uznávali a podporovali cisára Ferdinada, Ján Zápoľský sa obrátil o pomoc k Turkom, za čo bol cirkevnou vrchnosťou exkomunikovaný. Okrem toho sedmohradské kniežatstvo bolo pokladané za predstaviteľa maďarských národných snáh proti nemeckej bahsburgskej strane. A keďže táto posledná bola katolíckou, sedmohradské stavy sa osvedčili za protestantizmus v takej miere, že uznali Žigmunda Zápoľského za panovníka len pod tou podmienkou, že prestúpi na protestantizmus.

Tak sa stalo. Kalvínske vierozvyznanie bolo v Sedmohradsku prejavom maďarskej národnosti a odporu proti habsburgskému cisárovi. Sedmohradské kniežatá, podporované Turkami a inými protestanaskými panovníkmi, počiatkom XVII. storočia začali otvorený odboj a povstania proti cisárovi, ktorých dejiskom bolo práve Slovensko.

Tak roku 1604 povstal Štefan Bocskay a skoro bez odporu sa zmocnil celého Slovenska. Cisár Rudolf bol nútený uzavrieť s ním vo Viedni mier a splniť mu podmienky, medzi inými rozšírenie kniežatstva o štyri východoslovenské stolice a vyhnanie jezuitov z krajiny. O 15 rokov neskoršie Gabriel Bethlen, posmelený úspechami českých protestantov, zasa vyvolal povstanie a za veľkých ukrutností proti katolíkom opanoval celé Slovensko. Pri zaujatí Košíc 6. septembra 1619 boli umučení aj traja košickí mučeníci: Štefan Pongrác a Melicher Grodecký, jezuiti, a Marek Krizín, ostrihomský kanoník. Cisár nemohol odporovať,

lebo bol veľmi zaneprázdnený vojnami na západe, takže Bethlen ohrožoval aj samotnú Viedeň. V tej kritickej chvíli situáciu zachránil humenský katolícky šľachtic Juraj Drugeth, ktorý v Poľsku zozbieraným vojskom napadol Bethlena od chrbta, takže tento musel odustať od obliehania Viedne a uzavrieť s cisárom mier.(7)

No mier netrval dlho. Juraj Rákóczy r. 1643, využijúc tridsaťročnej vojny, ktorá rozvírila celú Európu, znovu povstal proti cisárovi. Ferdinand II. musel r. 1645 uzavrieť s ním mier v Linzi, ktorý udelil protestantom veľké výsady. Územie, ktoré počas týchto povstaní najviac trpelo, bolo Slovensko. Obe vojská, povstalecké i cisárske (kurúci a labanci) utlačovali obyvateľstvo, ktoré trpelo nielen hmotným vykorisťovaním, ale aj náboženským prenasledovaním. Všade vládla bieda a hrôza.

Ale v tej dobe katolícka obnova, započatá pred 20. rokmi kardinálom Petrom Pázmányom, začala už prinášať ovocie. Šľachtické rodiny sa vracali do katolíckej Cirkvi, takže v uhorskom krajinskom sneme, ktorý sa zišiel v Bratislave po linzskom mieri, väčšinu mali už katolíci. Oni neschválili protestantom udelené výsady a tým sa začali veľké náboženské spory, ktoré charakterizujú práve polovicu XVII. storočia a ktoré sa nazývajú "spor o kostoly".

Už sme hovorili o politických následkoch protestantizmu a z neho vzniklých náboženských bojov, ale nič sme ešte nepovedali o jeho vzniku a rozšírení v Uhorsku. To uvidíme v nasledujúcej kapitole.

3. Vývoj náboženskej situácie

Prvé zvesti Lutherovho učenia dostali sa do Uhorska skrze Nemcov, skrze prívržencov kráľovnej Márie, nemeckej manželky Ľudovíta II. Jagellonského, sídliacej na budínskom hrade, skrze nemeckých obyvateľov banských miest stredného Slovenska, ktoré boli v čulom obchodnom styku so západom, a konečne skrze študentov, vracajúcich sa domov z nemeckých univerzít. Okrem týchto nemeckých prvkov hlavne v stoliciach západného Slovenska "rozhodujúceho vplyvu na rozšírenie protestantizmu mali aj živé kultúrne styky s českými krajinami, kde pôda pre Lutherovu náuku bola pripravená už husitizmom".(8)

Spočiatku kráľ a uhorský snem vydávali prísne zákony proti prívržencom nového učenia, chcejúc takto zaistiť duchovnú jednotu krajiny v boji proti tureckému nebezpečenstvu. Veď podľa mienky samého Luthera boj proti "papistom a rímskemu Babylonu" bol prvší než boj proti Turkom. Práve preto nebyť iných okolností, katolícke národy Uhorska neboli by sa tak ľahko odtrhli od Ríma, ktorého pápeži už viac než sto rokov s takou obetavosťou podporovali ich húževnatý boj proti mohamedánskym Turkom.

Hlavnou príčinou rozšírenia protestantizmu v Uhorsku boli sociálne a cirkevno-právne danosti XVI. storočia. "Sociálne zriadenie vtedajšieho Uhorska bolo feudálne. Kráľ bol síce vrcholným pánom, ale prakticky zem bola rozdelená na veľké panstvá, nad ktorými vládli jednotlivé šľachtické rody. Obyvateľstvom pánstiev boli neslobodní poddaní, patriaci ako vlastníctvo pánovi, ktorý rozhodoval nielen o ich životných, ale aj o náboženských pomeroch."(9) Toto náboženské právo feudálneho pána všeobecne je známe pod menom zásady "Cuius regio eius religio — Koho panstvo, toho náboženstvo", čo u nás v tom čase sa vyjadrovalo porekadlom: "Čij funduš, toho kaplica".

Okrem toho zemepán bol samozrejme pánom aj kostolov, ktoré sa nachádzali na jeho panstve. Pravda, obyčajne on ich dal postaviť, potom on vydržiaval aj duchovného, ba často on sám ho aj menoval a biskupovi neostalo iba schváliť menovanie. Teda prakticky zemepán rozhodoval o správe celej farnosti. Toto sa volá "jus patronatus". Najškodlivejšie pre Cirkev v celom tomto systéme bolo, že "jus patronatus" platilo aj na vyššom stupni, totiž menovania biskupov kráľom; potvrdenie z Ríma a biskupská vysviacka nasledovali len potom.(10)

Kým zemepán alebo kráľ boli dobrými katolíkmi a riadili sa podľa predpisov cirkevného práva, veci išli ešte dosť dobre. No tým horšie to bolo, keď zemepán odpadol od Cirkvi, podržiac si samozrejme obe tieto práva. To znamenalo, že nielen poddaní ho museli nasledovať v jeho novom náboženstve, ale prakticky ešte aj duchovní, alebo boli nútení opustiť svoje fary. Bohužiaľ, apostáziu uľahčoval aj mravný úpadok vidieckeho duchovenstva a skutočnosť, že Lutherovo učenie dovoľovalo kňazom manželstvo. Príklad

týchto nehodných kňazov mal veľmi zlý vplyv na veriacich. Takto postupne zanikli aj cirkevné školy, založené pri kláštoroch a biskupských katedrálach, následkom čoho upadla i výchova kňazského dorastu.

Pravda, tieto okolnosti jestvovali viac-menej aj v ostatných štátoch Európy, ale v Uhorsku ich dôsledné uplatnenie bolo umožnené práve následkom rozháranej politickej situácie po Moháči. Keď si uvedomíme, že napríklad pri vystúpení z Cirkvi takého grófa Batthyányho alebo Nádasyho až 50-60 tisíc poddaných muselo ich nasledovať v odpadnutí, ba s Thurovcami celé župy prešli do protestantského tábora, vtedy uznáme, že rozhodujúcim činiteľom tak rýchleho rozšírenia protestantizmu nebolo náboženské presvedčenie veriacich, ale feudálne práva zemanov a mimoriadne politické pomery Uhorska v XV. storočí: turecká okupácia, rozdelenie krajiny na tri časti a sedmohradské povstanie. Najväčšou starosťou panovníkov nebolo zachovanie náboženskej jednoty, ale posilnenie svojich politických pozícií prilákaním čo najväčšieho počtu šľachticov na svoju stranu. Preto aj sám cisár — úradne ochránca katolíckeho náboženstva — nechcel otvorene vystúpiť proti odpadlíkom, ktorí tým ľahšie prestupovali na protestantskú vieru, čím väčšie boli výhľady zbohatnutia zo zhabaných cirkevných majetkov.

Tk sa stalo, že koncom XVI. storočia veľká väčšina šľachty a s ňou aj celej krajiny bola už protestantská. Banské mestá, ako Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Kremnica, na východe Košice, Prešov, Bardejov atď., stali sa ozajstnými pevnosťami protestantizmu. Sotva sa ešte našlo okolo Trnavy, Bratislavy a v Zadunajsku niekoľko väčších šľachtických rodín, verných katolíckej Cirkvi. "Keď jezuiti vyhnaní zo Sedmohradska prechádzali cez dnešné východné Slovensko smerom do Poľska, od sedmohradského mestečka Monostor až po Humenné nenašli nikde katolíckeho kostola."(11) Veru mnohí si kládli otázku, či ešte vôbec jestvuje katolícka Cirkev v Uhorsku.

Aby sme však správne mohli posúdiť výsledky neskoršej katolíckej obnovy, musíme si uvedomiť, že vývin reformácie na Slovensku nebol ani jednotný, ani dôsled-

ný. Dlho navonok všetko ostalo po starom. Ľud veľmi nerozumel teologickým rozdielom protestantského a katolíckeho učenia a naďalej ostával verným starým katolíckym zvykom. Ostatne, sami protestantskí kazatelia spočiatku sa vyhýbali urážať náboženskú citlivosť veriacich a hovorili skôr o náprave mravov, ako o reforme viery. Odpadlí kňazi a noví kazatelia užívali tých istých kostolov, omšových rúch, ba i obradov ako predtým a len pomaly sa začali osamostatňovať a budovať si vlastnú cirkevnú správu. Až keď Lutherova reformácia začala sa trieštiť na viaceré sekty, aj teologicky hodne rozdielne, a medzi sebou závodiť o prvenstvo, začali si aj veriaci uvedomovať, o čo vlastne ide.

Bohužiaľ, systematická obrana zo strany katolíckej hierarchie nechala na seba veľmi dlho čakať. Ostrihomskí arcibiskupi, ktorí boli súčasne kancelármi kráľovstva uhorského, a najlepší biskupi, ktorí boli v diplomatickej službe cisárskeho dvora, nemohli sa dostatočne venovať duchovnej správe svojich veriacich.(12) Po tridsaťročnej hriešnej nečinnosti obrat nastáva až za arcibiskupa Mikuláša Oláha, ktorý konečne začína organizovať záchrannú prácu topiacej sa lodičky katolíckej Cirkvi v Uhorsku.(13) Arcibiskupom Oláhom započatú sľubnú prácu nemal však kto pokračovať, ba aj ovocie jeho námah zaniklo za jeho viac-menej hodného nástupcu arcibiskupa Antona Vrančiča a počas 22ročnej osihotenosti arcibiskupského stolca.

Začiatkom XVII. storočia dušou katolíckej obnovy v Uhorsku stal sa kardinál Peter Pázmány. Jeho osobnosť a práca je každému dobre známa z našich dejín, preto postačí len v krátkosti si pripomenúť výsledky jeho blahodarného účinkovania.(14) Hlavnou jeho starostlivosťou bola výchova mládeže a kňazského dorastu, ktorú zveril jezuitom, znovuusadeným na Slovensku jeho predchodcom arcibiskupom Forgáčom roku 1615.(15) Roku 1624 Pázmány založil v Trnave seminár a vo Viedni slávne Pázmáneum; o dva roky neskoršie v Bratislave jezuitské kolégium, v Trnave šľachtický konvikt a slávne gymnázium, ktoré sa stalo najpovestnejšou školou celého Uhorska, kde študovali synovia najprednejších šľachtických rodín nielen

Uhorska, ale i zo susedných krajín. Schopných bohoslovcov posielal na štúdiá do cudziny, hlavne do rímskeho seminára Germanicum-Hungaricum, ktorý všemožne podporoval. Keďže prevážnu časť ostrihomského arcibiskupstva tvorili Slováci, medzi bohoslovcami boli aj mnohí študenti slovenského pôvodu, ba v Pázmáneu spočiatku mali prevahu.

No najväčším dielom kardinála Pámányho bolo založenie trnavskej univerzity roku 1635. Táto vysoká škola stala sa najvýznamnejším ohniskom náboženského a kultúrneho života celého Uhorska. Pod vedením jezuitov účinkovala až do roku 1777, keď bola prenesená do Budína.

Pázmány sám pochádzajúc z kalvínskej rodiny, dobre vedel, že hlavnou príčinou úspechu protestantizmu v Uhorsku bolo masívne odpadnutie šľachty; preto sa rozhodol použiť toho istého prostriedku aj pre katolícku obnovu. Tu však sme svedkami zvláštnej situácie. Kým vysoká šľachta vo veľkom počte, pôsobením kardinálovým, sa vracala do lona katolíckej Cirkvi, zatiaľ nižšie zemanstvo ostávalo verné protestantizmu a na krajinských snemoch búrlivo sa dožadovalo vždy väčších a väčších výsad. Ich zhromaždenia boli ohniskom tých nepokojov, ktorých vývoj sme videli v predošlej kapitole. Musíme si totiž uvedomiť, že duch doby začiatkom XVII. storočia bol už iný ako v polovici XVI. storočia. Kým vtedy protestanti mohli dôsledne uplatňovať feudálnu zásadu "Cuius regio eius religio", zatiaľ v dome Pámányho následkom sedmohradských povstaní náboženská sloboda bola už väčšia a aspoň v zásade zaručená aj pre poddaných. Preto aj rekatolizácia postupovala omnoho pomalšie.

Avšak kardinálom Pámányom započaté dielo bolo treba aj pokračovať. Bol to arcibiskup Juraj Lippay, druhý nástupca Pámányho, ktorý zaistil plný úspech katolíckej reštaurácii. Takto sme došli k dobre, na ktorú sa sústreďuje táto práca.

II. JURAJ LIPPAY, OSTRIHOMSKÝ ARCIBISPUB, 1642-1666

1. Život a dielo

Juraj Lippay de Zombor, plným titulom: ostrihomský arcibiskup, prímas Uhorska, doživotný pápežský legát, žu-

pan ostrihomský, najvyšší tajomník, kancelár a tajný radca Jeho Veličenstva, osobný predstaviteľ kráľa a po ňom prvá osoba v uhorskom kráľovstve atď., atď., narodil sa v Bratislave roku 1600. Svoje stredoškolské štúdiá skončil s výborným úspechom v jezuitskom gymnáziu v Trnave a roku 1621 bol poslaný kardinálom Pázmányom na ďalšie štúdiá do Ríma do slávneho kolégia Germanicum-Hungaricum, kde bol aj vysvätený za kňaza roku 1625. Sotva sa vrátil do Trnavy, hneď bol menovaný kanonikom, roku 1633 vesprímskym biskupom, roku 1637 jágerským biskupom a konečne roku 1642 ostrihomským arcibiskupom, ktorý úrad zastával 24 rokov. Zomrel v Bratislave roku 1666, kde je aj pochovaný.(16)

Následkom svojej vysokej hodnosti, hlboko bol zamiešaný aj do politického života svojej doby. Ale pre neho politika bola iba prostriedkom obrany práv Cirkvi. Smelo sa postavil proti Jurajovi I. Rákóczymu, ktorému vyčítal jeho náboženskú neznášanlivosť a krutosť jeho vojakov voči katolíkom; ale nešetril ani počínania cisárskeho vojska. Protestoval proti mieru v Linzi, v ktorom videl zradu katolíckych záujmov v Uhorsku cisárskou politikou. V kráľovskej rade predstavoval záujmy uhorskej šľachty proti centralizačnej politike cisárskeho dvora, takže keď napriek skvelému st.-gotthadskému víťazstvu nad Turkami vo vasvárskom mieri r. 1664 stredná Európa bola im ponechaná na pospas ako nejaké odškodné za prisľúbenú garanciu rakúskych hraníc, arcibiskup Lippay rozhodol sa podporovať grófom Vesselényim pripravované sprisahanie. No nedožil sa ho. Bol dôverným spolupracovníkom kardinála Pázmányho a v jeho programe pokračoval aj po svojom menovaní za arcibiskupa. Karol Pétterffy vo svojom predslove ku cirkevnému snemu, odbavovanému roku 1658 v Trnave pod predsedníctvom Lippayho, vydáva o ňom to najkrajšie svedectvo, aké len niekto o kňazovi môže povedať: nazýva ho "slávou katolíckeho náboženstva v Uhorsku" a ako nebojácneho obhájcu práv Cirkvi prirovnáva ho k veľkému sv. Atanázovi, ktorý v IV. storočí bol najväčším bojovníkom proti ariánskemu bludu.(17)

Na stavbu škôl venoval obrovské peniaze. Roku 1649 založil v Trnave ústredný kňažský seminár pre celé Uhor-

sko, ktorému zaistil dôchodky veľkou pozemkovou základinou. Trnavskú univerzitu, na ktorej sa do tých čias vyučovala len filozofia a teologia, rozšíril o právnickú fakultu. Bol aj literárne činný, napísal štyri knihy, z ktorých najznámejšie sú: "O hodnosti a čistote kňazov" a "Ostrihomský rituál". Medzi ľudom bol veľmi obľúbený pre svoju štedrosť. Na podporu chudobných a iné dobročinné ciele vydal 50,000 zlatých.

Arcibiskup Lippay veľmi sa zaslúžil aj o zjednotenie našich gréckokatolíkov. Ich list poslaný r. 1652 pápežovi Innocentovi X. svedčí o tom takto: "Najviac sa však zaujal našej záležitosti a ju potvrdil Najjasnejší a Najdôstojnejší prímas Uhorska pán Juraj Lippay, arcibiskup ostrihomský, ku ktorému sme dva razy vyslali spomenutých dvoch Otcov baziliánov so zvláštnym posolstvom."(18)

Pre naše štúdium však najdôležitejšie je zvolanie dvoch cirkevných snemov v Trnave. Ale prv povedzme si pár slov o samom prostredí.

2. Trnava, arcibiskupské sídlo

Keď roku 1543 Turci zaujali Ostrihom, arcibiskup a kapitula presťahovali sa do Trnavy, ktorá sa tak stala cirkevnou metropoľou habsburgského Uhorska. Jej obyvateľstvo však nepresahovalo vtedy počet 2,000. Potom nastáva silný rozmach, takže o 100 rokov neskoršie, teda v dobe arcibiskupa Lippayho, mohla už mať okolo 10,000 obyvateľov, patriacich k trom národnostiam; najpočetnejší boli vtedy Maďari, prisťahovalí sem pred Turkami, potom Slováci a konečne Nemci. Tí poslední oddávna držali v rukách správu mesta. Začiatkom XVII. storočia mesto bolo opevnené silnými hradbami, aby mohlo odolávať tureckým vpádom.

Napriek pomerne malému počtu obyvateľstva Trnava mala mnoho kostolov a kláštorov. Z nich najvýznamnejšie boli: kostol sv. Mikuláša zo XIV. storočia, kláštor dominikánov, františkánov a klarisiek i s kostolami. Od roku 1616 je strediskom jezuitov v Uhorsku, dostáva ústredný seminár a roku 1635 stáva sa univerzitným mestom. Tento silne náboženský ráz mesta získal Trnave čestné prímenie "slovenský Rím".

Mimo Trnavy boli v tej dobe na Slovensku aj iné náboženské a kultúrne strediská, napríklad Košice a Humenné, ale o nich sa tu dlhšie rozpisovať by presahovalo rámec tohto štúdia. Na doplnenie celkového obrazu Slovenska v prvej polovici XVII. storočia nech mi je dovolené odkázať čitateľa na dve rozpravy uverejnené v Moste roku 1957.(19)

III. NÁBOŽENSKÉ POMERY

1. Pramene

Hlavnými prameňmi tejto rozpravy sú spisy týkajúce sa dvoch cirkevných snemov, vydržiavaných arcibiskupom Lippaym v Trnave: prvý celonárodný r. 1648 a druhý diecezálny r. 1658. Okrem toho máme vzácnu reláciu arcibiskupa Lippayho o všeobecnom stave svojej arcidiecézy, poslanú r. 1650 Posvätnej Kongregácii Koncilu v Ríme. Jej rukopis sa nachádza vo vatikánskom archíve a doteraz nebol ešte nikde uverejnený.(20)

Čo sa týka snemov, text uverejnený K. Péterffym na základe rukopisov, — ako to hovorí v predslove svojej zbierky "Sacra Concilia Hungariae"(21) — je iba súhrn návrhov, predložených na debatu samým arcibiskupom, s krátkymi poznámkami autora. Pri prvom sneme uverejnil aj plný zoznam prítomných. Nemáme tu teda ani protokol zasedaní, ani konečnoplatné rozhodnutia, a nevieme, či vôbec originálne aktá sa nachádzajú ešte v archíve v Trnave, alebo v Ostrihome. Prv než by sme sa pokúsili na základe týchto informácií utvoriť si všeobecný obraz náboženských pomerov, je nutné v krátkosti analyzovať každý jeden z týchto prameňov, podľa ich chronologického poriadku.

Slávnostné otvorenie celonárodného cirkevného snemu sa konalo 14. septembra 1648 nešporami (večerňou) v arcibiskupskom chráme sv. Mikuláša. Na sneme sa zúčastnilo 51 delegátov, medzi ktorými bolo: 11 biskupov (z nich len štyria boli rezidenciálnymi so sídlom vo vlastných diecézach), 14 opátov, 10 kanoníkov, 8 prepoštov, 6 jezuitov a dvaja paulíni. Okrem Trnavy z miest slobodnej časti Slovenska zastúpené boli: Nitra svojím biskupom Jurajom Szelepcsényim, Bratislava štyrmi kanoníkmi, Trenčín, Spiš a Užhorod predstavenými tamojších jezuitských kolégií,

Liptovská Sv. Mara svojím prepoštom a Svätý Beňadik nad Hronom svojím opátom.

Zhromaždenie predebatovalo 28 bodov predložených samým arcibiskupom Lippaym a vo viacerých prípadoch prítomní boli požiadaní, aby aj oni podali svoje konkrétne návrhy, o ktorých sa potom hlasovalo.(22)

Otázky takto prejednané môžeme zadeliť do troch skupín: administratívno-disciplinárne, pastoračné a cirkevno-politické, tojest týkajúce sa postoja hierarchie Uhorska k uzneseniam Linzského mieru.(23)

Túto poslednú otázku ešte obšírnejšie prejednáva arcibiskup Lippay vo svojej relácii podanej o dva roky neskoršie Svätej Stolici. Rukopis dlhý 38 strán rozdeľuje sa na dve časti. V prvej časti Lippay podáva zemepisný rozsah a cirkevno-správne rozdelenie svojej rozsiahlej arcidiecézy a opisuje veľmi sľubné výsledky doterajšej katolíckej reštaurácie. Kým v druhej časti sa zaoberá nespravodlivosťami spáchanými proti Cirkvi zo strany protestantských zemanov na krajinských snemoch v Bratislave roku 1646-47.

Cieľom arcidiecéznej synódy slávenej 2. júna 1658 bolo preskúmať, v akej miere boli dodržané smernice dané pred 10. rokmi a novými radami, poprípade cirkevnými trestami nájsť primerané lieky k náprave.(24) Porovnávajúc návrhy tohto snemu s návrhami predošlého snemu, všeobecná náboženská situácia zdá sa byť horšia ako r. 1648; to vysvitá aj z tónu z arcibiskupovho preslovu, v ktorom znova stručne zopakoval sťažnosti vyjadrené vo svojej relácii podanej pred ôsmimi rokmi do Ríma.

2. ROZBOR SITUÁCIE

a) Zemepisný rozsah a cirkevno-právne rozdelenie ostrihomského arcibiskupstva

Územie arcibiskupstva sa rozprestieralo na 14 politických žúp (comitatus), a to: bratislavská, ostrihomská, komárňanská, nitrianska, tekovská, novohradská, turčianska, oravská, liptovská, spišská, zvolenská, turnianska, gemerská a hontianska (uterque Hont).

Pod cirkevnú právomoc ostrihomského arcibiskupa podliehali ako sufragánne biskupstvá: Nitra, Vesprím, Ráb, ktorých biskupi vskutku sídlili vo svojich sídlach a spra-

vovali celé svoje územie; Vacov a Jáger, ktorých biskupi mohli spravovať iba časť svojej diecézy, a Pätikostolie (Pécs), celkom obsadené Turkami, ktorého biskup sídlil mimi biskupstva.

Ďalej arcibiskup podáva celkový prehľad svojej arcidiecézy. My tuná budeme prizerať hlavne na územie dnešného Slovenska.

V arcidiecéze boli tri kapituly: ostrihomská so sídlom v Trnave, majúca 23 kanoníkov, bratislavská (s 12 kanoníkmi) a spišská (tiež s 12 kanoníkmi).

Kedysi boli v Uhorsku mnohé slávne opátstva a iné kláštory, podriadené arcibiskupovi ostrihomskému iba ako legátovi Svätej Stolice. Avšak od XVI. storočia, či už pre protestantskú reformáciu, pre vnútorné nepokoje, pre úpadok rehoľníctva a konečne pre tureckú okupáciu, skoro všetky zanikli, alebo už len ako-tak živorili, alebo spravovali ich svetskí kňazi s titulom opáta alebo prepošta.

V čase, keď Lippay písal svoju reláciu (1650), zachovali sa v plnom rozsahu iba tieto kláštory: Sv. Martina na Panónskej hore (Pannonhalma), ktorý mal pobočky aj na Slovensku, a dve iné opátstva. Z prepoštví existovalo na Slovensku iba v Novom Meste nad Váhom a v Zadunajsku štyri iné.

Čiastočne obývali ešte rehoľníci tieto kláštory, na ktorých čele však už stál iba titulárny prepošt: Sv. Beňadik nad Hronom, Leles, Jasov, Kláštor pod Znievom a v Zadunajsku Čorna. Ostatné kláštory zanikli. Ostal už len ich titul, udeľovaný svetským kňazom až do dnešných čias.

b) Pozitívna tvár situácie: úspechy katolíckej obnovy

Ako sme už vyššie videli, na poli katolíckej obnovy Lippay pokračoval v práci započatej kardinálom Pázmányom, ktorú ďalej prispôsoboval novým okolnostiam a potrebám doby. Svoj pastoračný program zhrnul v štyroch nasledujúcich bodoch: Úsilie o obrátenie šľachticov, obrátenie nižšieho zemianstvo, zakladanie škôl pod vedením jezuitov a vybudovanie ústredného seminára. Najväčších úspechov dosiahol v prvom bode; čo sa týka tretieho a štvrtého bodu, bohaté ovocia sa začali ukazovať až po jeho smrti; najhoršie to bolo s nižším zemianstvom, lebo

s náboženskou otázkou úzko spájalo svoje stavovské výsady a majetkové záujmy, ktorých prestúpením na katolícku vieru by sa boli museli zrieť a odovzdať zhabané majetky Cirkvi.

Zo šľachtických rodín, navrátivších sa za Lippayho arcibiskupovania do lona katolíckej Cirkvi, najslávnejší boli: gróf František Nádasdy, s ktorým sa vrátilo aj viac tisíc jeho poddaných, a gróf Gabriel Illésházy, najväčšia opora a nádej luteránov (columna et spes lutheranorum) ako aj jeho brat Juraj Illésházy, najbohatší šľachtic celého vtedajšieho Uhorska. Obrátili sa na katolícku vieru aj viacerí protestantskí kazatelia a mnoho barónov, takže okolo polovice XVII. storočia z asi 100 barónskych rodín bolo už sotva 7-8 protestantských. Keď porovnáme tieto výsledky na začiatku storočia, kedy v celom Uhorsku bolo sotva toľko katolíckych šľachtických rodín, lepšie si uvedomíme, aký veľký pokrok bol dosiahnutý počas 40-50 rokov katolíckej obnovy. A keby katolíckym šľachticom bolo bývalo dovolené užívať svojich feudálnych práv, ako to robili protestanti pred Rákóczyovským povstaním, vypudiac zo svojich panstiev im nevhodných kňazov, v krátkom čase celé kráľovstvo bolo by sa stalo katolíckym.(25)

Napriek tomu napríklad v oravskej župe, kde Thurzovci a Illésházyovci pred ich obrátením tak kruto prenasledovali katolíkov, že sa zdalo, že z nich neostal už ani jeden, keď po dlhých rokoch nejaký jezuitský misionár sa znovu odvážil do tohto kraja, behom troch rokov účinkovania 12,000 poblúdilých priviedol na vieru svojich predkov. Podobná bola situácia aj v župe trenčianskej a zvolenskej, kde predtým žiadny katolícky kňaz nesmel vstúpiť a kde teraz arcibiskup mohol založiť pre jezuitov noviciát v Trenčíne a kolégium vo Zvolene. Ale najpotešujúcejšou zprávou pre Lippayho bol úspech dosiahnutý v Košiciach, v meste, ktoré pred niekoľkými rokmi sa ešte opájalo krvou košických mučeníkov — "civitas ante annos aliquot ebria martyrum sanguine...". Teraz tu už jestvoval katolícky kostol so školou a dalo sa dúfať, že čoskoro jágerský biskup so svojou kapitulou sa bude môcť presťahovať z Jasova do Košíc. To sa vskutku o niekoľko rokov aj stalo, prinavrátením slávnej košickej katedrály sv. Alžbety kato-

líkom. Taktiež za života Lippayho jágerský biskup Benedikt Kisdi roku 1657 tu založil katolícku univerzitu.

Táto úspešná práca jezuitov bola vždy veľkým tŕňom v očiach protestantov, ktorí sa všemožne snažili jak prenasledovaním, tak denuncianstvom na krajinských snemoch ich vypudiť z územia Uhorska, alebo aspoň znemožniť ich prácu a olúpiť o majetok. Preto arcibiskup Lippay chcel aj verejným uznaním odmeniť ich veľké zásluhy a na konci celonárodného snemu r. 1648 nechal odhlasovať formálnu deklaráciu, ktorou hierarchia katolíckej Cirkvi slávnostne uznala a potvrdila zásluhy i plnoprávnosť Spoločnosti Ježišovej v Uhorsku. "Páčilo sa tomuto posvätnému celonárodnému cirkevnému snemu o ctihodných a vynikajúcich členoch našej Cirkvi a za slávu Božiu horlivo bojujúcich Otcov Spoločnosti Ježišovej vyniesť nasledujúce vyhlásenie: Ako nikdy o tom nepochybovalo duchovenstvo, tak aj teraz tento posvätný snem uznáva, že Otcovia Spoločnosti Ježišovej sú plnoprávnymi a zákonitými členmi kňazského stavu uhorského kráľovstva a k nemu pripojených častí." (26)

Kým vo vyššie spomenutých mestách účinkovali jezuiti, Kremnicu zveril arcibiskup františkánom, vystaviac im na vlastné trovy kláštor i s kostolom. Oni tiež s veľkým úspechom pracovali nielen v samom meste, ale aj na okolí. Táto najrozšírenejšia rehoľa v Uhorsku, ktorá pred tureckým vpádom čítala 1,500 členov, žijúcich v 70 kláštoroch, okolo roku 1600 mala iba 60 členov v 5 rehoľných domoch. Ale odkedy kardinálom Pázmányom katolícka Cirkev nastúpila na cestu obnovy, aj rehoľa františkánov sa rýchlo vzmáhala. (27

Na tomto mieste mali by sme hovoriť aj o zjednotení našich gréckokatolíkov, o čom arcibiskup Lippay s veľkým zadosťučinením referuje jak na celonárodnom sneme, tak vo svojom referáte Svätej Stolici, kde opisuje, ako priviedol mukačevského vladyku biskupa Vasiľa Tarasoviča do lona katolíckej Cirkvi. Keďže však P. M. Lacko S.J., ktorý túto otázku dôkladne preštudoval a vydal o nej aj v slovenčine zaujímavú publikáciu, ja sa tu s ňou dlhšie zaoberať nehodlám. (28)

c) Negatívna tvár situácie: Spor o kostoly, protiprávne zasahovanie svetskej moci do cirkevnej správy, úpadok svetského kňazstva

Ale toto bola iba jedna tvár skutočnosti, tá krajšia. Bohužiaľ, náboženská situácia v Uhorsku v polovici XVII. storočia mala aj druhú tvár, menej peknú. O nej arcibiskup Lippay hovorí v druhej časti svojho referátu a hlavne na diecéznej synóde roku 1658.

V miere, v akej získavala pôdu katolícka obnova, zosilňovala sa aj reakcia protestantov, ktorí nechceli tak ľahko vypustiť z rúk počas predošlých povstaní nadobudnuté pozície. Videli sme, že po povstaní Juraja I. Rákóczyho následkom nevýhodnej politickej situácie cisára na západe, mier v Linzi udelil protestantom veľké výhody. Nielen zemania o vojaci dostali úplnú náboženskú slobodu, ale bolo zakázané nútiť aj poddaných prestúpiť na katolícku vieru. Protestantskí kazatelia nesmeli byť vypudzovaní zo svojich sídiel, a tam, kde zemepán prestúpil na ktolícku vieru sám, kostol mal byť ponechaný protestantom.

Toto sa priečilo starým feudálnym právam, a preto na zasedaniach krajinských snemov medzi protestantmi a katolíkmi, ktorí medzitým nadobudli väčšinu, vznikli z toho veľké náboženské spory. Tieto spory vyvrcholili, keď protestanti si žiadali naspäť 400 kostolov(29), ktoré prešli do rúk katolíkov, následkom obrátenia miestnych šľachticov. Konečne sám cisár musel zakročiť, prisúdiac im 90, a okrem toho tam, kde boli v dostatočnom počte, boli im prisúdené pozemky na vybudovanie nových kostolov.

Arcibiskup skoro ospravedlňuje cisára Ferdinanda III., ktorý veľmi zaneprázdnený na západe tridsaťročnou vojnou, nemohol venovať príslušnú pozornosť záujmom katolíkov v Uhorsku. Protestanti využili túto situáciu a neustálymi petíciami, ba i hrozbami naliehali na cisársky dvor, ktorý napriek katolíckej väčšine v krajinskom sneme, bol nútený vyhovieť ich požiadavkám na veľkú škodu Cirkvi. Lippay, ako sám hovorí vo svojom preslove na diecéznej synóde, nehodlal vymenovať všetky tie neprávosti, ale iba informovať zhromaždených o tých najkrikľavejších, aby potom

spoločnými silami sa pokúsili nájsť primerané prostriedky k náprave.

Tak napríklad z príležitosti odovzdávania kostolov na mnohých miestach boli zneuctené omšové rúcha a iné liturgické náčinia, ba i kalichy a monštrancie boli použité na svetské ciele. Na niektorých miestach protestanti sa dožadovali, aby sa vyzváňalo na katolíckych kostoloch na pohreboch protestantov, aby boli pochovávaní v katolíckych cintorínoch, kde protestantskí kazatelia pri takých príležitostiach mávali útočné kázne proti katolíkom. Arcibiskup vyzval prítomných otcov synódy, aby čo najráznejšie protestovali proti takýmto porušovaniam cirkevných zákonov.

Napriek tomu, že podľa cirkevného práva v tej dobe všade uznávaného aj svetskou vrchnosťou, členovia katolíckeho duchovenstva, hlavne vyššieho, spadali jedine pod cirkevnú súdnu právomoc, protestantskí zemania vymohli u cisárskeho dvora, že katolícki kňazi, včítane aj biskupov, mohli byť súdení, ba aj trestaní svetskou vrchnosťou ako obyčajní zločinci, často pre veci, ktorých vykonávanie — ako napríklad vyššie spomenuté požiadavky — by sa priečilo ich svedomiu a cirkevným predpisom.

Krajinský snem v Bratislave roku 1647 dovolil zemanom, aby tam, kde bol dostatočný počet protestantov, na vlastných pozemkoch mohli pre nich vystaviť kostoly. Namiesto toho často sa prihodilo, že na ten cieľ jednoducho zhabali cirkevné majetky fár, prešlých do rúk katolíkov. Mnohí kňazi, olúpení takto aj o najpotrebnejšie dôchodky, boli nútení opustiť svoje farnosti, lebo vo väčšinę prípadov farníci boli príliš chudobní, než aby desiatkami boli mohli vydržiavať svojho duchovného. Veriaci, takto pozbavení pastiera, ľahko boli pomýlení cudzími kazateľmi a pod nátlakom svojich zemepánov znovu vystavení nebezpečenstvu odpadnutia od Cirkvi. Preto arcibiskup naliehavo prosil prítomných, aby každý podľa svojich finančných možností prispel na nejaký spoločný fond, z ktorého by potom podporovali takých dôchodku pozbavených kňazov, aby aj naďalej mohli zostať vo svojich farnostiach. Podobne navrhol založiť charitatívny dom v Trnave pre nemocných a starých kňazov.

I keď tieto nespravodlivosti spáchané na hmotnom poli

spôsobili katolíckej Cirkvi veľké škody, ešte škodlivejšie pre vieru boli protizákonné zasahovania svetskej vrchnosti do duchovnej právomoci Cirkvi. Kým v minulosti uhorskí králi často používali účinnej pomoci cirkevných hodnotárov aj v súdnej, ba aj v čisto svetskej administrácii krajiny, aby takto lepšie zabezpečili uplatnenie kresťanského ducha v zákonodarstve a vo verejnom živote, následkom protestantizmu Cirkev už ani v duchovnej správe svojich veriacich nebola celkom slobodná, lebo svetská moc aj na tomto poli si prisvojovala vždy väčšie a väčšie výsady. Tak v polovici XVII. storočia už len dve verejno-právne záležitosti ostali v právomoci Cirkvi: sobáš a záveť. Ale aj do týchto záležitostí sa vždy viac a viac miešala svetská moc.

Arcibiskup Lippay horko sa sťažoval, že v niektorých častiach krajiny miestna správa dovoľovala rozvody a podmienečne uzavreté manželstvá. Takže nerozlučiteľnosť manželstva tým veľmi utrpela a otvárala sa cesta postupnému rozpadu rodinného života a mravnému úpadku celého národa. Niektorí protestantskí zemania išli tak ďaleko, že sa chystali na budúcom krajinskom sneme navrhnúť zákon, ktorým by bolo potlačené, alebo aspoň obmedzené právo vyobcovania, ktorým Cirkev trestala určité ťažšie priestupky náboženského a mravného života. Okrem toho chceli jednoducho dať vylúčiť niektorých biskupov zo sboru kráľovských poradcov a olúpiť opátov a prepoštov o hlasovacie právo v snemoch, napriek tomu, že duchovenstvo v tej dobe bolo prvým stavom v kráľovstve. Proti týmto nezákonným zasahovaniam svetskej moci cirkevný snem odhlasoval rázne protesty. Ďalej sa pristúpilo k výkladu administratívnych a disciplinárnych problémov. Na tomto poli situácia bola, bohužiaľ, tiež dosť tmavá.

Kým rehoľné kňazstvo s tým najväčším oduševnením a spechom pracovalo na poli katolíckej obnovy, stav svetského duchovenstva, hlavne na vidieku, bol veľmi smutný. Najväčším problémom bol nedostatok kňazov a ich mravný úpadok.

V ostrihomskej arcidiecéze z 1,200 farností skoro 1,000 bolo v rukách protestantov a len 220 farností bolo katolíckych. Ale aj v nich taký bol nedostatok kňazov, že vo viac

než štvrtine z nich duchovná správa veriacich musela byť zverená tak zvaným "oprávneným ženatým mužom — licentiati uxorati". Tak v ostrihomskom arcibiskupstve bolo 154 farárov-kňazov a 68 farárov-licentiátov.(30) Nešlo o nejakých ženatých kňazov, ako by to človek na prvé počutie myslel; boli však, bohužiaľ, aj takí. Tí "licentiati uxorati" boli laici, dobrí katolícki otcovia rodín, príkladných mravov a pevného náboženského presvedčenia, ktorým biskup udelil určitú právomoc, čiže povolenie (licentiam), aby úradne v mene Cirkvi vykonávali tie najpotrebnejšie úkony, pri ktorých sa nevyžaduje kňazské svätenie. Ich hlavnou úlohou bolo predsedať spoločným modlitbám, hlavne v nedeľu, keď čítavali ľudu evanjelium, krstiť, pochovávať, byť svedkami Cirkvi pri manželstvách veriacich, vyučovať deti katechizmus, pomáhať radami veriacim a obhajovať práva Cirkvi vo svojich farnostiach proti úkladom nepriateľov. Bol to teda zvláštny druh Katolíckej akcie, tristo rokov pred jej úradným založením.

Časté boli nepravidelnosti aj v konaní vyšších hodnostárov, ba aj samých biskupov. Tak medzi iným arcibiskup napomína biskupov, aby neodkladali vyžiadať si potvrdenie od Svätej Stolice, keď boli buď vymenovaní, buď preložení cisárom na nejakú biskupskú stolicu. Sťažoval si, že boli príliš časté preloženia biskupov, a to niekedy z čisto hmotných záujmov, čo vyvolávalo medzi biskupmi zbytočné nezrovnalosti, a pohoršenie v očiach veriacich a škodu pre Cirkev, lebo v takých prípadoch buď brali so sebou vzácnejšie veci biskupstva, buď menej vzácne rozdávali svojim príbuzným, čím sa roztrácal cirkevný majetok; o takých prelátoch sa hovorilo, že "čistia dom — domos mundare".

Ešte škodlivejší pre Cirkev bol spôsob, akým niektorí preláti robili svoje závety. Podľa cirkevných predpisov polovica nemovitosti zomrelého preláta mala pripadnúť na podporu kňazských seminárov a len o druhej polovici mal právo rozhodovať závetom. V skutočnosti mnohí preláti veľmi málo mysleli na semináre, no omnoho viac sa starali o svojich príbuzných, ktorí často rozobrali všetko, sotva čo nebohý zavrel oči. Preto arcibiskup podal návrh, aby v každej kapituli bola ustanovená trojčlenná komisia na dozieranie cirkevného majetku.

Ale najväčšiu starosť spôsoboval arcibiskupovi pohoršlivý život nehodných kňazov (gravissimum scandalum sacerdotum concubinariorum). Ich počet nebol síce veľký, ale tým pohoršlivejší bol ich príklad pre veriacich. Napriek tomu však biskupi boli nútení ponechať ich na svojich miestach pre nedostatok dobrých kňazov, aby sa vyhlo ešte väčšiemu zlu, aby totiž tie uprázdnené miesta nezaujali protestantskí kazatelia. Arcibiskup navrhol, aby sa pre nich založil nejaký dom, druh polepšovne, kde by sa mohli napraviť pod dozorom a za pomoci druhých, keď láska ku čnosti ich už nevedela udržať na správnej ceste.(31)

Arcibiskup Lippay vedel veľmi dobre, že ťažšie je prevychovať staršiu generáciu, ktorá ešte nosila v sebe následky búrlivých rokov povstaní, ako vychovať novú generáciu kňazov. Preto za najdôležitejšie svoje poslanie pokladal výchovu mládeže a kňazského dorastu zakladaním škôl a seminárov, z ktorých najväčšieho významu pre budúcnosť Slovenska mal ústredný seminár v Trnave. O jeho založení sa rohodlo na celonárodnom sneme roku 1648, ku výstavbe sa prikročilo hneď nasledujúceho roku, ale trvalo to trochu, kým ten seminár mohol plne rozvinúť svoju činnosť.

Ešte za arcibiskupa Forgáča na cirkevnom sneme roku 1611 sa rozhodlo, že každý biskup a prelát prispeje každoročne určitou sumou na výchovu seminaristov. Kardinál Pázmány za veľkých obetí založil viac seminárov doma i v cudzine. Viacerí biskupi povzbudení jeho príkladom tiež zakladali vo svojich diecézach malé semináre. No toto všetko nestačilo zaplniť veľký nedostatok kňazov v krajine, kde stovky farností boli bez pastiera. Okrem toho malé semináre s niekoľkými bohoslovcami mali tú nevýhodu, že pre nedostatok profesorov nemohli zaistiť príslušné teologické vzdelanie svojich seminaristov. Preto celonárodný snem s radosťou prijal návrh arcibiskupa Lippayho a schválil založenie ústredného seminára v Trnave pre celé Uhorsko, do ktorého každá diecéza a iná cirkevná jednotka by posielala svojich kandidátov v pomere svojho príspevku do spoločnej základiny. Arcibiskup prvý predchádzal príkladom a prispel 20,000 zlatými, ďalej celou nemovitosťou svojho predchodcu arcibiskupa Imricha Lósyho, ako aj nedávno zosnulého vacovského biskupa. Týmto rozvoj semi-

nára bol zaistený. Sotva dva roky po svojom otvorení počítal už 40 bohoslovcov, ktorí podliehali tým istým pravidlám, ako boli v pápežskom seminári Germanicum-Hungaricum v Ríme.

Už sme videli z predošlého výkladu, že druhým najvážnejším problémom bola otázka zemanov. Na šťastie jej vyriešenie bolo uľahčené jednou vynikajúcou vlastnosťou zemianskej mládeže; totiž jej veľkou túžbou po štúdiu (natio ista avidissima est studiorum). Lippay snažil sa toho čím najviac využiť v prospech katolíckej obnovy, možnosťami bezplatného štúdia v jezuitských kolégiách. Tak roku 1650 bolo 24 protestantských zemianskych mladíkov, čo zdarma navštevovali trnavské gumnázium. Toho istého roku založil dve iné kolégiá so základinami pre viac než 100 študentov: jedno v Košiciach pre územie Slovenska a druhé v Šoproni pre Zadunajsko. Lippay neudáva čísla, ale vo svojom referáte do Ríma hovorí o tomto diele s veľkými nádejami.(32) A vskutku nasledujúce roky potvrdili jeho optimizmus, avšak arcibiskup Lippay sa už nedožil ovocia svojej práce.

ZÁVER

Bolo by veľmi zdĺhavé ďalej pokračovať v tomto popise vymenovaním ďalších návrhov, predebatovaných na našich trnavských snemoch. Bolo by to však aj zbytočné, lebo by nepridali nič podstatného k obrazu, ktorý sme si utvorili z doterajšieho rozboru. Už aj z toho, čo sme doteraz povedali, myslím, jasne vysvitá, že polovica XVII. storočia, lepšie rečeno doba arcibiskupa Lippayho, bola jedným z najdôležitejších období dejín Slovenska, ale aj celej Strednej Európy, kedy na dlhé stáročia sa rozhodlo o jej politickej a náboženskej orientácii.

Ako každá doba, tak aj táto mala svoje svetlá a svoje tiene. Ako sme videli, spočiatku prevládali svetlá; to vysvitalo aj zo začiatočného optimizmu arcibiskupa Lippayho. Po mieri v Linzi a za nasledujúcich politicko-náboženských sporov svetlá sa pomaly menili v tiene, aby o niekoľko rokov po smrti Lippayho vyvrcholili v temné mračná, ktoré oznamovali búrky Wesselényovského sprisahania, Tökölyovského povstania a obnovenej tureckej ofenzívy proti Viedni. No napriek tomu katolícka reštaurácia, za-

počatá kardinám Pázmányom a úspešne pokračovaná arcibiskupom Lippaym, triumfovala. Toto však nás už privádza na prah nového obdobia zvaného barokovým, ktorého štúdium by ďaleko presahovalo rámec tejto rozpravy. Z podobných príčin museli sme sa zriecť aj rozšírenia analýzy pomerov ostatných častí bývalého Uhorska, hlavne Turkami obsadeného územia, kde náboženská situácia bola skoro benádejná.

Okrem objektívneho poznania náboženských pomerov v polovici XVII. storočia, v prvom rade na Slovensku, čo bolo prvotným cieľom tejto rozpravy, pokúsme sa záverom odvodiť z nej aj nejaké poučenie pre prítomnosť. Sme na tom dnes horšie alebo lepšie, než pred 300 rokmi? Samozrejme, ťažko je porovnať dve tak odlišné obdobia ako XVII. a XX. storočie. Dejiny sa neopakujú. Myslím však, že vedľa rozdielov majú aj určité spoločné črty, ktorých základom je boj stredoeurópskych národov o politickú samostatnosť a o zachovanie kultúrneho a náboženského dedičstva proti z východu sa valiacemu bezbožnému komunistickému imperializmu, ako v XVII. storočí proti tureckému izlamu. Rozdiel je len v spôsobe boja.

Zaiste náboženské prenasledovanie je dnes omnoho rafinovanejšie a dôslednejšie ako za tureckej okupácie, kedy povinné ateistické kurzy, brigády a ideologická prevýchova mládeže boli ešte vecou neznámou. Ale nezabudnime, že pred 300 rokmi mohamedánski Turci pravidelne zaberali kresťanským podmaneným národom výkvet ich mládeže ako povinný poplatok, aby z nich vychovali janičiarov, najkrutejší to oddiel tureckého vojska. A veľký vezír Kara Mustafa bol tiež vyhlásil, že sa neuspokojí, kým jeho kôň nebude žrať ovos z hlavného oltára baziliky sv. Petra v Ríme. Je pravda, že moderní komunistickí zemepáni kolchozov aj dnes sa všemožne snažia uplatniť feudálnu zásadu: koho panstvo, toho náboženstvo, a Boh nás chráň, aby dnešná situácia trvala tak dlho ako turecká okupácia.

Ale z druhej strany na cirkevnom poli vnútorný stav je rozhodne lepší než pred 300 rokmi. Vyjmúc zriedkavých prípadov, duchovenstvo za železnou oponou na čele so svojimi biskupmi všade dáva žiarivý príklad heroizmu, mravnej výšky a vernosti Cirkvi. Napriek všetkým sľubom a

nátlakom režimu v snahe o založenie národnej cirkvi sotva sa mu podarilo získať niekoľkých prisluhovačov, ktorými však opovrhuje celý slovenský národ. Miesto náboženskej neznášanlivosti XVII. storočia spoločné nebezpečenstvo a utrpenie v jeden šík spája katolíkov a protestantov. Žijeme v dobe ekumenického hnutia a zo všetkých strán sa volá po zjednotení. I keď okyptená, Cirkev je dnes duchovnou veľmocou, môžeme povedať jedinou veľmocou, ktorá je vstave ideologicky odporovať a ktorá aj v skutočnosti odporuje bezbožnému komunizmu.

I keď dnes nejestvuje slobodná časť Slovenska, skadiaľ by naši biskupi posielali bohoslovcov na štúdiá do Ríma, zato v samom Ríme a až po Ameriku máme ľudí, ktorí sa všemožne starajú o prípravu slovenského kňazského dorastu. Preto nie je bezpodstatné veriť a dúfať, že Slovensko, ktoré počas poldruha storočia prinášalo tak veľké obete v obrane kresťanskej Európy proti Turkom, aj dnes splní svoje dejinné poslanie ako "antemurale christianitatis".

POZNÁMKY

1) 22. júla 1456 malá kresťanská armáda vedená Jánom Hunyadym dobyla pri Belehrade skvelého víťazstva nad veľkou presilou Turkov, čím na 70 rokov oddialila zaplavenie strednej Európy mohamedánmi. Na vyprosenie tohto víťazstva niekoľko týždňov pred bitkou pápež Kalixt III. nariadil pre celú Cirkev modliť sa "Anjel Pána" na poludnie. Tento zvyk potom za tureckej okupácie zanikol, ale po vyhnaní Turkov Cirkev ho znovu obnovila, aby takto hlásala budúcim pokoleniam silu modlitby a účinnosť dôvery v prímluvu Panny Márie, Pomocnice kresťanov.

2) Most III. (1956), str. 83, v článku. M. Lacko, Memorandum Pázmányiho.

3) Most IV. (1957), str. 47, v článku: M. Lacko, Humenné, náboženské stredisko v XVII. storočí.

4) Posledným kráľom z uhorského rodu bol Matej Korvín Hunyady (1458-90), za ktorého panovania celá stredná Európa sa tešila veľkému hospodárskemu a kultúrnemu rozkvetu. Po jeho smrti uhorská šľachta povolala na trón litovskú dynastiu Jagellovcov, ktorí sa stali spolu aj českými kráľmi. Nimi sa začína postupná dekadencia kráľovstva.

5) Nemeckí cisári ako uhorskí a českí kráľovia:
Ferdinand I. 1526-64.
Maximilián II. 1564-76.
Rudolf II. 1576-1608.
Matej II. 1608-19.
Ferdinand II. 1619-37.
Ferdinand III. 1637-57.
Leopold I. 1658-1705.
Sedmohradské kniežatá a ich povstania:

Ján Zápoľský 1625-40.
Izabella (jeho vdova) 1541-51.
Cisár Ferdinand I. 1551-56.
Žigmund Zápoľský 1556-71.
Štefan Báthory 1571-81
Krištof Báthory 1581-86.
Žigmund Báthory 1586-98.
1598-1604: vnútorná anarchia a turecká nadvláda.
Štefan Bocskay 1604-06 (povstanie 1605).
Žigmund Rákóczy 1606-08.
Gabriel Báthory (1608-13.
Gabriel Bethlen 1613-30 (povstanie 1619).
Juraj I. Rákóczy 1630-48 (povstanie 1643).
Juraj II. Rákóczy 1648-60.

6) F. Hrušovský, Slovenské dejiny, str. 164-5.

7) Úlohu rodiny Drughetovcov v dejinách Slovenska obšírnejšie vylíčil M. Lacko, Humenné, politické stredisko na Východnom Slovensku v XVII. storočí. Most IV. (1957), str. 47 a nasl.

8) F. Hrušovský, Slovenské dejiny, str. 167-8.

9) M. Lacko, Užhorodská Únia, Most V. (1958), str. 111.

10) "Jus patronatus" (pánske právo) bolo zvyškom stredovekého germánskeho práva z VIII.—XI. storočia, kedy kostol aj právne prináležal ako vlastníctvo zemepána (ecclesia propria), a ktorý ju investitúrou dával do feudálneho užívania cirkevnej vrchnosti.

11) M. Lacko, Humenné... Most IV. (1957), str. 53.

12) Ostrihomskí arcibiskupi v rokoch 1526-1666:
Pavel Várday 1526-49.
Juraj Martinuzzi 1551
Mikuláš Oláh 1553-68.
Anton Vrančič 1569-73.
1573-96 arcibiskupský stolec ostal neobsadený.
Štefan Fejérkővy 1596-97.
Ján Kutassy 1597-1602.
1602-07 arcibiskupský stolec znovu neobsadený.
František Forgáč 1607-16.
Peter Pázmány 1616-37.
Imrich Lósy 1637-42.
Juraj Lippay 1642-66.

13) Toto obdobie dôkladne preštudoval V. Bucko, Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564, Bratislava 1939; Mikuláš Oláh a jeho doba, Bratislava 1940.

14) Obšírny referát kardinála Pázmánya Svätej Stolici o stave katolíckej Cirkvi v Uhorsku i s komentárom vydal M. Lacko, Memorandum kardinála Pázmánya... r. 1622, Most III. (1956), str. 83-93. Z Memoranda vysvitá, že kardinál Pázmány vypracoval presný program katolíckej obnovy, ktorý potom nielen sám presne uskutočňoval, ale aj jeho nástupcovia ďalej rozvíjali a prispôsobovali potrebám daných okolností.

15) Do Uhorska jezuitov po prvý raz povolal už arcibiskup Mikuláš Oláh roku 1561 a zveril im do správy trnavskú biskupskú školu, ktorá však o šesť rokov neskoršie vyhorela a tak jezuiti vtedy roku 1567 opustili Slovensko.

16) Révai, Nagy lexikona, XII., str. 767; Bangha B., Katolikus Lexikon, III., str. 201.

17) "...praesulum Hungariae decus et catholicae religionis... Ut defensor acerrimus et columen Ecclesiae mentem gerebat Magni Athanasii." C. Péterffy, Sacra Concilia Hungariae, II., str. 386.

18) M. Lacko, Užhorodská Únia, Most V. (1958), str. 120.

19) M. Lacko, Humenné, politické, kultúrne a náboženské stredisko na Východnom Slovensku v XVII. storočí; S. Polčin, 300 rokov od založenia košickej univerzity, Most IV. (1957), str. 97-106.

20) Jeho fotokópiu mi zaobstaral môj profesor P. M. Lacko S.J., ktorému za to aj touto cestou vyslovujem úprimnú vďaku.

21) C. Péterffy, Sacre Concilia Hungariae II., str. 376-385 a str. 386-393.

22) "...ut quod consultissimum videbitur, id omnium votis roboratum firmius ac afficacius observetur." C. Péterffy, Sacred Concilia Hungariae II., str. 389.

23) "Synodus nationalis statuit, quae ad facienda judicavit calamitosis his christianae reipublicae temporibus pro animarum salute, disciplina cleri, bonoque spirituali universi regni, ne Ecclesia catholica, in qua nos miseratio divina pastores constituit, per nostram negligentiam damma pateretur." C. Péterffy, Sacra Concilia Hungariae II., str. 383.

24) "...ut consiliis, monitis et sanctionibus dignitatem ordinis ecclesiastici et mores fidelium, omnimoda calamitate et miseria temporum istorum difficillimorum crescenteque audacia haereticorum corruptas promoveat et contra adversariorum criminationes decretis synodi triumphet." C. Péterffy, Sacra Concilia Hugariae II., str. 386.

25) "Et quidem si permissi fuissent uti sua potestate, nobiles et barones, quemadmodum ante tumultus Rákoczianos, expellendo ex bolis suis praedicantes, universum prope Regnum intra breve tempus fuisset catholicum." J. Lippay, Informatio quadriennalis, str. 7.

26) "Placuit eidem Sacrae nationali synodo, de venerabilibus quoque et eximiis Ecclesiae nostrae membris ac sedulis pro gloria Dei excubitoribus Societatis Jesu Patribus suam declarare sententiam: Sicut neque hactenus in dubium revocavit Status ecclesiasticus, ita in praesenti quoque Sacra synodus recognoscit Societatis Jesu Patres vera et legitima cleri Statusque ecclesistici in Regno Hungariae ejusdemque annexis Regnis et provinciis esse membra." C. Péterffy, Sacra Concilia Hungariae II., str. 384-5.

27) L. Lukács—L. Polgár, Documenta Romana, str. 12*.

28) M. Lacko, Užhorodská Únia, Most V. (1958), str. 109-132 a potom osobitne: Most Publications, Cleveland 1959.

29) Arcibiskup Lippay vo svojom referáte Sv. Stolici hovorí skoro 1,000 kostolov naspäť dožadovaných protestantmi, čo sa mi zdá nepravdepodobným. Predpokladám, že ide o omyl, alebo chybu kópistu. Preto sa prikláňam mienke Karácsonyiho, Magyarország Egyháztörténete, str. 150, a Homána, Magyar története IV., str. 156, ktorí hovoria len o 400 kostoloch. "Eratque in universum numerum templorum, que requirebantur (alebo "reperiebantur" — rukopis je tu nejasný), computatis omnibus prope mille. Tandem effectum in iisdem comitiis opera archiepiscopi et aliorum zelozorum catholicorum, ut solum nonaginta ipsis restituerentur." J. Lippay, Informatio quadriennalis, str. 7.

30) "Tanta est penuria sacerdotum, in hoc Regno, ut multas parochias per licentiatos exoraros curare debeamus administrari, qui populo Evangelium legant, beptizent, sepeliant, matrimonia benedicant

...in universum (t. j. v ostrihomskej arcidiecéze) parochos sacerdotes 154, licentiatos autem parochos 68 (habemus)." J. Lippay, Informatio quadriennalis, p. 3-4.

31) "Nonulli ex sacerdotibus reperiuntur ita incorigibiles, ut adhibitis etiam quibusvis remediis obtineri ab iis nequeat, ut ad frugem meliorem revertantur, neque offensioni et scandalo sint fidelibus et infidelibus; ad terrorem etiam eorum qui virtutis amore corrigi nequeunt, sed formidine poene coercentur... destinandus videtur locus aliquis pro ipsis, quod judicio et arbitrio Sacrae Synodi relinquo ad ulterius considerandum et determinandum." C. Péterffy, Sacra Concilia Hungariae II., str. 380.

32) "Confluit etiam extra seminaria ista ad scholas Patrum iam dictorum magnus numerus iuventutis et nobilitatis hungaricae, cum fructu summo et spe magna brevi in tempore conversionis." J. Lippay, Informatio quadriennalis, str. 8.

Henrique Badosa:

TY, KTORÝ CHLIEB A NÁDEJ DÁVAŠ...

(Tu que otorgas el pan y la esperanza...)

O Tebe, ktorý chlieb a nádej dávaš,
modlitbe slová patričné a presné
a čas, by život vústil do smrti,
o Tebe viem dnes. O tom píšem v mlčaní,
v mlčaní hodín márnych, zbytočných,
v mlčaní triašky, strachu,
v daroch a žatve mojej samoty
a v tom, čo pomysel mi sprevádza.
O Tebe viem dnes. Slovo o tom píšem,
by na písme tá chvíľa ostala,
by podpálil som oheň hrejivý
a ruky svoje nadeň povystrel.
Od ľudí k ľuďom, prišiel si a čakajúc ma
k návratu môjmu podával si ruky.
O Tebe viem dnes. I v tom, čo sa míňa
vravím to, mysliac na to, spomínam.
V radosti nezaslúženej vidím to,
vidím to v smútku, a radšej mám to.
Od ľudí k ľuďom, berieš moje slovo,
by od človeka k Bohu v ústrety Ti išlo!

(m. š.)

NÁČRT KRESŤANSKEJ FILOZOFIE DEJÍN

Ján Rekem, S.T.D.

Na prelome dejinných epôch, či už v živote národov alebo kontinentov, ako i celého ľudstva, budujú sa nové poriadky na otriasajúcich zmenách starých systémov a zriadení. Tieto otrasy sú zavše spojené s katastrófami pre jednotlivé národy. Neraz pre staré kultúrne systémy sa otvoria hlboké pohromy, ktoré ich pohltia a privodia či k pomalšiemu alebo urýchlenému zániku. Za týchto dejinných otrasov a prelomov národy a časti ľudstva trpia nevídaným a neočakávaným spôsobom. Za týchto okolností predstavitelia jednotlivých národov, kultúr a ľudského pokolenia sú nevraživými okolnosťami nútení zamyslieť sa hlbšie nad osudmi národov, štátov, kontinentov, kultúr a celého ľudského pokolenia. Hľadajú z m y s e l tragického bytia jednotlivých ľudských spoločností a celkov. Hľadajú význam a konečné určenie tých pomotaných a zdanlivo nezmyselných otriasajúcich dejov a udalostí. Hľadajú konečné vysvetlenie zdanlive márneho úsilia hynúcich ľudských spoločností. Hľadajú nadčasovú odpoveď na otáznik, čo gáni z priepasti zanikajúcich dejinných a kultúrnych epôch. Základné filozofické otázky, ktoré človek si chce zodpovedať o živote jednotlivca, začína aplikovať na život spoločností, sociálnych jednotiek a celkov, ako i celého pokolenia ľudského.

ROZLIČNÉ DRUHY FILOZOFIE DEJÍN

Čím viac si človek v dejinách uvedomoval sám seba, tým viac sa zapodieval záhadou svojho bytia a života. Uvažoval, filozofoval nad svojím pôvodom, odkiaľ sa vzal, nad spôsoobm svojej existencie, o svojm poslaní a zmysle, o svojom konci a cieli ako jednotlivca. Tvoril si *životnú filozofiu,* aby nežil len živočíšnym životom nemej tvári, ktorá sa uspokojí len s vyplnením túžob a žiadosti svojej prirodzenosti, ale uvedomujúc si svoju prevahu a povznesenosť ponad svoju živočíšnú náturu človek, čím viac sa vyvíjal podľa svojich duchovných schopností, tým hlbšie začieral do týchto životných otázok a tým lepšiu odpoveď hľadal na ne, aby dal tým plnšiu náplň životnému snaženiu a úsiliam.

A čím je životná filozofia pre jednotlivca, tým je filo-

zofia dejín *v obdobnom* zmysle pre ľudské spoločnosti a celé pokolenie ľudské. Kým životná filozofia sa zaoberá jednotlivcom a jeho poslaním tu na svete, filozofia dejín má za predmet ľudskú spoločnosť, vo forme národnej, štátnej, kultúrnej — ako osobitnej filozofie dejín jednotlivých národov —, alebo dejinné jestvovanie celej spoločnosti ľudskej, zahŕňajúc všetky jej snaženia a úsilia v každom prejave ľudského ducha a jestvovania.

Tak napríklad v dejinách židovského národa v Starom zákone na prelome jeho dejinných epôch sa stretáme so snahou vysvetliť zmysel otriasajúcich a tragických zmien jeho zriadení a zmysel jeho dejín prorokmi — profetická filozofia dejín. Ďalej vidíme, že v tomto starobylom malom židovskom národe, ktorý duchovne tak prevyšoval všetkých svojich i početne i materiálnym dobrobytom väčších susedov, vedúcou hviezdou dejín je Dávidova hviezda mesiánskeho poslania — mesiánska dejinná filozofia. Tento malý národ veľkých ideálov a vízií žil v stálom styku s apokalyptickými úkazmi a skutkami a odtiaľ plynie jeho apokalyptická filozofia dejín, ktorá sa preklesňuje ponad začiatky a pôvod kresťanstva.

KRESŤANSKÁ FILOZOFIA DEJÍN

Prvé štyri storočia kresťanstva boli veľmi pohnuté. Znamenali ony upevnenie kresťanstva zo stránky organizačnej, spoločenskej, ale i konsolidovanie kresťanstva zo stránky intelektuálnej. Po víťazstve kresťanstva nad synkretistickými bludmi, prenikajúcimi zo syntézy pohanských náuk s kresťanstvom po dobytí Rímskej ríše z duchovnej stránky prichodí otriasajúci úder v podobe rozpadávajúceho sa rímskeho impéria. A v tejto dobe jednej zanikajúcej mohutnej epochy, v ktorej kresťania už boli integrálnou časťou, bolo sa treba kresťanským intelektuálom vyrovnať s týmto dejinným otrasom. V tejto dobe sv. Augustín píše svoje veľdielo *De Civitate Dei.* Augustín stavia svoje chápanie a význam histórie na judeo-kresťanskom náhľade a presvedčení, že história odvodzuje a nachodí svoj význam a zmysel od transcendentného Boha. A z tohto Augustín pokračuje ďalej. Správne vycítil, že problém filozofie dejín spočíva vo význam dávajúcom zmysle histórie. A svojou náukou Augustín odmieta strnulý cyklický determinizmus pythagorejský a po-

lybiovský, ktorý vidí význam histórie vo vyčerpávaní sa v udalostiach, ktoré len opakujú starý monotónny význam, alebo bezvýznamnosť.

Augustín odmieta tieto pohanské náhľady a vo všetkom dianí a dejinných faktoch vidí zmysel a význam, i keby sa prítomnej generácii akokoľvek zdali bezvýznamné alebo protizmyselné. Náboženský výklad dejín pod vedením Prozreteľnosti Všemohúceho dáva zmysel a náplň ľudskej histórii. Bez tejto náplne a zmyslu história je chaotická a neúplná. Po fakte vykúpenia pokolenia ľudského plný zmysel ľudského snaženia leží v uskutočňovaní kráľovstva Božieho, *Mesta Božieho — Civitas Dei,* ktorého dokonalosť sa zjaví pokoleniu ľudskému pri poslednom súde Božom, ktorý bude zavŕšením všetkého.

Na námietku, že sv. Augustín bol teológom histórie a nie filozofom histórie, ako odpoveď možno uviesť slová súčasného filozofa E. Gilsona: "To, že on nemyslel na to, lebo tá otázka mu neprišla na myseľ, nie je ešte nijakým dôvodom, aby sme povedali, že jeho dielo neni na koreňoch problému. Priam naopak, všetko nás vedie k tomu, aby sme verili, že rozličné filozofie histórie, ktoré sa vyvinuli po sv. Augustínovi, boli mnohými pokusmi rozlúštiť svetlom prirodzeného rozumu jedine problém, ktorý v prvom rade postavila sama viera a nemožno ho rozlúštiť bez viery. V tomto zmysle prvý teológ (tu je otázka teológie ako špekulatívnej náuky) histórie by bol otcom všetkých filozofií histórie, i keď on sám nemal taký úmysel, i keď ony neboli uznané za to, čo sú . . ." (City of God, 1958, p. 31.)

VICOVA NOVÁ VEDA

Donedávna nedoceneným a zabudnutým zjavom v dejinách filozofie histórie bol Gianbattista Vico (1668—1744). Po suchom racionalizme hegeliánskej filozofie histórie, ktorú donedávna pokladali za prvý doopravdy špekulatívny a systemizačný pokus na vedeckom podklade o filozofiu dejín, po romanticistickej reakcii historicistov na hegeliánsku filozofiu dejín znovaobjavenie a hlbšie štúdium Vica sa stalo deliacim bodom v štúdiu tejto filozofickej disciplíny. V novšej dobe v tejto disciplíne už nemá tak hlavné slovo špekulácia a systematizácia, ale opačne, forma bádania rastie do hĺbky

a prevláda analýza historických pochodov, dejinných výrazov a kategórií, hľadanie a objasnenie zákonov dejinného vývoja, skúmanie platnosti vedúcich princípov.

V krátkosti súhrn Vicovej filozofie dejín, obsažený v jeho geniálnom diele *Scienza Nuova* (prvé vydanie vyšlo 1725), je tento: Z histórie národov civilizovaných i necivilizovaných, ktoré sa vzájomne nepoznali a do ostatných čias nemali vzájomného styku, prichodíme na poznanie ich zvykov, tradícií a ich prirodzenosti. U všetkých vidíme isté náboženstvo, všetky tie národy, kmene, uzavierajú manželstvo slávnosťou obradu a pri pohrebe a pri iných príležitostiach majú slávnostné obrady. Tieto uniformné idey, zvyky a tradície medzi sebou neznámymi národmi musia mať spoločný podklad *v pravde*.

Ako M. C. D'Arcy hovorí, Vico skúma minulosť tak, ako ju má skúmať pozitivistický vedec, a svojím rozborom prichodí k týmto princípom: 1) Večná Idea je princípom všetkých smrteľných vecí. 2) Boh je slobodným princípom všetkého, čo produkuje *ad extra*. 3) Svet bol stvorený v čase. 4) Existuje Božia prozreteľnosť, ktorá svojou vôľou udržuje stvorené veci v jestvovaní.

Ako hovorí sám Vico, jeho *Veda* opisuje súčasne ideál večnej histórie prekrižovanej v čase históriou každého národa v jeho začiatku, postupe zrelosti, sklone a páde. "Vskutku my ideme tak ďaleko a tvrdíme, že ktokoľvek rozjíma túto *Vedu*, sám sebe vykladá túto ideálnu večnú históriu len potiaľ, pokiaľ to koná s tým dôkazom: 'To bolo, má byť' a malo by byť"... Preto naša veda pokračuje exaktne ako geometria, ktorá medzi tým, čo stavia z prvkov a uvažuje nad poľom kvantity, sama ho vytvára, ale s realitou väčšou v porovnaní k realite poriadkov, ktoré majú do činenia s ľudskými podujatiami, v ktorých nieto bodov, priamok, plôch ani číslic. A tento samotný fakt, čitateľ, je dôkazom, že tieto dôkazy sú istého božského druhu a majú ti dať akúsi božskú rozkoš, lebo v Bohu poznanie a tvorenie je tá istá vec..."

HEGELIÁNSKA FILOZOFIA DEJÍN

Profesor filozofie, ktorý počas štúdií mal najhoršiu známku na vysvedčení z filozofie, Hegel svojou filozofiou idealizmu dal nový smer a nadlho i široko ovplyvnil dejiny budú-

cich pokolení. Nazývajú ho otcom modernej filozofie dejín. Čo sa týka jestvovania národov a štátov, učí, že sú navzájom spríbuznené v občianskej spoločnosti ako osobnosti. V civilnej spoločnosti osoby reprezentujú moment čiastočnosti, sledujú svoje partikulárne ciele, potreby nutnosti atď. Podobne i štáty vo svojich vzťahoch medzi sebou sú partikulárne a každý sleduje svoje zvláštne záujmy. Zvláštnosť je podstatou rozdielu medzi druhmi. A preto každý štát má svoje zvláštne zafarbenie a ťahy, výrazy. Každý štát predstavuje a stelesňuje nejakú myšlienku, ideu, či vlastne, aby sme boli viac presní, každý štát stelesňuje čiastočnú, zvláštnu fázu univerzálnej idey. V histórii *idea — logos — myšlienka,* rozvíja svoje rozličné fázy v čase a dominantná fáza v každej epoche je stelesnená v dominantnom národe. Následnosť týchto fáz spolutvorí svetovú históriu a táto história sa neriadi náhodou, alebo slepým osudom, ale večným rozumom, *ideou* samou. Teda história nie je slepou zmesou náhodilostí, ale rozumovým vývojom. *Idea* takto vtelená do dejín sveta je svetoduch. Je to duch, lebo duch značí prosto konkrétne stelesnenie idey. Tento svetoduch je konečným tribunálom a sudcom národov. Nieto medzinárodného štátu alebo súdu, ktorý by vykonával rozsudok nad národmi s konečnoprávnou platnosťou, ani to nie je možné. Súd nad národmi spočíva v osude, ktorý ich očakáva vo vývoji svetovej histórie. Tento vývoj pokračuje dialektickým pohybom pokroku cez všeobecný konflikt a je badateľný vo všetkom, vo veciach, v myšlienke, v ľudskej mysli a v akcii a celých dejinách.

Absolútno, ktoré je súhrnom všetkých vecí v ich vývoji, je rozum sám. Myseľ sama je matafyzickou definíciou Boha. Absolútno je v životnom vývoji, je evolúcia priam tak ako sebavedomie a poznanie. Hýbe sa smerom k sebauvedomeniu, ale pohyb v prírode a v histórii je neuvedomelý. Celý vesmír je v procese *vývoja,* v ktorom sa cieľ univerzálneho rozumu konečne uskutočňuje. Pravda leží nie v neskončenom pochode, ale v konečnom výsledku, v celistvosti, zahrňujúcej všetky veci v ich príbuznosti. Boh Hegelovi je *idea,* je potenciálny vesmír ešte nevyvinutý, je celistvosť všetkých možností vývoja, evolúcie. Duch alebo myseľ je uskutočnená myšlienka, realizovaná idea. Boh nemôže byť bez tvorenia sveta a svet nie je skutočným bez Boha.

Absolútno sa stáva vedomým seba len vývojom, najmä v človeku. V jeho filozofii histórie dokonalý štát uskutočňuje dokonalú slobodu, ktorá je cieľom a účelom univerzálnej histórie. Hegel dokonca nazýva štát "aktuálnym bohom". V súčasnej reštaurácii Pruska uznáva dosiahnutie vrcholu svetovej histórie.

MARXIZMUS

Tu vidíme už príbuznosť a korene marxistickej filozofie dejín. Marx vybudoval svoj všemohúci socialistický štát, ktorý v ateistickej beztriednej spoločnosti je bohom, na náuke Hegelovej. Prijal Hegelovu dialektickú formulu i metódu, ale namiesto tajomnej *idey* nahrádza ekonomické sily ako dynamiku zmeny. Namiesto Hegelovho idealizmu nahradzuje svoj materializmus. Na tomto buduje mesianizmus beztriednej spoločnosti komunistického štátu. Marx veril, že Hegel prevrátil realistický systém Aristotela "nesprávnou stranou dole" a on teraz obracia Hegela "správnou stranou hore".

Štát podľa Marxa pôvodne sa organizoval ako nástroj triednej nadvlády a časom zmizne, ustúpi beztriednej spoločnosti. Po prechodnej diktatúre proletariátu, cez socializmus, spoločnosť ľudská prejde ku komunizmu, kde robotníci obsiahnu svoj ideál: "Produkcia podľa každého kapacity a distribúcia podľa každého potreby." Ľudia sa naučia správnym spôsobom a vláda bude len administratívnym orgánom produkcie. Politický štát sa rozplynie. Na dosiahnutie tohto ideálu zbožnenej komunistickej spoločnosti všetky prostriedky sú dobré i potrebné, aj násilie.

Výsledky tejto filozofie vidíme uskutočnené teraz v praxi v jej hroznom a tragickom dosahu v Rusku, Číne a v ich satelitných krajinách. Potlačenie ľudskej dôstojnosti, slobody individua, zmechanizovanie a odduchovnenie človeka ako rozumnej bytosti, hromadné vraždy a potlačenie slobody svedomia a myslenia, ktoré síce z ohľadu na zahraničie pre propagandu sa chránia len na papieri prechodných ústav súčasných socialistických alebo komunistických štátov.

ATEISTICKÝ PROGRESIZMUS

Hegelova filozofia dejín našla svojich nasledovníkov a epigónov nielen v marxistoch, ktorí ju prevrátili "správnym koncom hore", ale i v nemarxistických filozofoch a tlmoč-

níkoch dejín, ktorí odvrhli aprioristicky ideu teistickú, i ideu plánu Božieho v dejinách, a hľadali čisto prirodzené vysvetlenie v ohraničenom okruhu ľudskej pozemskej existencie. Vývoj sa stal jedinou a najvyššou sviatosťou naturálneho filozofického náboženstva pokroku, veď inak nemožno nazvať túto filozofiu. Comte, Spencer, J. Dewey videli vo filozofii len nástroj na vytvorenie blahobytného života pre ľudstvo. Spencer dokazuje, že trvalosť ľudskej nátury je omylom. Pretože zmena je zákonom všetkých vecí, každého jednotlivého predmetu, priam tak ako vesmíru. Príroda v jej nekonečnej zložitosti večne rastie k novému vývoju. Bolo by divné, keby v nej človek sám bol nezmeniteľný, čo nie je pravda. Človek tiež je podrobený a poslúcha zákon nekonečnej variácie. A keď teda ľudstvo je nekonečne meniteľné a rozdielu schopné, zdokonaľovanie je možné.

Naproti tomu zlo nie je stálou potrebou, pretože všetko zlo pochádza z toho, že sa organizmus *neprispôsobuje* svojim podmienkam, a to platí o všetkom, čo žije. A zároveň je pravda, že zlo večne smeruje k zániku. Mocou istého podstatného princípu života toto neprispôsobovanie sa organizmu sa vždy a vždy postupne napravuje a jedno, alebo oboje pokračujú v tom modifikovaní, kým prispôsobenie je dokonalé. To platí jak o duchovnej, tak i o fyzickej oblasti.

V prítomnom stave sveta človek znáša, trpí mnohé zlo, to je dôkazom, že človek nie je ešte adoptovaný sociálnemu postaveniu, sociálnemu štátu. Teraz požadovaná kvalifikácia pre sociálny štát je, aby v ňom každý jednotlivec mal len také túžby, ktoré môžu byť splnené možnosťou ostatných jednotlivcov dosiahnuť podobné ukojenie, zadosťučinenie. Táto kvalifikácia nie je ešte splnená, lebo civilizovaný človek si podržal isté charakteristické znaky, ktoré boli vhodné pre podmienky jeho bývalého koristníckeho, predatorného života; pre jeho primitívny stav potreboval jednu morálnu ústavu, teraz pre jeho prítomný stav potrebuje celkom inú. Výsledkom toho je postup prispôsobovania, ktorý dlho trvá a dlho bude trvať; toto je obsah dejín. Postup nie je náhodou v histórii, ale je nutnosťou. Civilizácia je súčasťou prírody, súc rozvojom skrytých schopností človeka za spolučinnosti priaznivých okolností, ktoré prv alebo neskôr sa v jednom alebo druhom čase prihadzujú. Účel, konečná príčina

(causa finalis), stvorenia podľa neho je vytvoriť najvyššiu mieru šťastia; a splniť tento cieľ, je treba, aby každý člen ľudskej rasy mohol obdržať schopnosti, ktoré by mu umožnili zakúsiť najvyššiu radosť zo života takým spôsobom, aby neumenšil schopnosť druhých prijať podobné ukojenie, zadosťučinenie. Za takýchto okolností pokroku inferiorné veci a stvorenia majú ustupovať dokonalejším. Preto prvotný človek musel vlastne mať predatornú vykorisťovaciu konštitúciu, ústavu, podľa ktorej silnejší zaujal miesto slabšieho, dokonalejší vyradil menej dokonalého. Ale postupom času, keď všetko bude zdokonalené, táto konštitúcia sa zdokonalí a zjemnie. Čo zapríčiňuje toto v dejinách a v ľudskom pokolení? Nezmeniteľné neznáme sily, ktoré stoja za všetkými pominuteľnými zjavmi.

Dôsledky takejto filozofie dejín si možno domyslieť. Hegelova filozofia dejín v zafarbení Spencera, no najmä Nietscheho a Spenglera bola parenišťom zbožnenia absolutistického štátu a nacistickej ideológie.

KRITIKA POKROKÁRSKEJ DEJINNEJ FILOZOFIE V BERDYAJEVOVEJ FILOZOFII

Veľmi cenným a dôležitým príspevkom ku kresťanskej filozofii dejín sú diela ruského filozofa Nikolaja Berdyajeva, ktorý bol komunistami odsunutý do vyhnanstva pár rokov po boľševickej revolúcii. Jeho obsiahla erudícia, hlboký analytický duch, bystrý postreh a prísna logika, zračiace sa z jeho obdivuhodných prác, zaraďujú ho medzi najvynikajúcejších kresťanských filozofov. I keď nie sme ochotní prijať všetky jeho úsudky a tvrdenia, predsa nemožno uprieť veľkosť a hĺbku ducha tomuto velikánovi ľudského myslenia. A priam pre túto hĺbku jeho diel je on málo poznaný a nie dostatočne docenený na Západe, i keď mnohé jeho práce vyšli i v anglickom preklade. Pretože je skutočným majstrom abstraktného myslenia, majstrom dlhých, vyčerpávajúcich viet jemu vlastného štýlu, pre mnohých, ktorých "myslenie bolí", je temer nedostupným.

Súhrn jeho kritiky progresivizmu filozofie dejín je takýto: Uznáva fundamentálnosť pochopu pokroku pre metafyziku dejín, uznáva, že tento pojem ovláda špekuláciu v Európe od konca 18. storočia. Pričom poukazuje na to, že táto

idea nie je originálnou pre to storočie, ale ako všetky pravdy má dávne a hlboké náboženské korene. A podľa neho tieto majú intímny súvis s konečnými princípami historického života. Robí rozdiel medzi pokrokom a vývojom, medzi progresom a evolúciou. Idea progresu vyžaduje účel pre historické zjavy a ich významné podriadenie istému teologickému, účelnému principu. Ďalej vyžaduje cieľ neodvislý od historického procesu, taký, ktorý nie je umiestený v histórii, ani spojený s istou periódou minulosti, prítomnosti a budúcnosti, ale je oddelený od času, a preto je kvalifikovaný osvetliť historický proces. Táto idea má starobylé nábožensko-mesiánske korene. Je to stará viera v realizovanie, prv alebo neskôr, Kráľovstva Božieho, kráľovstva dokonalosti, pravdy a spravodlivosti. Táto mesiánska a tisícročná idea sa stáva sekularizovanou v náuke o pokroku, totiž stráca svoj zrejmý náboženský charakter a prijíma svetský, ba i protináboženský. Bez preháňania možno povedať, že pre mnohých náuka progresu sa stala náboženstvom a toto náboženstvo progresu v 19. storočí bolo vyznávané mnohými, čo odpadli od kresťanstva. A dôkladnou analýzou poukazuje na protirečenia tejto náuky, najmä čo sa týka jej vzťahu k problému času, minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Náuka progresu podľa neho je úplne nezákonné zbožnenie budúcnosti na účet minulosti a prítomnosti; takým spôsobom, ktorý nemá ani najmenšieho vedeckého, filozofického a morálneho ospravedlnenia. Táto náuka sama musí byť náboženskou vierou, pretože nie je možná pozitívna veda progresu. Taká veda môže byť len veda evolúcie, ale nie pokroku, ktorý je odlišný od evolúcie. Tá náuka je len "hlásateľom nádeje" (herald of expectation), nutne sa zaoberajúcim "zjavením neviditeľného" v budúcnosti. Počíta s realitou rozkladu času v minulosť, prítomnosť a budúcnosť, čo je vlastne ilúziou. Vyžaduje rozlúštenie problémov univerzálnej histórie ľudstva v budúcnosti a príchod istého času v osude a histórii ľudstva, kedy všetky dejinné problémy a antagonizmus budú rozlúštené. Na toto niet podkladu, oprávnenosti, ani etického dôvodu. Je bez podkaldu s výnimkou, že jej skrytým a neuvedomelým obsahom je stará náboženská dôvera v rozlúštenie všeobecných dejín, tojest v koniec tragédie univerzálnej histórie. Ale 19. storočie úmyselne potlačilo tento prvok

v tej náuke. A čo z toho zostalo po potlačení tohto prvku? To, že pozitivistická náuka pokrokárov jednoducho tvrdí: v toku času a generácií, ktorými osud ľudských dejín je tvorený, človek stále pokračuje k akejsi neznámej, doposiaľ nevyšliapanej výšine, k istému šľachetnejšiemu a lepšiemu stavu, pre ktorý *všetko, čo bolo predtým, je len prostriedkom a nástrojom, a nie cieľom v sebe.*

Vo svetle vývoja teda každá ľudská generácia, každý jednotlivec, každá epocha dejín je len prostriedkom k tomuto konečnému cieľu zdokonalenia, k tomu konečnému ľudstvu, dokonalému v moci a šťastí, ktoré boli odopreté minulým a prítomným generáciám. Jak z náboženského, tak etického stanoviska táto pozitivistická koncepcia prokroku je neprípustná, pretože už svojou povahou vylučuje rozlúštenie tragických trápení, konfliktov a protirečení života, platných pre c e l é pokolenie ľudské, pre všetky tie pokolenia, ktoré žili a trpeli. Táto koncepcia svojvoľne tvrdí, že nič len smrť a hrob očakáva širokú väčšinu ľudstva a bezkonečné nástupníctvo ľudských generácií cez veky, pretože žili v trápnom a nedokonalom stave. Ale kdesi na vrcholci historického určenia sa objaví šťastlivá rasa ľudí, pre ktorú je rezervovaná blaženosť a dokonalosť integrálneho života. Všetky predošlé generácie sú len prostriedkom k tomuto blaženému životu vyvolených, ale ešte nenarodených. Tak náboženstvo progresivistov považujú všetky uplynulé generácie a epochy akoby bez vnútornej hodnoty, účelu, významu; len ako holé prostriedky a nástroje pre konečný cieľ. A práve táto fundamentálna mravná kontradikcia pozbavuje platnosti a hodnoty náuku pokroku a obracia ju v náboženstvo smrti namiesto vzkriesenia a večného života. Nieto platného dôvodu pre degradovanie tých generácií, ktorých osud bol osnovaný v utrpení a nedokonalosti, degradovanie pod to pokolenie, ktorého výbornosť bola predurčená k blaženosti a radosti. Nijaká budúca dokonalosť nemôže vyvážiť a vynahradiť utrpenie a muky predošlých generácií. Taká žertva všetkých ľudských určení a poslaní mesiánskemu dokonaniu nejakej budúcej uprednostnenej rasy môžu vzbudzovať len odpor a revoltu ľudského mravného a náboženského svedomia. Náboženstvo progresu, založené na tejto apoteóze budúcej šťastlivej generácie, je bez súcitu pre prítomnosť

a minulosť. Obracia sa s nekonečným optimizmom k budúcnosti a s nekonečným pesimizmom k minulosti. Je úplne nepriateľské kresťanskej nádeji vzkriesenia pre celé ľudstvo, pre všetkých, živých, mŕtvych, predkov i praotcov.

Utópia pozemského raja a blaženosti je úzko spojená s náukou pokroku. Táto utópia je ničím iným ako prevrátením a znetvorením náboženskej viery v príchod Kráľovstva Božieho na zem. Táto utópia, charakteristická pre isté sociálne doktríny a filozofie dejín, je neudržateľná, keď je podrobená náboženskému a metafyzickému kriticizmu. V histórii niet takého pokroku, podľa ktorého by jedna budúca generácia sa mohla vyvyšovať na úkor všetkých predošlých. Nemožno tvrdiť, že v dejinnom vývoji vždy rastie pozitívna stránka na úkor negatívnej.

História vpravde je chodníkom k druhému svetu. V tomto zmysle jej náplň a obsah je náboženský. Dokonalý stav je nemožný v samotných dejinách. Musí teda byť realizovaný mimo ich rámca. Toto je základný uzáver metafyziky dejín a tajomstvo samotného historického pochodu. Vo večnom prechode z jednej epochy do druhej ľudstvo sa nadarmo pasuje rozriešiť svoje určenie a poslanie v dejinách. Sklamané vo svojich nádejách, cítiac sa uväznené v okruhu histórie, preciťuje, že tento problém nemôže byť rozlúštený v samotnom procese histórie, ale len na transcendentálnej rovine. História sama pociťuje v sebe nutkanie k suprahistórii. Musíme pripustiť v hermeneutickom okruhu histórie superhistorickú energiu, zásah nebeského zjavu do vzťahu pozemských zjavov. Pozemská história musí byť znova integrovaná do nebeskej histórie. Nemôžu jestvovať priehrady medzi naším a druhým svetom; tak ako to nebolo v útrobách minulosti pred záblesko m života na zemi.

Uzáver metafyziky histórie je len relatívne pesimistický, nakoľko sa oddeľuje od iluzórnej apoteózy budúcnosti a odmieta náuku progresu. Naopak, posilňuje nádej a očakávanie, že tragédia histórie bude konečne rozlúštená na rovine a v perspektíve večnosti a večnej skutočnosti. Toto je hlbší a reálnejší optimizmus, než suchá odroda, ktorú predkladá náuka o pokroku.

Ináč racionalista R. G. Collingwood, ktorého ťažko možno nazvať kresťanským filozofom, prichodí temer k podob-

nému záveru, podrobujúc kritike hegeliánsku progresivistickú filozofiu dejín a prijíma mienku E. Fuetesa, že filozofia histórie, ktorá sleduje beh ľudského žitia od začiatku do konca sveta, k poslednému súdu, ako u stredovekých mysliteľov, je hodná úcty, kým hegeliánska filozofia dejín, ktorá nechce zakončiť posledným súdom, ale prítomnými dňami, končí v glorifikovaní a idealizovaní prítomnosti a poskytuje pseudofilozofické ospravedlnenie pre politiku strnulého a neinteligentného konzervatizmu.

DEMOKRACIA

John Quincy Adams, bývalý prezident Spojených Štátov, vedec a politik ku koncu svojej politickej kariéry prišiel k poznatku: "Democracy had failed to justify itself. Man alone unaided by a supernatural power could not resist the pressure of self-interest and of greed. He must yield to the temptation of competition." V tom s ním súhlasí jeho vnuk, historik Brooks Adams a druhý vnuk historik Henry Adams. Súťaž, voľná súťaž podľa nich je zákonom tela a v zápase medzi telom a duchom telo musí zvíťaziť, lebo demokracia vo svojom princípe voľnej súťaže sa nevie povzniesť nad otroctvo tela, ba priam naopak, demokracia zbožnila voľnú súťaž. Následok toho je, že demokratické režimy končia v anarchizme. Tak už dnes vidíme, ako nastáva degenerácia demokratickej dogmy.

To je jeden historický posudok a tlmočenie demokracie založenej na materialistických princípoch bez kresťanskej náplne.

Sv. Tomáš Akvinský popisuje demokraciu ako moc uplatňovanú masou pre spoločné dobro. Vo svojej teologickej *Summe* razí cestu demokracii, keď učí, že "všetci majú hrať zodpovednú úlohu vo vladárení". I keď sa viac-menej vyhýba slovu demokracia, pre náš pochop demokracie používa slovo *ľudový štát*. Vo svojich poznámkach v *Ethike* hovoriac o zmysle zákonov hovorí, že zákony sú vynášané na zaistenie hladkého spravovania pospolitosti. Neobmedzené práva nie sú dovolené v nijakej civilnej ústave; i v demokratickom štáte, kde všetok ľud vykonáva vládu, práva nie sú absolútne, ale relatívne, i keď sú ony z rovnakej slobody všetkých poddaných pod zákonom; štát môže byť popísaný len ako

prevládajúco egalitárny. Stanovy vynesené demokraciou môžu byť spravodlivé nie preto, že dosiahli čistú a dokonalú spravodlivosť, ale preto, že zapadajú do cieľa režimu; a cieľom tohto režimu je spoločné dobro.

Stafford Crips v demokratickom zriadení vidí uskutočňovanie praktického kresťanstva v spravovaní spoločnosti.

Demokratická správa na podklade kresťanskom je najlepšou zárukou prirodzených práv človeka a slobody jednotlivcov. Je podkladom pre mravnú zodpovednosť vládnúcich voči svojim voličom. Je zárukou obmedzenia moci vládnúcich, aby táto moc sa nezvrhla v totalistickú alebo absolutistickú svojvôľu vládnúcich alebo v tyranskú diktatúru. Kresťanská demokracia ako vláda väčšiny s rešpektovaním práv menšiny je zárukou najširšej spolupráce na spoločnom dobre a povznesení širokých más.

NACIONÁLNY SOCIALIZMUS

Korene nacistickej filozofie dejín priam tak ako i korene marxistickej vychodia zo živnej pôdy hegeliánskej filozofie dejín. Postupom času a dejín to, čo vyrástlo z týchto koreňov, sa rozvetvovalo a vyvíňalo od seba v zdanlive protichodné filozofie a prúdy, ktoré našli svoj praktický výraz v dvoch protichodných dejinných útvaroch: nacizmu a komunizmu.

Živnou pôdou nacizmu ako i komunizmu je hegeliánske zbožňovanie štátu. Podľa Hegelovej filozofie dejín dokonalý štát uskutočňuje dokonalú slobodu, ktorá je cieľom a účelom univerzálnej histórie. V obnovení Pruska a jeho militaristickom a politickom zriadení Hegel videl vyvrcholenie historického vývoja. Hegel dokonca nazýva dokonalý štát aktuálnym bohom.

Moc u Hegela sa stáva právom u silnejšieho a dokonalejšieho národa, lebo cieľom nižších, menej vyvinutých národov je ustúpiť, slúžiť dokonalejším. Ľudský pokrok je podmienený stálymi konfliktami fyzickými i morálnymi, vojnami a revolúciami. Čo je silnejšie, dokonalejšie to prevažuje. V tomto pokroku sa uskutočňuje prejavovanie ducha, toto všetko je prejavom samotného pantheistického boha. Osobný Boh pre Hegela vlastne nejstvuje.

Na túto nitku Hegelovej filozofie nadväzuje svoju filofiu Nietzsche: "Nun aber starb dieser Gott", víťazne ohlasuje

koniec osobného Boha. "Ihr höheren Menschen, dieser Gott war eure grösse Gefahr. Seit er im Grabe liegt, seid ihr erst wieder auferstanden. Nun erst kommt der grosse Mittag, nun erst wird der höhere Mensch — Herr! ... Wohlan! Wohlauf! Ihr höheren Menschen! Nun erst kreisst der Berg der Menschen-Zukunft. Gott starb: nun wollen wir, — dass der Uebermensch lebe ..."

S falošným zbožnením nietzscheovského nadčloveka prišlo zbožňovanie moci a sily. Veď, pýta sa Nietzsche, "čo má človek d'alekosiahlejšieho, hlbšieho a vyššieho nad hviezdy než svoju neobmedzenú silu?".

Ideálom človeka a špecificky nemeckého človeka sa stáva nie predstaviteľ pokoja a lásky, ale predstaviteľ moci a sily, vojaci a militaristi. Prusko, militaristický štát, Fridrich Veľký, Bismarck sú prejavmi božského génia. A k tomuto prichodí O. Spengler so svojou špeciálnou dejinnou filozofiou vo svojom *Der Untergang des Abendlandes,* kde ohlasuje svoj dejinný fatalizmus a ohlasuje víťazný ateizmus ako nutný výraz progresívnej duchovnosti.

Spengler na podklade svojej filozofie dejín vyhlasuje zákon mocnejších, za všeobecne platný zákon pre všetkých a všetko. Pre neho demokracia sa stáva bezforemnou, špinavým kapitalizmom. Európa v jeho poňatí nachodí svoj zmysel v cezarizme. A v tomto dejinnom poslaní najformatívnejším elementom je pruský militarizmus, ktorý je najdokonalejším. Bratstvo, sloboda, rovnosť a spravodlivosť nemajú miesta v takomto dejinnom poslaní.

Zbožňovanie pruského štátu v nacistickej filozofii viedlo k zbožňovaniu nemeckej rasy ako najdokonalejšieho prejavu nemeckého boha Wodana. Blut und Boden, krv a zem, z ktorej vyrastajú nadľudia, prejav panteistického boha sú najdokonalejšie a najsvätejšie pochopy. Tým musí byť podriadené všetko ostatné, všetko čo je menej dokonalé, všetky "menej cenné" prejavy prírody, teda i "menej cenné" národy.

Tak sa vyvíjala z hegelovských koreňov nacistická filozofia dejín, ktorá sa stala bičom Európy a vohnala svet do druhej svetovej vojny, ktorej bolestné následky doposiaľ ľudstvo nemohlo zo seba striasť.

KRÁĽOVSTVO BOŽIE, NÁPLŇ FILOZOFIE DEJÍN

Prínos kresťanstva do filozofie dejín je mnohoraký. H. Buterfield vidí prínos v tom, že ono vtláča do nich slobodu, bezprostrednosť a osobitosť duchovného činiteľa. M. C. D'Arcy vidí prínos hlavne v dvoch bodoch: 1) Kresťania nemusia hľadieť na časový poriadok a na kultúrne hodnoty ako na zbytočný produkt. Cieľ ľudského života v náuke kresťanstva i keď siaha za čas a ponad čas, neznačí popretie ľudských hodnôt. 2) Kresťanstvo zdôrazňuje vynikajúcu dôležitosť každej osoby s dôslednou dramatikou a kozmickou akosťou jej voľby, jej rozhodnutia. Zjavenie vrhá svetlo na človeka, na jeho pomalý vývoj cez veky a rozširuje naše videnie ľudských snáh a ľudských výsledkov.

A. Toynbee v prvých svojich zväzkoch štúdií histórie má úctivý a dosť objektívny postoj ku Kristovi ako centrálnemu bodu ľudskej histórie. V neskorších zväzkoch sa približuje viac ku kresťanskému postoju. Viac a viac zasahuje do hlbín času a uznáva, že Boh je pánom dejín. Duša prinútená žiť v rozpadávajúcej sa civilizácii, alebo v kríze, ako prítomná, je postavená zoči-voči duchovnému problému. Vidí nádej iba v tom, čo on nazýva premenením. Kráľovstvo tohto sveta je v moci a formované Kráľovstvom Božím, ako hmota je preniknutá radiáciou, ožiarovaním. Prítomnosť Kráľovstva Božieho je zjavná v činnosti Ducha, ktorý premieňa a vykupuje svet. Cirkev je telom Kristovým, no predsa v tomto svete. Tento svet možno vidieť ako prejav všetko prenikajúcej Božej prítomnosti a činnosti. V osobe Krista — skutočného Boha a spolu skutočného človeka — božská spoločnosť a svetská spoločnosť majú spoločného úda, ktorý sa narodil do radov praletariátu a umiera smrťou zločinca; Kráľ, ktorý je Boh sám a nie len božský zástupca. Kameň, ktorý stoik Zeno a Gautama zavrhli, stal sa uholným kameňom chrámu Nového zákona. Láska je motívom Vtelenia i Ukrižovania. Láska je životodarnou krvou tohto nadsvetského telesa; ľudská a božská láska, na zemi i na nebi. Riešenie nášho problému je v tom, že sa zapíšeme ako občania Mesta Božieho, ktorého ukrižovaný Kristus je kráľom, Boh sám v činnosti vždy a všade vo svete.

J. Maritain hovorí, že v istom zmysle Kráľovstvo Božie už prišlo — vo forme Cirkvi, čiže tajomného Tela Kristovho,

ktoré je Kráľovstvom v stave putovania a križovania. V inom zmysle Kráľovstvo Božie ešte len príde, ako vo svojom vyplnení v Jeruzaleme slávy — Cirkev víťazná — a vo svete vzkriesenia. A v tomto druhom zmysle treba uvažovať o probléme Kráľovstva Božieho na zemi, čiže uskutočnenie Evanjelia na zemi. Podľa neho sú tri druhy bludu v tejto veci: 1) Antropokratická ilúzia — človekovládny prelud, podľa ktorého človek sám a samotný, — či mocou vedy a ľudského rozumu, alebo samohýbaním ľudských dejín, — sa stará o uskutočnenie Kráľovstva Božieho tu dole. 2) Satanokratická ilúzia — diablovládny prelud, podľa ktorého svet je úplne ponechaný diablovi, s nijakým druhom skutočného pokroku Evanjelia. Tento náhľad nie je bez vplyvu na protestantský a pravoslávny svet. 3) Teokratická ilúzia — bohovládny prelud, ktorý chce urobiť tento svet, náš historický svet Kráľovstvom Božím.

Podľa neho musíme hľadať celou silou opravdivé, i keď nedokonalé, uskutočnenie požiadaviek Evanjelia v tomto svete. Fakt, že mnoho miliónov ľudí hladuje a žije v zúfalstve životom nedôstojným človeka, je urážkou Krista a bratskej lásky. Ako výsledok časné poslanie kresťana je vykoreniť také zlá a budovať kresťanstvom inšpirovaný sociálny a politický poriadok, v ktorom sa slúži spravodlivosti a bratstvu lepšie a lepšie. Uskutočnenie Evanjelia v časnom živote, v ktoré kresťan musí dúfať a oň sa usilovať, bude vždy v jednom alebo druhom smere nedostatočné. Tento svet nikdy nebude naplno zmierený s Kristom v rámci histórie. A to je tým viac dôvodom, prečo sa máme o to usilovať. Vieme, že sa to nikdy neuskutoční pred koncom histórie. Niet odpočinku pre kresťana, pokiaľ spravodlivosť a láska neovládajú životy ľudí. A keďže požiadavky týchto nikdy nebudú dokonale splnené v dejinách, kresťan preto nikdy nemôže odpočívať v dejinách.

*

Filozofia je stredom všetkých ostatných vied. Nie div, že je prvotným záujmom a vznešeným predmetom práce a snáh kresťanských mysliteľov. A ako v odvetviach všetkých prejavov tvorivosti ľudského ducha sa vytvorili zvláštne filozofie, napríklad filozofia prírody, filozofia vedy, potom umenia, samotného života, tak pre úzku spojitosť človeka s his-

tóriou sa vytvorila filozofia histórie. A netreba zdôrazňovať, že ako od správnej životnej filozofie jednotlivca závisí jeho správny postoj k životu i jeho život sám, tak od správnej filozofie dejín závisí postoj ľudskej spoločnosti.

Totalitárne štáty ako v novšej dobe nacizmus a komunizmus podklad svojej ideológie našli vo falošných filozofiách dejín, ktoré nevediac nájsť konečný cieľ v nadčasovom ideále, zidealizovali či už prítomnú alebo budúcu organizáciu spoločnosti a pridelili jej atribúty božské, atribúty Absolútna. To je prameň potláčania slobody a kresťanskej dôstojnosti jednotlivca, ktorý je obetovaný na oltár molocha štátolátrie, čiže klaňania sa ideálnej, dokonalej štátnej forme.

Filozofické systémy mávajú vždy ďalekosiahle následky v praktickom živote jak jednotlivcov, tak aj spoločenských útvarov.

LITERATÚRA

Adams Henry: The Degradation of the Democratic Dogma. Capricorn books, New York, 1958.
Adams Henry: Mont St. Michel and Chartres, New York, 1936.
Aquinas St. Thomas: Philosophical texts, selected and translated by T. Gilby. New York, Oxford University Press 1960.
Augustín, sv.: The City of God, V. J. Bourke edition, 1958.
Berdyajev N.: The Meaning of history, London, 1949.
Bury J. B.: The idea of progress, New York, 1932.
Butterfield H.: History and human relations, London, 1951.
Cripps Stafford: Towards Christian Democracy. Philosophical Library, New York, 1946.
Dawson C.: Religion and the rise of Western Culture, 1958.
D'Arcy M. C.: The meaning and matter of history, New York, 1959.
Eddy S.: God in history, New York, 1947.
Friedrich Nietzsche's Werke. Taschen-Ausgabe. Leipzig, 1909.
Gardiner P.: Theories of history, Glencoe, Ill., 1959.
Gilson E.: God and philosophy, Clinton, Mass.,1959.
Hitler's Table Talk, 1941-1944. H. R. Trvor-Roper, London, 1953.
Mabbott J. D.: The state and the citizen. Hitchison's University Library, London, 1947.
Maritain J.: On the philosophy of history, New York, 1957.
————: Scholasticism and politics. Image books, 1960.
Muller H. J.: The uses of the past, New York, 1957.
Posch A.: Vom Weg des Abendlandes, Graz-Wien, 1948.
Schlegel von F.: Lectures on the philosophy of history, London, 1846.
Shinn R. L.: Christianiy and the problem of history, New York, 1953.
Spengler O.: The Decline of the West, I—II, 1928, New York.
State W. T.: The philosophy of Hegel, Dover edition,1955.
Toynbee A.: A Study of History, Oxford University Press, 1930.

ZO SÚČASNEJ ŠPANIELSKEJ LYRIKY

(Preklady Karola Strmeňa a Mikuláša Šprinca)

José Luis Hidalgo:

TICHÁ MODLITBA

(Oración en silencio)

Modlím sa, oči zdvíham, pokiaľ možno,
a zrazu zamíknem a vidím nebo,
vtedy ma, Pane, počuješ a vidím,
že sám som s tebou.

Dušu mi zaplavuje svetlo nežné
a telo moje vyšlo z jeho brehov
už sťaby mŕtve v tebe; ty ma držíš
bezhriešneho.

A ticho, Pane, podobá sa smrti,
len mŕtvi čujú nárek mojej hrôzy.
Načúvaj môjmu tichu: žijem ešte
a teba, teba prosím.

(k. s.)

Ricardo E. Molinari:

SVETLO SA NENAVRÁTI

(No vuelve, no, la luz)

Nie, nevráti sa svetlo, ani juh,
ani jar dávna, pyšná na svitaní,
nie, koniec, život nevráti sa, ani
bývalý smäd a diaľka, čistý vzduch.

Načo aj, všetko pošlo, márnosť, luh,
včerajšia ruža sa už nezachráni,
nikdy viac konár listím obsypaný
a hrdá chvíľa, líca, rieka, vzruch.

Smrť moja, to je koniec: desná. Preto
šťastia mi dopraj, ak nie, náhlej zmary
otrockej a či panskej, jedna hana.

Byť slepý, sebe cudzí (strašné je to)
i trpký, tichý — nedbaj — pena vari,
div divúci, ó láska nečakaná.

(k. s.)

Rafael Morales:

KOSTRA DIEVČAŤA

(Hold Lopovi de Vega)

Tu, v tomto čele, Bože, v tomto čele
ozývala sa rušná vrava tela,
a kde je tento otvor, tam sa skvela
ružová mladá tvár, tu oko smelé,

tu krehké prsia, ešte nevyspelé
a neúplné, kvitli do úbeľa,
a tu sa začínala ruka biela,
tu bolo ramä — predstav si ho celé.

Tu na labuťom krku vznášali sa
myšlienky tichej zadumanej hlavy
a tu sa triasla kučeravá štica,

a tu, kde oblúk nedbalý sa javí,
jej stehno a jej lýtko stretali sa,
aby jej noha mala pohyb hravý.

(k. s.)

Eugenio de Nora:

HLASOM NAJČISTEJŠÍM

(Carmen de la voz más pura)

Raňajší vtáci zázračníci!
konáre vzduchu zelené,
ticho sa zchvievajúce.
Komu to vyhvizdujeme?

Veštíte nebo, diaľky tkané z ruží
a z fialky. Čas, morské oko prosté:
tak vysoko ste.
No komu vyspevujeme?

Má kvety jar a spáli ich.
Lásku k nám vietor priženie,
no suchá bude byľ.
Komu to vyspevujeme?

Nevedel som ja, čo mi srdce mámi.
Ach, hudba sladká, pieseň pred zorami.
Ale si hvízdam,
s vami si hvízdam, vtáci zázračníci.

(k. s.)

Carlos Bousoño:

NEBESKÁ ÓDA

(Odas celestes)

Nie, nie, o smútku spievať nebudem.
Nemôžem, nie. Netreba mi o ňom spievať,
lež o radosti, ktorá ku mne ako čistá
a sladká vlna dvíha sa.

Od zeme odpútávam sa.
Vznášam sa jak sen bez rána.
Vo vzduchu žijem priezračne.
Vo vetroch hladkám pohoria.

Kto ma môže zbadať, keď tak chviem sa
jak nežné svetlo zory,
keď dotýkam sa ľahko neba šíreho,
šíreho jeho krehučkého baršúna?

Hľaďte, jak oživujem háje čisté
a jako šuštím v steblách tráv.
Som iba hlasom, blaženosťou
pre čerstvú zeleň konárov.

(m. š.)

José Bergamín:

ÚPRIMNÝ HLAS ĎALEKÝ

(Intima voz lejana)

Chveje sa v ohni plameň
a odlesk jeho na vode.
Tvoj tieň sa chveje vo vzduchu
a svetlo v tvojom pohľade.

Vo zvučnej spieži zvona
chveje sa pieseň vzdialená.
Chveje sa šumot bystriny
a na horách jej ozvena.

Chveje sa lístok na pene,
keď o pobrežie triešti sa.

A stopy tvojich kročajov
v prímorskom piesku chvejú sa.

Chvejú sa všetky hviezdy,
keď zornica ich pozháša.
A temno chveje sa, keď cíti,
jak jas doň mieša sa.

V terajšej chvíli, v dnešku
čo bolo a čo bude chveje sa.
A v okamihu, ktorý míňa sa,
večitosť zachvieva sa.

Chveje sa šepot vetra
v mládnikoch vysokých.
A džavotavý rieky tok chveje sa
v šibkom a jasnom prúde.

Vo vlasoch tvojich chveje sa
vzlykavý nárek bez sĺz.
Deň a noc chvejú sa,
keď v tvári tvojej stretnú sa.

Samota polí chveje sa
v pípnutí vtáka,
keď preľakaný letí
na rozochvelých krídlach.

Chveje sa haluz na strome,
list na ratolesti.
A cítim v srdci dušu tvoju —
chveje sa, šelestí.

(m. š.)

MATERIALIZMUS, DIALEKTIKA A JESTVOVANIE BOHA

Prof. Dr. Štefan Vagovič

Postoj komunistickej ideológie dialektického materializmu k náboženstvu je vonkoncom a nezmieriteľne záporný. Marxizmus vyznáva materializmus. "Východiskom dialektického materializmu je uznanie objektívnej existencie večne sa pohybujúcej a vyvíjajúcej hmoty a prírody"(1)

Objektívna existencia znamená jestvovanie nezávilslé od vedomia, od poznania. Materialistický dôkaz, že svet a najrozličnejšie hmotné predmety s ich najrozličnejšími vlastnosťami jestvujú nezávisle od vedomia, je charakteristický. Zem jestvovala dávno pred človekom a v procese svojho vývoja v dávnych dobách sa nachádzala v takých podmienkach, v ktorých nebol možný žiadny život a teda nejestvovalo žiadne vedomie. Človek a s ním vedomie sa objavuje len na určitom stupni vývoja Zeme ako výsledok tohto vývoja. Materializmus dôsledne vylučuje možnosť nejakého iného, nadľudského vedomia a duchovnej bytosti. V materialistickej filozofii príroda, hmota je prvotná, vedomie a duch druhotný(2).

Kresťanská filozofia a teológia nikdy nepokladali ľudské vedomie za príčinu hmotného sveta, ale kladie nad všetky veci Ducha, v ktorom sa vedomie a bytie stotožňujú, Boha. Tento postoj je v duchu materializmu nazývaný objektívnym idealizmom, nakoľko podľa marxistov realizmus podobného chápania skutočnosti je len zdanlivý, pretože "absolútna idea", "psychické vôbec", ktoré vytvára prírodu, je len vedomie, idea a predstavy človeka, odtrhnuté od človeka samého a pretvorené vo fantastickú abstrakciu(3).

Nie je nutné vyzdvihnúť, že v materializme hmota a jej formy, priestor a čas, musia byť večné a nekonečné. Hmota je bezhraničná, neobmedzená a nekonečná v priestore a v čase. Ináč by bolo po materializme. Ak čas jestvovania sveta nie je nekonečný, to znamená, že svet nejestvoval vždy, že začal jestvovať. Ak priestor nie je nekonečný, svet je konečný. Svet je teda stvorený niekym nehmotným, kto jestvuje mimo čas a mimo priestor. Tento uzáver je podľa dialektického materializmu absurdný(4).

Aj tézu o jednote sveta zneužívajú materialisti. Podľa materializmu nejestvuje nič iné ako hmota a rozličné formy jej pohybu, ktoré sa vždy a všade geneticky menia jedny v druhé. Aj "nebeský" svet nie je odlišný od "pozemského", je zložený z tých istých prvkov, je hmotný a premenlivý. Tieto úvahy platia proti Aristotelovej a stredovekej školastickej fyzike, a nie ako dôkazy proti filozofickému alebo teologickému učeniu o duchovných realitách(5).

Dialektický materializmus povedal veľa vecí o hmote a jej pohybe. Tak veľa, že to presahuje únosnosť materializmu, ak hľadáme posledné príčiny a dostačujúce vysvetlenie bytia a pohybu. Pravda je len jedna. Čiastočné pravdy sú tak úzko spiate s Pravdou, že by prestali byť pravdivé, keby sa poprela ich gravitácia k absolútnej Pravde. Každá pravda dáva rozumu silu a krídla povzniesť sa k Bohu. Nikto nemá právo utlmiť vzlet rozumu k najvyššej Pravde.

I. HMOTA A POHYB

"Hmota je filozofická kategória na označenie objektívnej reality, ktorá je daná človeku v jeho pocitoch, ktorú kopírujú, fotografujú a odrážajú naše pocity, pričom hmota existuje nezávisle od pocitov." Pomocou tejto Leninovej definície hmoty, podľa ktorej jedinou vlastnosťou hmoty je byť *objektívnou realitou* a jestvovať mimo nášho vedomia, marxizmus kritizuje teóriu energetizmu o tzv. "dematerializácii" alebo "anihilácii" hmoty a nazýva ju idealistickou. Fyzika objavila v štruktúre atomu elektróny, ktoré majú vlastnosti odlišné od vlastností atomu. Myslelo sa, že sa hmota mení na elektrinu. Elektrón a pozitrón zase sa môžu zmeniť na fotóny, pokladané za nehmotné, a tak sa hovorilo o anihilácii hmoty. No podľa Leninovej definície elektróny a fotóny sú niečím, sú reálne a nezávislé na vedomí, a preto sú hmotné. Nový "'dôkaz", že hmota je nezničiteľná a večná(6).

Elektróny a fotóny sú naozaj hmotné. No leninovské odôvodnenie nie je bez logických nedostatkov. Predpokladá Engelsovo rozdelenie filozofov na materialistov a idealistov podľa rozdielneho postoja v "základnej" otázke o prvenstve bytia a myslenia, ducha a prírody. Engels obe otázky stotožňuje. Stotožňovanie dvoch antitéz logicky nie je prípustné. Otázka bytia a myslenia je noetický problém a podľa jej

riešenia hovoríme o realistoch alebo idealistoch. Druhá otázka je ontická a vysvetľuje prírodu bytia. Delí filozofov na monistov (materialistov alebo idealistov) a na pluralistov, ktohí uznávajú reálnosť ducha i hmoty. Jedným mylným dôsledkom nerozlišovania dvoch problémov je stotožnenie materializmu s realizmom(7).

Večná a nezničiteľná hmota je tiež nevyčerpateľná čo do poznávania a môže byť poznávaná do nekonečna. Dokazuje to vývoj prírodných vied, ktoré opisujú neuveriteľnú zložitosť i najposlednejších častíc hmoty ako atomov a samotných atomových častíc(8).

Hmota je obdarená pohybom. Hmota, večná v čase, nekonečná v priestore a obdarená pohybom, je jediným prameňom reality. Všetko, čo jestvuje, je podľa dialektického materializmu pohybujúca sa hmota. Pohyb je chápaný ako *večná forma bytia hmoty*. Atomy, molekule, planetárne a hviezdne sústavy a živé organizmy sú hmota v pohybe. Pobyb je vlastnosťou hmoty natoľko nutnou a neoddeliteľnou od nej, že všetky sústavy mikrokozmu alebo makrokozmu a živých organizmov by prestali ako také jestvovať, keby stratili im vlastný pohyb. Podobne je nemožný pohyb bez hmoty(9).

Ešte Engels prijal a vyslovil proti mechanizácii veľkú a cennú pravdu. Pohyb hmoty nie je len mechanické premiestňovanie, ale zahrňuje v sebe najrozličnejšie zmeny a procesy, zadelené do niekoľkých základných foriem. Engels vypočítava päť základných foriem pohybu: mechanický pohyb, fyzický, chemický pohyb, biologická forma pohybu a sociálna forma pohybu. Tieto druhy pohybu sú kvalitatívne rozdielne. Jednu formu pohybu nemožno zredukovať na druhú, hoci vyššie formy záväzne obsahujú všetky nižšie(10).

Jednotlivé formy pohybu a jednotlivé procesy sú relatívne. Kľud predmetov je tiež relatívny. Jediný všeobecne platný zákon je pohyb. Pohyb je absolútny(11).

Pohyb a vývoj hmoty je zákonitý. Hmota sa vyvíja podľa prírodných zákonov. Kvalitatívnu rozdielnosť foriem pohybu a predmetov v pohybe vyjadruje "zákon prechodu kvantitatívnych zmien v kvalitatívne" a naopak. *"Zákon prechodu kvantitatívnych zmien v kvalitatívne je zákon, v dôsledku ktorého drobné, zo začiatku neporozumiteľné kvanti-*

tatívne zmeny sa postupne nahromaďujú, na určitom stupni narušujú mieru predmetu a vyvolávajú základné kvalitatívne zmeny, následkom čoho sa predmety menia, stará kvalita zaniká, vzniká kvalita nová"(12). Kvalitatívny a kvanlitatívny pomer a rozdiel sa vzťahuje na dva termíny premeny, na východisko a výsledok. Podstatu pohybu v ňom samom zas dobre vyjadrujú kategórie možnosti a skutočnosti. Pohyb, dianie je prechod z možnosti do skutočnosti. Možnosť nie je skutočnosť, povedal Stalin a je východiskom vývoja. Skutočnosť je uskutočnená možnosť a je výsledkom pohybu. Prechod od možnosti ku skutočnosti závisí od mnohých okolností, nutných i náhodilých. V prírode sa prechod uskutočňuje živelne. V spoločnosti sa objektívne možnosti uskutočňujú cez slobodnú činnosť ľudí(13).

Dostatočnú príčinu pohybu a vývoja vidí dialektický materializmus v dialektike. Podstatu materialistickej dialektiky a jej dynamičnosť ešte podľa Lenina vyjadruje "zákon jednoty a boja protikladov". V spise *Filozofické zošity* Lenin píše s nadšením, že dialektika chápe vývoj ako jednotu protikladov, rozdvojenie jedného na protiklady, ktoré sa vylučujú a sú zároveň súvzťažné, a preto dialektika je koncepcia životná, dobre zvýrazňuje "samo" pohyb a dáva kľúč k pochopeniu "samopohybu", "skokov", "premeny na protiklad" a odstráneia starého a vzniku nového. Dialekticky možno pochopiť zmenu jedných častíc hmoty na druhé, premeny chemických prvkov, vznik živej hmoty z neorganickej, vývoj rastlinných a živočíšnych druhov a rozvoj spoločnosti. "Marxistická dialektika vychádza z toho, že všetkým predmetom a javom "sú vlastné vnútorné protirečenia, lebo všetky majú svoju zápornú a kladnú stránku, svoju minulosť a budúcnosť, to, čo dožíva, a to, čo sa vyvíja, že boj týchto protikladov, boj medzi starým a novým, medzi odumierajúcim a rodiacim sa, medzi dožívajúcim a vyvíjajúcim sa tvorí vnútorný obsah vývinového procesu, vnútorný obsah premeny kvantitatívnych zmien na kvalitatívne"(14). Toľko Stalin.

Na dôkaz pravdivosti téz dialektického materializmu marxisti na jednej strane udávajú rozličné príklady z prírodných vied a na druhej zas poukazujú na ohromný vývoj prírodných vied, ktorý pokladajú za dôsledok dialektickej metódy poznávania sveta. V neorganickej prírode jestvuje

klad a zápor, akcia a reakcia, príťažlivosť a odpudivosť, jednota korpuskulárnych a vlnových vlastností u svetla a u hmotných častíc atď. V organickej prírode jesto vo všeobecnosti boj medzi novým a starým, v biológii asimilácia a disasimilácia a dedičnosť a premenlivosť, vo fyziológii vzruch a útlm atď. Uvedieme dva príklady. V pevnom telese víťazí príťažlivá sila. Ak ho zohrievame, vzrastá pohyb molekúl a teleso sa stáva tekutým. Ďalším ohrievaním sa skupenstvo mení na plynné, víťazia odpudivé sily. Alfa-častica musí mať určitú energiu, aby premohla odpudivú silu atomového jadra — potenciálnu bariéru — a prenikla dnu. Tak isto je potrebná určitá energia, aby alfa-častica premohla príťažlivú silu atomu — tú istú bariéru — a vyslobodila sa z jadra(15).

Vývoj živých organizmov a spoločnosti je opisovaný pomocou kategórie *obsah* a *forma.* Obsah je hlavná stránka predmetu, jeho kvalitná zvláštnosť, ktorá sa prejavuje vo všetkých jeho prvkoch, napríklad v živom organizme výmena látok medzi organizmom a prostredím. Forma je spôsob jestvovania obsahu, jeho vnútorná štruktúra a organizácia. Vzájomný vzťah obsahu a formy je predovšetkým jednota, nakoľko každému obsahu zodpovedá určitá forma. Popri jednote vzniká medzi obsahom a formou i boj, pretože obsah sa vyvíja rýchlejšie ako forma a tak povstáva a rastie medzi nimi protirečenie a boj, ktorý končí zámenou starej formy novou(16).

Posledný a najhlbší dôvod dynamičnosti hmoty je v pohybe; je vyjadrený v zákone jednoty a boja protikladov. Protiklady sa nachádzajú v každom predmete, navzájom sa podmieňajú a zároveň vylučujú, a preto sú v stave boja a príčinou vývoja. Lenin povedal, že "vývoj je boj protikladov". Takým spôsobom vývoja hmoty je samovývoj, hmota a príroda obsahujú samy v sebe zdroje a popudy vývoja a pohybu, a preto neživá príroda sama od seba v sile samopohybu zrodila svoj protiklad — živú prírodu(17).

V systéme dialektického materializmu dostatočným dôvodom javov je hmota sama, neohraničená, nekonečná a večná a všeobecný a veľký zákon bytia — vývoj. Ináč by bolo treba ustúpiť od materializmu a od tézy o jednote sveta, podľa ktorej nikdy a nikde nejestvuje, nejestvovalo a nebude jestvovať nič okrem pohybujúcej sa hmoty a jej účin-

kov. Pre marxistov je to dostatočný dôkaz pravdivosti dialektického materializmu(18).

Všetko má prirodzené príčiny. Rozličné formy hmoty a pohybu sú geneticky späté. Z jednej formy hmoty vzniká iná, jedna forma pohybu dáva vznik kvalitatívnej novej forme, a to vždy a všade. Ak zmizne jeden hmotný objekt s určitou masou, energiou a pohybom, vzniká nový alebo nové objekty s takou istou masou, energiou a pohybom. Podľa Engelsa je to veľký zákon zachovania a premeny energie, ktorý nemôže byť ničím narušený. Zákon zachovania a premena energie v *kvantitatívnom* zmysle znamená, že medzi rozličnými formami energie, ktoré sa navzájom menia, jestvujú ekvivalentné vzťahy, ktoré nemôžu byť zmenené nijakým "zázrakom". Celkové množstvo energie je nemenlivé. V *kvalitatívnom* zmysle znamená, že hmota nestráca nikdy schopnosť meniť znova a znova svoj pohyb z jednej formy na inú. V makrokozme panujú Newtonove zákony mechaniky telies. V biológii fotosyntéza vysvetľuje vznik organických látok z neorganických prísne podľa zákona zachovania masy a energie. Evolucionizmus má zásluhu na vysvetlení vzniku človeka(19).

Dialektický materializmus nechce poprieť príčinnosť, pretože hľadá a udáva príčiny pohybu a vývoja. Zdôrazňuje a opakuje, že nieto bezpríčinných javov, všetko má svoju príčinu. Odvolávanie sa na príčiny javov by bolo nezmyselné, keby udávané príčiny neboli dostatočné. Úmyselne sme podali dosť obšírne marxistické poňatie hmoty a jej pohybu, aby sa dalo spokojne a objektívne posúdiť o dostatočnosti alebo nedostatočnosti materialistického a dialektického vysvetľovania sveta.

Aristotelov zákon protirečenia je chápaný nesprávne a podaný nie verne. O tom istom predmete a v tom istom zmysle nie je možné vysloviť protirečivé úsudky. Marxisti to uznávajú, o tej istej veci a v tom istom zmysle nemožno povedať, že zároveň jestvuje a nejestvuje. Aristoteles však z toho nevyvodzoval, ako mu to pripisujú marxisti, že v danom predmete nemôžu byť spolu rozličné a povedzme protikladné vlastnosti. Protirečením by bolo, keby sme tú istú vlastnosť a v tom istom zmysle zároveň tvrdili i popierali o predmete, čo nemožno ani myslieť a absolútne nemôže

byť. V tom, že predmety vlastnia protiklady, nie je nič protirečivé. Ak majú veci svoju kladnú a zápornú stránku, minulosť a budúcnosť, to, čo dožíva a čo sa vyvíja, ako hovorí Stalin, nie je nič zvláštne a pranič protirečivé. Atom je deliteľný i nedeliteľný, ale nie v tom istom zmysle. Absolútne je deliteľný. Relatívne, ak majú byť zachované jeho chemické a fyzické vlastnosti, ho neslobodno deliť. Keď so zmenou teploty telesá menia skupenstvo, keď musia častice-alfa premôcť potenciálnu bariéru, nie je v tom nič protirečivé. Rozličné vlastnosti, protiklady uvedeným predmetom a iným neprislúchajú v tom istom zmysle. Termíny protirečenia a protiklad sú užívané nepresne, sú stotožňované a zamieňané, čo je neprípustné. Iná dvojica termínov, zamieňaných a stotožňovaných v dialektike, je jednota a totožnosť. Jednotu rozličných vlastností v zmysle obyčajnej prítomnosti v tom istom predmete nemožno nazývať totožnosťou tých istých vlastností(20).

Jednota protikladov, čiže prítomnosť protikladných vlastností alebo tendencií v tom istom predmete môže byť príčinou pohybu, ale nie vždy; avšak nikdy a absolútne nie samopohybu. Protiklady a "protirečenia" sú výsledkom vývoja, musia narastať. Dvojitosť sa musí vyvinúť v "rozdiel", rozdiel v "protiklad" a na základe boja protikladov v "protirečenie". Narastanie protikladov a boja medzi nimi vedie k štádiu, v ktorom protirečenie musí byť "vyriešené", prichádza moment prechodu k "novej forme". Nie je jasné, že príčina narastania rozdielu, protikladov a protirečenia je príčinou vývoja?(21) Keď o telese v pohybe možno povedať, že v tom istom momente je i nie je v tom istom bode — pojem nie je správny, pretože jednotlivé momenty pohybu nie sú aktuálne, sú iba možné, pohyb je realita deliteľná, ale nie v skutočnosti rozdelená (starý omyl Zenóna) — neznamená to, že sme objavili príčinu pohybu, tým menej samopohybu. Je to iba pokus o pojmové vyjadrenie pohybu. Aristotelova definícia pohybu ako uskutočnenie možnosti ako takej je oveľa podarenejšia. Treba však ešte odpovedať na otázku, kde je príčina pohybu. Kladná a záporná elektrina rozhýbu stroj, rozsvietia žiarovku a rozžhavia piecku, ale elektrinu treba neustále dodávať z generátora. Asimilácia a disasimilácia sú dva sprievodné javy organického života, nie ako príčiny, ale ako účinok.

Pohyb nie je nikdy samopohyb. Vždy je pohyb zvonku. Aristoteles, sv. Tomáš a školastici to vyjadrili známou vetou: *Čokoľvek sa hýbe, je hýbané zvonku (Quidquid movetur, ab alio movetur).* Keď hovoríme o niektorých veciach, že sa hýbu samy, ako napríklad živé organizmy, atom atď., aj u tých predmetov musíme rozlišovať časť, ktorá hýbe a časť, ktorá je hýbaná. Samopohyb by sa dal privlastniť hmotnému svetu ako celku. Avšak v tom prípade ozajstný samopohyb by znamenal, že celý hmotný svet je jediná podstata, v ktorej sa stráca číselný rozdiel a množstvo predmetov, prírody a spoločnosti. Ani marxisti nechcú chápať v tomto zmysle jednotu materiálneho sveta. (22)

Je nutné hľadať dostatočný dôvod bytia a pohybu. Vo svete niet bezpríčinných javov. Pripustenie príčinnosti ako všeobecného zákona zaväzuje rozum nájsť dostatočnú príčinu alebo dôvod javov, ak sa rozum nemieni zrieť seba samého a spáchať akýsi druh samovraždy.

Niet bezpríčinných javov. Premenlivé javy, hýbajúca sa hmota, zapríčinené bytie sú podmienené a závislé na inom. Ak príčina toho-ktorého javu je tiež sama premenlivá, podmienená a závislá na inom, nie je dostatočnou príčinou skúmaného javu. Všetky hmotné príčiny sú premenlivé, podmienené a závislé na inom, čiže nedostatočné ako adekvátne príčiny pripisovaných im javov. Nestačí ani nekonečný rad premenlvých, podmienených a závislých príčin. Utiekať a k nekonečnej reťazi príčin znamená riešeniu unikať do nekonečna, nedať žiadne riešenie, čiže poprieť účinok, javy, pohyb. Uzáver je falošný. Javy-účinky jestvujú skutočne, nemožno ich poprieť. Ich dostatočná príčina musí jestvovať tiež skutočne. Dostatočná príčina bude naozaj dostatočnou, ak je nepremenlivá, nepodmienená a nezávislá na inom. Prvý Hýbateľ je reálny, nie ideálny, nie mimo bytia, ale odlišný od hmotného bytia. Pre neho činnosť neznamená premenu, stratu alebo zisk, iným slovami u neho niet prechodu z možnosti do skutočnosti.

Prechod z možnosti do skutočnosti, uskutočnenie možnosti je niečo nové, čo predtým nebolo, znamená obohatenie a prezrádza predchádzajúcu a vrodenú chudobu premenlivého bytia. Vyžaduje dostatočnú príčinu. Dať môže iba ten, kto má. Ak príčina, ktorá spôsobila prechod z mož-

nosti do skutočnosti, musela byť tiež uskutočnená, obohatená, prezrádza svoju chudobu, čiže nie je dostatočná. Ani nekonečný rad takých príčin nevysvetlí prechod z možnosti do skutočnosti. Uskutočňovanie možností vo svete je reálne. Musí byť reálna aj dostatočná príčina, príčina, ktorá je len skutočnosť a plná dokonalosť, príčina reálna, nie ideálna, nie mimo bytia, ale odlišná od hmotných príčin, čiže púha Skutočnosť a nekonečne bohatá Dokonalosť.

Zákon zachovania a premeny energie v kvantitatívnom i kvalitatívnom zmysle sám v sebe ani nevylučuje možnosť zásahu "zvonku", zo strany nehmotnej bytosti-Stvoriteľa, ani nedokazuje jeho nemožnosť. Iba materialistický svetonáhľad to vylučuje, hoci marxisti priznávajú, že veda doteraz nevysvetlila, akým spôsobom všetky formy energie sa môžu znovu a znovu meniť jedna na druhú. Zákon nemení pranič na veci, že všetky javy, pohyb a predmety v prírode sú podmienené a že vo svete vzniká niečo nové. Téza o večnosti a nekonečnosti hmoty nemôže urobiť hmotné javy, pohyb a predmety nepodmienenými, iba sa utieka k nekonečnej reťazi podmienok a tak uniká vysvetleniu a nevysvetľuje nič.(23)

Prvý nehybný Hýbateľ, nekonečná Dokonalosť, číra Skutočnosť je Boh.

II. PRÍČINNOSŤ

Všeobecná podmienenosť javov je ich príčinný vzťah. Príčinnosť je jedna z foriem zákonitej súvislosti javov a je všeobecná. Poznať veci a javy znamená poznať ich príčiny. Zákonom príčinnosti, rozšíreným na všetky javy, sa stavia dialektický materializmus výslovne na pôdu determinizmu(24). Stotožnenie príčinnosti a determinizmu nie je oprávnené. Slobodná vôľa nekoná deterministicky a predsa je príčinou. Marxisti pravdaže nesúhlasia s takým pojmom slobody.

Príčinná súvislosť javov vždy nutkala ľudský rozum hľadať dostatočnú príčinu javov a uspokojivé vysvetlenie príčinnosti. O príčinnosti a o reťazi príčin treba zopakovať tie isté úvahy, ku ktorým priviedlo hĺbanie o množstve koordinovaných hýbateľov pri pohybe vo svete.

Dialektický materializmus mieni aj v otázke príčinnosti vysvetliť svet z neho samého. Príčinný vzťah je nutný. Nut-

nosť má príčinu sama v sebe. Napríklad v prírode sa nutné podmienky pre uskutočnenie možnosti vytvárajú živelne. Engels vidí medzi príčinou a účinkom dialektický vzťah vzájomného pôsobenia. Príčina rodí účinok. Účinok pôsobí na príčinu a mení ju. Ich vzájomné pôsobenie a ovplyvňovanie je stále. Napríklad zmeny vo výrobe zapríčiňujú vývoj vedy a veda zapríčiňuje zmeny v technike a vo výrobe vôbec. Vzájomné pôsobenie je vnútorná príčina javov sveta (causa sui) a oslobodzuje od potreby utiekať sa k prvopočiatočnému popudu zo strany nejakej "nadprirodzenej" bytosti. Vzájomné pôsobenie je poslednou príčinou (causa finalis) všetkých vecí.(25)

Rozum sa nesmie zriecť svojich práv, a preto vysvetlenie príčinnosti musí byť dostatočné. Nutnosť prírodných zákonov vyjadruje spôsob vzájomného zväzu javov, sama nie je príčinou javov a účinku vôbec. Napríklad strom v príhodných okolnostiach nutne kvitne a prináša ovocie. Príčinou kvetu a ovocia nie je nutnosť, ale strom sám. Nutnosť je vlastnosť, spôsob prírodnej činnosti stromu. Keby účinok pôsobil na príčinu v tom istom zmysle, v ktorom je jeho príčinou, robil ju príčinou seba samého, čiže účinok by bol zároveň svojou príčinou, nakoľko by dával príčine, aby mohla byť jeho vlastnou príčinou. Príčina by bola príčinou seba samej, nakoľko by sa vytvárala ako príčina pomocou svojho účinku, vďaka jemu. Takéto protirečenie neznesie ani dialektika, pretože nemožno tvrdiť, že príčina alebo jej účinok v tom istom zmysle jestvujú i nejestvujú. Ak účinok ovplyvňuje a mení svoju príčinu v nejakom inom zmysle, nie nakoľko je jeho príčinou, v riešení otázky príčinnosti neprináša nič nové, pretože nevysvetľuje, prečo príčina rodí účinok.

Dostatočné vysvetlenie je nutné. Účinok je reálny. Dostatočná príčina musí byť tiež reálna. Ak bezprostredná príčina nemá v sebe dôvod svojej príčinnosti, m u s í ho mať v inej príčine. Nekonečný rad podradných príčin nevysvetľuje účinok, pretože odsunuje vysvetlenie do nekonečna, čiže nikdy neudá dostatočnú príčinu. Ak nejestvuje dostatočná príčina, nemôže jestvovať ani účinok. Záver je falošný, pretože účinok jestvuje. A preto medzi nadradenými príčinami musí byť jedna prvá, nezapríčinená príčina, nepodradená

žiadnej inej. Nezapríčinená príčina nemá príčinu, ale má dostatočný dôvod svojho jestvovania a činnosti sama v sebe. Prvá, nezapríčinená príčina je Boh.

III. TELEOLÓGIA

Objektívna zákonitosť, zrejmá v prírodných javoch oddávna viedla mysle filozofov k objavu teleológie, t. j. zákona účelnosti. Dialektický materializmus pripúšťa pojem cieľa a cieľavedomú činnosť len u človeka. Avšak nástojí, že aj cieľavedomá slobodná činnosť človeka je závislá na objektívnom stave hospodárskych podmienok. Uznáva tiež, že v prírode panuje určitý cieľavedomý poriadok, ale ho vysvetľuje svojským, čiste príčinným spôsobom, len pomocou prírodných zákonov. Zákon je nutný, vnútorný a podstatný vzťah javov. Vyjadruje to, čo je v javoch pevné, stabilné, totožné a opakujúce sa. Netreba hľadať príčinu platnosti zákonov mimo vecí, pretože nutnosť má príčinu sama v sebe. Marxisti nazývajú tento svoj postoj prísne deterministickým, pokladajú ho za výhradne svoj, kým teleológia je podľa nich náboženský pojem, pomocou ktorého náboženstvo presadzuje indeterminizmus a vylučuje vedu a zákony. Ostro kritizujú pojem teleológie v klasickej filozofii. "Niektorí idealisti zamieňajú objektívnu zákonitosť prírody a spoločnosti *účelnosťou* a metafyzicky stavajú proti sebe zákon a cieľ... Teleológia vznikla ako ospravedlnenie teológie. Teológovia a idealistickí filozofi nastolili dokonca zvláštny fyzicko-teleologický dôkaz jestvovania boha... Materialistická dialektika odmieta teleologický názor na svet... Príroda si nestavia ciele. Pravda, v organickom svete sa stretáme s tzv. účelnosťou, s prispôsobením rastlín a živočíchov k okolitému prostrediu a so vzájomným prispôsobením orgánov... Účelné prispôsobenie nie je však totožné s uvedomelou, cieľavedomou činnosťou. Ani živočíchy a tým menej rastliny nevytyčujú si žiadne ciele. "Účelnosť" v organickom svete, to je prispôsobenie sa k prostrediu, ktoré je zákonitým výsledkom živelného pôsobenia fyzikálnych, chemických a biologických faktorov... Účelná prispôsobenosť rastlín a živočíchov je výsledkom vzájomnej súvislosti organizmu a podmienok jeho existencie"(26).

Radi pripustíme, že cieľ neslobodno stavať proti záko-

nu a proti príčinosti. Otázku "prečo" neslobodno odtrhávať od otázky "načo". Z toho však nevyplýva, že slobodno poprieť cieľ a stotožniť ho s účinnou príčinou. Cieľ a účinná príčina súvisia, ale sa nestotožňujú. Klasická metafyzika vyjadrila ich súvis známou vetou: Každá činnosť je pre cieľ. Cieľovú príčinu treba pripustiť ako dostatočný dôvod činnosti účinnej príčiny. Príčina v prírode nerodí akýkoľvek účinok, ale vždy určitý, naznačený a ako možnosť obsažený už v príčine samej, ktorá je svojou prirodzenosťou spôsobilá porodiť ten a nie druhý účinok. Účinok je jednoducho cieľ, ku ktorému smeruje činnosť príčiny. Príčina v prírode nutne a neomylne porodí svoj účinok, dosiahne cieľ, jej činnosť je "cieľuprimeraná", pripúšťajú marxisti, hoci príroda si sama nestavia ciele. Ak si príroda nestavia ciele, ale ich proste dosahuje, znamená to, že cieľ je určený zvonka. Rozličné prístroje, zhotovené človekom, samy v sebe sú len cieľuprimerané, nestavajú si cieľ, a predsa nikomu nepríde na um popierať, že sú pre cieľ, ktorý dosahujú. Cieľ im je daný zvonka človekom.

Ak cieľuprimeranosť znamená teleológiu v plnom zmysle, musíme pripustiť jestvovanie Boha? Ak je to nutné k plnému pochopeniu a rozumovému vysvetleniu prírodných javov, je rozumné a nutné poctivo prijať jestvovanie Boha ako rozumom dokázanú pravdu.

Účelnosť v prírode sa nejaví len v prispôsobovaní sa živých organizmov okolným podmienkam. Všetku zákonitú činnosť prírody treba nazvať účelnou práve pre jej deterministický charakter. Prírodné príčiny rodia nie ľahostajné účinky, ale vždy presne určené. Účelnosť je zvlášť jasná v prípadoch, v ktorých celý rad príčin sústavne, stále a neomylne spolu vytvára jeden účinok. Cieľuprimeranosť v prírode je jasná, cieľavedomosť nie je nutná. Príroda si nestavia ciele, ale pretože ich dosahuje, zjavuje, že koná účelne. Účelná činnosť, cieľavedomá alebo cieľuprimeraná, je vždy rozumná. Rozumná činnosť je vlastná len rozumu. Rozum, čo riadi cieľuprimeranú činnosť prírody, musí byť skutočným, ako je skutočná cieľuprimeraná činnosť prírody. Preto aj zákony prírody, že pochádzajú od Rozumu, dokonale zodpovedajú prírode vecí a požiadavkám rozumnosti.

Pripustiť jestvovanie Boha vôbec neznamená nastoliť

voluntarizmus, zastávať indeterminizmus a popierať vedu a zákony v prírode. Ba čo viac, veda a prírodné zákony podopierajú teleológiu a tak vedú k Bohu ako k poslednému a dostatočnému bytiu, pohybu a javov.(27)

ZÁVER

Pri pretriasaní dôkazov jestvovania Boha sa jedna i druhá strana rada a často odvoláva na niektoré prírodovedecké poznatky.

Astronomické pozorovania mimogalaktických hmlovín ukázali, že ich spektrá sú nepatrno posunuté smerom k dlhším svetelným vlnám, tzv. červený spektrálny posun. Ak pokladáme tento jav za prípad Dopplerovho efektu, treba uzatvárať, že hmloviny sa od nás vzďaľujú. Pohyb vzďaľovania sa je tým rýchlejší, čím je hmlovina vzdialenejšia. Spektrálny červený posun je tým väčší. Všeobecný uzáver tohto pozorovania je, že vesmír sa rozpína a jeho rozmery rastú s časom. Zpiatočným procesom by sme teda mali dôjsť ku chvíli, keď začal proces rozpínania a rozmery neboli žiadne. Nechýbali pokusy vypočítať počiatočný moment rozpínavého pohybu vesmíru. Výsledky boli rozličné, dve miliardy sedemsto miliónov rokov, štyri miliardy rokov. V Hubbleových výpočtoch sa dospieva k určitej konštante, ktorá má podľa dnešného stavu astronómie hodnotu asi sedem miliárd rokov. Astronómia by tak vedela skoro presne vypočítať, kedy začal rozpínavý pohyb vesmíru.

Marxisti odvrhujú v mene materializmu toto vysvetlenie spektrálneho posunu. Hovoria, že nevedno, či je to jav univerzálny v priestore a v čase, alebo či je nutné a jediné vysvetľovanie v zmysle Dopplerovho efektu.

Druhá termodynamická poučka o premene energie hovorí, že všetky energie sa pri ich postupnom premieňaní pomaly vyčerpávajú, pretože sa premieňajú na teplo, ktoré sa rozloží rovnomerne v priestore na absolútnom bode mrazu — 270 stupňov pod nulou. Úvaha, ktorá sa tu nanucuje, je ľahko pochopiteľná a zrejmá. Keby bol hmotný svet večný, dnes by mal byť už dávno na absolútnom bode mrazu. No dnešná energitická úroveň sveta je veľmi ďaleko od absolútneho bodu mrazu. Svet teda začal? Kedy?

Rozličnými cestami sa prichádza k tej istej otázke a k podobnej odpovedi. Po teórii rozpínavého vesmíru a dru-

hej termodynamickej poučke je tiež zaujímavé skúmanie rádioaktivity rádioaktívnych prvkov. Podľa množstva olova, na ktoré sa premieňal urán, možno merať dobu trvania prírodnej rádioaktivity. Urán a olovo sú teda akýmisi hodinami veku vesmíru. Vek predmetov prírodovedeckého pozorovania sa pohybuje medzi päť a desať miliárd rokov.(28)

Marxisti odpovedajú na tieto ťažkosti z odboru prírodných vied kvantitatívnym a kvalitatívnym chápaním zákona o zochovaní a premieňaní energie. Podľa ich zvláštneho poňatia jednotlivé formy pohybu hmoty sa môžu vždy a všade znovu a znovu premieňať na iné. Vyznávajú síce, ze veda doteraz neukázala, ako sa môže tepelná energia premeniť na inú energiu, ale vyslovujú napriek tomu istotu, že veda to objaví.

Vedecké údaje sú vzácne a berieme na ne náležitý ohľad. No nie sú všeobsahujúce. Veda má svoj určitý predmet a spôsob bádania, ktorý nejde za hranice hmoty v pohybe. Otázka večnosti hmoty a pohybu závisí na možnosti niečoho podobného. Jej vyriešenie nie je predmetom pokusného bádania, ale výsledkom filozofického a teologického uvažovania a nemôže zmeniť absolútne nič v otázke nutnosti stvoriteľského zásahu prvej príčiny nielen v niektorom momente jestvovania alebo pohybu hmoty, ale vo všetkých, v každom prechode z možnosti do skutočnosti.

Rozum nie je obmedzený na partikulárne metódy a hľadá vždy uspokojivú a poslednú odpoveď. Musí ju hľadať, ak sa nechce zrieknuť seba samého. Rozum na základe obyčajného a každému prípustného pozorovania a tým skôr pomocou vedeckých poznatkov spoznáva podmienenosť vecí, ich činnosti a pohybu, uvažuje a hľadá dostatočný dôvod bytia, činnosti a pohybu. Podmienené príčiny alebo nekonečný rad podmienených príčin nevysvetľupe pohyb, činnosť a bytie. A preto uprostred podmienených vecí musí byť jedna nepodmienená, nezapríčinená a nutná.

Hľadať dostatočné vysvetlenie sveta v nezapríčinenej príčine, v nehybnom hýbateľovi neznamená únik za hranice reality. Všetka skutočnosť, vzatá súhrnne, má v sebe dôvod bytia a činnosti, pohybu a javov. Treba však robiť rozdiel medzi bytiami, ktoré zostavujú realitu. Premenlivá a podmienená realita, pohyb a podradné príčiny nevyhnutne vyžadujú a dokazujú jestvovanie nutného a nepremenlivého

Bytia, nehybného Hýbateľa, nezapríčinenej Príčiny a nepodmienenej Podmienky. Boh nie je mimo reality — vôbec je však mimo premenlivej, podmienenej a zapríčinenej reality a odlišuje sa od nej.

Odpoveď na problém prvenstva myslenia a bytia, ducha a prírody je jasná. Boh je Duch, Myslitel' a Plnosť bytia.

POZNÁMKY

1) Základy marxistickej filozofie, Bratislava 1959, str. 115. (Preklad z ruštiny Osnovy marksistskoj filosofii, Moskva 1958, str. 111. Strany ruskej pôvodiny sú uvedené vždy v zátvorke.)

2) Tamže.

3) Tamže, str. 117 (113).

4) Tamže, str. 139-140 (153-155); Kratkij filosofskij slovar, Moskva 1955, str. 275.

5) Základy..., str. 153 a 155-156 (149 a 151); Kratkij..., str. 135-136.

6) Základy..., str. 116 (112) — cit. z Lenina; tamže, str. 119-120 (115-116); Kratkij..., str. 101.

7) G. Wetter, Der dialektische Materialismus..., Wien 1958, str. 330-335; Š. Náhalka, Kresťanský realizmus a dialektický materializmus, Most, 1956, č. 2-3, str. 112-121.

9) Tamže, str. 127 a 131 (122 a126); Kratkij..., str. 275.

10) Základy..., str. 128-131 (123-126).

11) Tamže, str. 136 a 210 (131 a 205); Kratkij..., str. 102.

12) Základy..., str. 235 (231).

13) Tamže, str. 216-220 (212-216).

14) Tamže, str. 223-224 a 255 (219-220 a 247); Kratkij..., str. 44.

Základy..., str. 224, 252 a 266-268 (220, 247 a 261-263); Kratkij..., str. 101.

16) Základy..., str. 273-276 (269-271); Kratkij..., str. 520-522.

17) Základy..., str. 254-256 a 261 (249-250 a 256); Kratkij..., str. 44.

18) "...vo svete nikdy a nikde nejestvovalo, nejestvuje a nebude jestvovať nič, čo by nebolo pohybujúcou hmotou, alebo čo by nebolo výtvorom pohybujúcej sa hmoty." Základy..., str. 156 (151); tamže, str. 140 a 148 (135 a 143).

19) Tamže, str. 134-135, 151 a 154-155 (129-131, 146 a 149-151).

20) Tamže, str. 250, 252 a 259 (245, 247 a 254); G. Wetter, tamže, str. 405-407.

21) Základy..., str. 256-257 (251-252).

22) Tamže, str. 253 a 266-268 (248 a 261-263); Kratkij..., str. 101; G. Wetter, tamže, str. 408-410.

23) G. Wetter, tamže, str. 351-352, 405-411 a 463-464; A. Masnovo, La filosofia verso la religione (Filozofia smeruje k náboženstvu), Milano 1948, str. 44.

24) Základy..., str. 191-193 (186-188).

25) "Vzájomné pôsobenie príčiny a účinku znamená, že sa stále vzájomne ovplyvňujú, v dôsledku čoho sa mení aj príčina aj účinok... Vzájomné pôsobenie vystupuje ako vnútorná príčina (causa sui — príčina seba samého) zmien javov objektívneho sveta. Svet, ktorý sa nám javí ako vzájomné pôsobenie rôznych javov, pre svoj pohyť a

vývin nepotrebuje nijaký prvopočiatočný popud, žiadnu nadprirodzenú silu ako boha a podobne. Tu vidíme, prečo F. Engels pokladal za správnu Heglovu myšlienku, že vzájomné pôsobenie je skutočnou poslednou príčinou (causa finalis) všetkých vecí. Naše poznanie nemôže ísť ďalej od vzájomného pôsobenia." Základy..., str. 198 (193-194); tamže, str. 210 a 220 (207 a 216).

26) Tamže, str. 207-208 (202-204), cit.; tamže, str. 199, 204 a 210 (195, 200 a 207); Kratkij..., str. 476.

27) G. Wetter, tamže, str. 442 a 454-456. R. Garrigou-Langrange, Dieu son existence et sa nature, Paris 1915, str. 185-191.

28) Základy..., str. 139-140 (135-136); G. Wetter, tamže, str. 353-354.

HLAVNÁ POUŽITÁ LITERATÚRA

Bocheński, Joseph und Gerhart Niemayer, Handbuch des Weltkommunism, Freiburg-Muenchen 1958.

Garrigou-Lagrange, R., De vevelatione per Ecclesiam catholicam proposita, III. vydanie.

Garrigou-Lagrange, R., Dieu son existence et sa nature, Paris 1915.

Karisch, Rudolf, Der Christ und der dialektische Materialismus, II. vydanie, Berlin 1954.

Kratkij filosofskij slovar, Moskva 1955.

Masnovo, Amato, La filosofia verso la religione (Filozofia smeruje k náboženstvu), Milano 1948.

Osnovy marksistkoj filosofii, Moskva 1958.

Wetter, Gustav A., Der dialektische Materialismus. Seine Geschichte und sein System in der Sowjetunion, IV. vydanie, Wien 1958.

Základy marxistickej filozofie, Bratislava 1959 (Preklad z ruského "Osnovy marksistskoj filosofii").

Silvia Ocampo:

NUDUS IN IGNOTA, PALINURE, JACEBIS HARENA

Perute ani algy, brázdy vôd,
slimačie zvučné rozdrvené búdky,
nestíchajúce búrky, soľ a jód,
delfíni múdro nestáli a prudký

chór vábnych, ale ukonaných víl,
to nie je krok na čarokrásnej pôde,
ako keď si sem šťastný prichodil
upozorňovať prihlboké lode.

Ústa máš, Palinúre, zamknuté
a nespí dlhá noc, taký je svieži
tvoj morský pohľad. Bez šiat, nehnute

naveky mŕtvy ležíš na pobreží
a rastú (bez citu jak žula večná)
nechty a vlasy tvoje medzi lekná.

(k. s.)

ROZHĽAD

LITERATÚRA ZVIAZANÁ A OBVIAZANÁ

Kde ples radosti zněl snad upí žalost,
kde zbraň svobodná, teď řetězů hrkot.
A struna předků svých otrocká
znedbala šrámy hojit potomků.

JÁN KOLLÁR

V Bratislave sa dnes smejú na historke o starej ženičke, ktorej sa z mnohých dobrodení socializmu dostalo toho, že jej strana v rámci kultúrneho programu vymohla návštevu zoologickej záhrady. S otvorenými očami a otvorenými ústami chodila babka od klietky ku klietke. Zrazu vidí pred sebou štvornožca s vyplznutým chvostom, zhrbeným chrbtom, vychudlým krkom a s hlavou, čo bola stelesneným výrazom utrpenia. Nevedela potlačiť svoj vzrušenie a súcitne oslovila predmet svojro poľutovania: "Ej, koníček-tátošík, ale ťa tí komunisti neúrekom doriadili!" Sprievodca ju upozornil: "Babka, to nie je kôň, to je ťava."

S podobnou pripomienkou treba sa dnes približovať k slovenskej literatúre. Nemožno ju súdiť podľa štandartov, na ktoré sme si zvykli, pretože väčšina tlačeného slova sa u nás dnes tak podobá literatúre, ako babina ťava koňovi. Vynoril sa úplne nový druh písomníctva, ktorý raz literárna veda a bibliografia budú klasifikovať ako neliteratúru, a na ktorý sa budúce generácie budú nedôverčivo dívať ako na odstrašujúci príklad, ako hlboko klesne literatúra, keď sa stane slúžkou ideológie a politiky.

Nám však pôjde o prítomnosť. V tomto článku chcem ukázať, ako sa javí súčasná slovenská literatúra ľuďom, ktorí sú jej blízki, čo žijú takrečeno uprostred nej. Dostalo sa nám do rúk niekoľko informácií (veď ľudia cestujú na Slovensko a spisovatelia prichádzajú do zahraničia), z ktorých si možno vykonštruovať predstavu o pravom stave dnešnej literatúry a o ľuďoch zodpovedných za tento stav. Nejde o vyčerpávajúcu zprávu; mnohé veci nehodno zverejniť, mnohé veci sú informátorom známe iba úlomkovite. Predstavíme iba akési momentové zábery za fasádou všelijakých tých spisovateľských svätzov a klubov a spod zákulisia publikácií, ktoré, ako knižočky všade na svete, tiež majú svoje osudy.

Pominuli časy, keď počet vydaní a výtlačkov bol meradlom popularity literárneho diela, alebo mierou literárnych kvalít spisovateľa. Náklad kníh sa dnes neriadi vkusom čitateľa, ale ho určujú literárne negramotní komisári, ktorí svojimi zásahmi diktujú, čo sa má ľuďom ľúbiť a dokonca aj v akej miere. Čitateľ si musí hasiť svoj literárny smäd kalužou, umelecké pramene sa zatarasili pod zámienkami, ktoré by boli k smiechu, keby neboli k plaču. Potom sa stáva, že preklady

z Hemmingwaya, alebo T. Manna sa rozoberú za dva dni, zatiaľ čo knihy Mňačku a Jašíka sa musia kupovať doslova na rozkaz. Keď C. Štítnický publikoval svoje poetické dielo "Jarná pieseň družstevníka", družstevné kolektívy boli špeciálne vyzvané, aby sa postarali o jej rozšírenie vo svojom prostredí. Keď sa vydavateľstvo "Slovenský spisovateľ" pýtalo istého družstevného agitpropa na Horehroní, prečo vo svojom pôsobisku predal tak málo výtlačkov, odpovedal tento prostoreko: "Ľudia to nechcejú čítať, lichva to nechce žrať." Keď si človek tieto jarné pesničky prečíta veru dá za pravdu agitpropovi; nelahodí to ani duchu ani uchu.

Socialistická kultúra (v ktorej je viacej socializmu než kultúry) sa leje do ľudí bez ohľadu na to či sú po nej smädní alebo ňou zasýtení. Informuje nás návštevník: Vrátil sa môj švagor oneskorene z továrne. "Pracoval si prezčas?" pýtam sa ho. "Prezčas jeho otca! Po smene sme si museli vypočuť akéhosi kultúrneho agitátora, ktorý nás prehováral zas na nejaké nové knihy. Čo som mal robiť aj ja som si vzal jednu. Vraj sú pre nás za zníženú cenu... Na budúcu výplatu dostanem o sedem korún menej... Veď keby to mohol človek aspoň čítať, ale človekovi sa dvíha žalúdok pri tom. Keby sme mali aspoň týždeň slobody, urobili by sme s tými knihami taký rýchly koniec, ako urobili Maďari pred štyrmi rokmi v Budapešti. My sa ich však musíme zbavovať pomaly. Aj táto tu zmizne list za listom v tej miestnosti, kam aj páni pešo chodia." — A potom napokon takéto scény sa opisujú v "Pravde", v "Práci", alebo v "Kultúrnom Živote" ako "nebývalý záujem más o socialistickú tvorbu".

Ako všade za železnou oponou, tak aj u nás spisovatelia a tí, ktorým sa tento titul prizná, požívajú materiálne výhody ďaleko lepšie než ktorákoľvek zložka obyvateľstva. Sú privilégovanou triedou v spoločnosti, ktorá o sebe tvrdí, že je beztriedna. Ale tieto výhody sú draho zaplatené spisovateľovou samostatnosťou. Tématicky je jeho výber obmedzený na úzke pole námetov, štylisticky je viazaný na socialistický realizmus a ideologicky je zviazaný v putách dialektického materializmu. Odzrkadľuje sa to v jeho tvorbe: spisovateľ nie je generátorom ideí, ale pri najlepšom iba ich konduktorom; a niektorí z našich pisateľov nie sú ani len dobrými vodičmi. Možno, že určitej skupine literátov takéto zriadenie vyhovuje, lenže v tom prípade ťažko hovoriť o umení. Umenie, i socialistické, potrebuje k rozvitiu voľnosť a nie limitáciu. V mnohých prípadoch vyníma sa až príliš okate, ako spisovateľ podľahol zvodom ambícií a samotných výhod, ale to lákavé bremeno sa mu teraz ťažko nesie. Preto je dnes veľká časť literárnej tvorby neliteratúrou; neprýšti z vnútornej potreby, nereflektuje skutočnosť, nemá vzťah k životu. A ako je neprirodzená autorovi, tak je nezáživná čitateľovi. Kde sa spisovateľ musí zaoberať prítomnosťou, je tento rozdiel medzi literatúrou a skutočnosťou najviac bijúci do očí. Z tej príčiny spisovatelia utekajú pred prítomnosťou a zabiehajú do minulosti, ktorá je menej známa a menej bezprostrednejšia. Tak napríklad v zpráve o činnosti Sväzu slovenských spisovateľov z decembra 1959 sa narieka: "Faktom ostáva, že za posledné tri roky nevyšla jediná kniha, ktorá by vážne hovorila o kľúčových problémoch nášho súčasníka." (Táto medzera má byť v krátkom čase zaplnená zbierkou poviedok V. Mináča "Tmavý kút".)

O čom sa teda píše? O bystrickej rebélii ("Slovenské národné povstanie"), o slovenskom štáte ("doba temna"), o februárových udalostiach ("socialistické víťazstvo"). Toto sú vychodené chodníky, tu

nezablúdi ani začiatočník. Spisovateľ vie, koho chváliť, koho haniť, hrdinovia a podliaci boli už dávno definovaní v príručkách poverenícva informácií (kým fungovalo).

Spisovateľom sa zdôrazňuje pridržať sa socialistického realizmu, ale ešte im nikto nepovedal, čo socialistický realizmus je. (Vraj čoskoro im to povie J. Špitzer, ktorý pripravuje do tlače knihu "O socialistickom realizme"). Už viac než štvrť storočia sa tento smer propaguje, vysvetľuje a debatuje a predsa ostáva komickou skutočnosťou, že je snadnejšie povedať, čo socialistický realizmus nie je, než povedať, čo je. V apríli 1958 sa zdržoval v ČSR M. Šolochov, o ktorom sa hovorí, že je najvýraznejším predstaviteľom socrealizmu. Na posedení s českými spisovateľmi sa samozrejme hneď pýtali tohto nestora socialistických spisovateľov, čo je socialistický realizmus. Šolochov im definoval socrealizmus nie vlastnými slovami, ale tým, čo mu na podobnú otázku odpovedal zomrelý socialistický literárny klasik A. Fadejov: "Podľa môjho najlepšieho svedomia musím povedať, že iba čert vie, čo to vlastne je." Vieme však oveľa precíznejšie, čo socrealizmus nie je: predovšetkým nie je to realizmus, práve tak ako ľudová demokracia nie je demokraciou a slovenské národné povstanie nie je povstaním. Omnoho vhodnejší by bol názov socialistický romantizmus alebo idealizmus. Spisovateľ si nemôže dovoliť pozrieť sa na skutočnosti reálne. Ak to urobí, oborí sa na neho všetka komunistická tlač, že zosmiešňuje alebo zmalicherňuje výdobytky ľudu, ako sa stalo Bednárovi, keď vyšli jeho "Hodiny a minúty".

Ako dôsledok prísneho ideologického dozoru literárne diela strácajú všetky prvky, čo robia čítanie pestrým a pútavým. Čitateľ vopred vie, ako sa román, alebo poviedka skončí, vie, akú reč, aké skutky očakávať od literárnych postáv, ktoré sa stereotypne objavujú. Ich konanie predurčila strana, autor im dal iba mená a farby očí. Literárny talent sa meria podľa toho, či hrdinskí partizáni sa vyporiadajú s gardistami a s esesákmi na 20 stranách, alebo na 200 stranách, alebo či na to treba celé trilógie, ako to robí Krno, Mináč, Volanská, atď.

V snahe vyvážiť takúto tématickú monotónnosť, niektorí autori sa pokúšajú o kompenzačné elementy. Tak Mináč dodal trošku svieżosti svojej próze nečítankovým vyjadrovacím spôsobom, ktorý — keď sa berie do úvahy literatúra na Slovensku za posledných 15 rokov — má nádych novosti a originality. Pravda, kto počul niečo o surrealizme, hneď vie, odkiaľ vietor fúka. Dnes ho za to chvália, zajtra mu to budú vyčítať ako formalizmus. Práve v tom je ten Damoklov reč, čo visí nad každým literátom v socialistickom štáte, kde — ako Detvan pred sto rokmi — "dneska mi hudci hudú, zajtra ma vešať budú".

Iní autori spestrujú svoju tvorbu erotickými vložkami. V tomto ohľade si Západ a Východ ozaj nemajú čo vyčítať. U nás v tomto smere notorickú povesť majú Bednár a Mňačko, z básnikov M. Ferko. Chruščov pri svojej ceste Amerikou sa veľmi pohoršoval nad hollywoodskou verziou tanca "can-can", zatiaľ čo jeho spisovatelia pod rúškom socrealizmu popisujú scény, pri ktorých by sa aj starý vojak červenal. Bednárova kniha "Cudzí" bola "morbídna" aj pre komunistických kritikov. Poézia nie je o tom o nič lepšia. Tak napríklad o zbierke básní "Svet na dlani", ktorej autorom je redaktor "Slovenských Pohľadov" M. Ferko a ktorá má výjsť v 1961, sa vyslovil človek, čo mal nešťastie ju čítať: "Voľakedysi dospievajúci chlapci chodili prečítať takéto veršovačky na stenách verejných záchodov, na rok im ich vydá 'Slovenský spisovateľ' knižne."

Nedávno sa zdržoval istý slovenský spisovateľ v Ríme. V rozhovoroch o slovenskej literatúre si zavzdychol v momente úprimnosti: "Ach, aké komédie, idylky a tragédie by sa dali písať napríklad o krasnoarmejcoch-osloboditeľoch a o ich vášnivej záľube v 'časoch', žienkach a kultúre." Pravda, niečo takého môže byť za daných okolností iba myslitelné, ale nie uskutočniteľné. Mnohé tieto myšlienky sú síce na papieri, ale zatiaľ iba v rukopisoch. Dúfajme, že príde zanedlho čas, keď tieto námety prestanú raz navždy byť nedotknuteľné. Zatiaľ však všetky publikované diela musia vyhovovať regiróznym špecifikáciám režimu: musia byť idealistické, optimistické a hlavne musia mať ideologickú náplň. Nemejú byť "formalistické", a komunistickí cenzori nástoja, že musia byť písané tak, aby im porozumeli masy, t. j. aby boli zrozumiteľné ťarbavomyseľným cenzorom. Títo cenzori tvoria osobitnú kategóriu oficiálnych strážcov socialistických mravov a tešia sa všeobecnej nenávisti všetkých literátov, či sú už skutoční komunisti alebo len papieroví. O literárnom kalibre týchto diktátorov literárnej produkcie svedčí nasledujúca epizódka: Jeden z nich odmietol dať svoj súhlas na uverejnenie prekladov Goetheho básní. Neskôr vyšlo na javo, že to urobil preto, lebo si nebol istý, či J. W. Goethe je západonemecký revanžista, alebo východonemecký demokrat a jeho opatrnosť bola tak rozsiahla ako jeho vedomosť.

Takýto stav iste nevedie k obojstrannej spokojnosti medzi spisovateľmi a chlebodarným režimom. Na schôdzkach, diskúsiách a plenárkach často odznejú zaobalené ponosy, prejavy nespokojnosti. Tak akademik Mráz (volajú ho "politický nezmar") sa ozval na plenárke 21. decembra 1959: "Cítime sa príliš akoby obmedzení sami sebou, teda tým nesprávnym postojom k vlastnému dielu a cítime sa obmedzení a hamovaní aj požiadavkami, ktoré spoločnosť na našu tvorbu kladie." Na tej istej schôdzke sa ozval aj Mináč (ktorý si vraj nárokuje na titul najväčšieho slovenského spisovateľa vôbec, zatiaľ čo mnohí z jeho druhov ho pokladajú iba za najhlasnejšiu trúbu strany), ktorý zas vyjadril nespokojnosť strany so spisovateľmi: "Maloměšťactvo preniká do literatúry, nie síce ako sústava názorov, ale ako mravný nádor a nemáme dosť odvahy zúčtovať s ním."

V pozadí týchto ponôs a výčitiek treba vidieť priznanie, že socializmus ani po 15. rokoch neinšpiruje a nenadchýňa literátov, práve tak ako nestrhuje a neoduševňuje masy. Udalosti v Maďarsku v 1956 vtlačili natrvalo svoju pečať aj na slovenský literárny život. V tlači a v prejavoch sa človek často stretne s oficiálnymi prejavmi nesúhlasu nad "štrajkom mlčania", nad "vyčkávajúcim stanoviskom", nad "ideologickým pohovom" umelcov. Kopecký, Štoll, Plávka, Hájek výstražne i lákavo opakujú túto tématiku. Posledne partajnícka hierarchia bola veľmi nepríjemne prekvapená úkazmi, ktoré nasvedčujú, že aj lojalita mnohých "horlivých" komunistov je v skutočnosti problematická. Uvedomujú si to, čo priamemu čitateľovi bolo už dávno známe, že totiž keď sa spisovateľ musí nútiť, aby opísal výkon družstevného traktoristu a keď sa silí do veršov oslavujúcich brigádnika, v tom prípade môže ísť iba o oportunizmus. Nie je v tom nič nového; takú oddanosť k ideológii poznali už aj Rimania. Dokonca mali o tom aj príslovie: Ubi bene, ibi patria.

Toto je, pravda, žírna pôda pre cynizmus. Nemožno očakávať úprimnosť u ľudí, ktorí kompromitujú so svojím svedomím a nepočúvajú na diktát vnútra, ale na diktát strany. Doplatili na to stratou umeleckej individuality; z umelcov sa stali remeselníci. Stalin a Žda-

nov chceli mať zo spisovateľov inžinierov ľudských duší, u nás sú z nich remeselníci a "tovarišči".

Lenže toto riešenie nie je uspokojivé. Vlastnosťou básnika (a každého umelca) bolo odjakživa to, že preciťoval udalosti a denie intenzívnejšie než ostatní ľudia. Ak teda kto pociťuje výčitky svedomia za to, že luhá, je to básnik. A básnik vie aj to, že svedomie nemožno ohlúšiť liehovinami, ani umlčať pochybnými titulmi národných umelcov a laureátov cien nazvaných po komunistických pohlavároch. Takéto poznania vedú k sporadickým výbuchom ľútosti, k depresívnym denunciáciám komunizmu, ktoré sa d n e s už ani neregistrujú ako zvláštnosť. Jeden básnik to takto charakterizoval: "Za tieto prejavy je zodpovedná predovšetkým strana. Hovorí sa nám ísť medzi ľud a zachytiť jeho túžby, snahy a nadšenia. Keď sa však dostaneme k ľudu a prekonáme hrádzu nedôverčivosti, nachádzame tam iba živelný odpor k myšlienkam, čo sú ľudu úplne cudzie a k praxi, čo je pod ľudskú dôstojnosť. Kedysi bolo našou úlohou odhaľovať lož, bičovať krivdy a byť svedomím národa. Dnes nám pripomínajú Lenina a jeho diktum o straníckej literatúre, čo v obyčajnej reči znamená klamstvo a pretvárku. Lenže keď človek nemá náladu na úsmev, zmôže sa iba na grimasu. Také sú dnes aj naše básne." — Mnohí básnici podozrivo mlčia, alebo píšu detskú literatúru, napríklad Lajčiak, Bendová, iní sa stavajú introvertnými a subjektívnymi ako napr. Kostra. Partošová. Zato však Horov vydal za posledný rok dve zbierky (Balada o sne, Poézia), Mihalík až tri (Generácia, Archimedove kruhy, Vzbúrený Jób).

V snahe nakloniť si spisovateľov režim im poskytuje materiálne výhody a také príjemnosti, ktoré sú obyčajným proletárom neprístupné, ako napríklad pohodlné pobyty v Budmericiach a zájazdy do cudziny. Turistika na štátne trovy je jedným z najlákavejších odmien režimu. Tak tohto roku Krno bol na Kórei, Plávka v Iraku, Fábry v Egypte, Bednár v Taliansku, Rozner v Japonsku, Ferko v Bulharsku, Mňačko v Moskve (na procese s Powersom, o ktorom pohotove napísal 130stranovú brožúrku "U-2 sa nevracia"), kým pre tých menej exponovaných ostali iba cesty do Maďarska, Poľska, prípadne do Česka na Dobříš.

Nedávno L. Štoll si vyvolil za predmet svojho neobyčajne ostrého útoku "spisovateľov s dvomi tvárami", ktorí sa ukazujú vo verejnosti s jednou tvárou, zatiaľ čo v intímnych krúžkoch odhaľujú svoju pravú, režimu nepriateľsku tvár. Štoll si pokladal za povinnosť odsúdiť verejne tento nepríjemný zjav, ktorý znepokojuje komunistov a zabáva nekomunistov. Zatiaľ čo v Klube spisovateľov posedenia sú nudné a strojené a komentáre rezervované, v menších krúžkoch padajú všetky ohľady a reštrikcie. Na takých posedeniach strana, systém a celá komunistická garnitúra sú vystavené kriticizmu, posmeškom a vtipom. Napríklad keď Široký prepustil Novomeského, v ktorom autori videli svojho kolegu, kolovala táto historka: Novomeského doviezli do Ilavy, kde sa stretol so svojimi starými literárnymi priateľmi Machom a Gašparom. "Svätý za dedinou, ako si sa sem dostal?", privítal ho Šaňo. "Ale povedal som Širokému, že je somár a poslali ma za to sem na 20 rokov", odpovedal Laco. "Dvadsať rokov za urážku na cti", čudoval sa Tido, "to je trošku priveľa." "To ma neodsúdili pre urážku na cti", vysvetľoval Laco", ale pre velezradu, pretože som vyzradil štátne tajomstvo."

Iná a vážnejšia činnosť v týchto úzkych krúžkoch pozostáva z čítania básní a próz, ktoré pre zrejmé príčiny nemožno dnes vytlačiť. Je to verejné tajomstvo, že mnohí básnici skrývajú zbierky, v ktorých zachycujú svoje city v momentoch pravdy a poznania. Temer každý básnik chce, aby sa v jeho pozostalosti našli básne, poznámky a korešpondencia, ktorá by ho ospravedlnila pred budúcnosťou. Jedna taká menšia zbierka sa dostala nedávno na Západ. Je to priam dojímavé čítanie, ktoré odhaľuje v celej hĺbke tragédiu "básnikov nešťastnej epochy". Jej mottom sú slová Jána Kollára:

> Bratři, nesuďte o nás, co a jak jsme psáti my mohli,
> Nýbrž jen co a jak jsme směli, suďte o nás!

Radi by sme odcitovali z nej nejaké verše, ale štýl je tak svojrázny, že by mohol prezradiť autora. V jednej básni autor hovorí za svoju generáciu. Vyznáva, že v mnohom podľahli, v mnohom ustúpili, nehádzali však sviniam perly, ale iba žaludy. Verí, že budúce pokolenia nájdu aj na ich postoji niečo, čo nie je hodné zavrhnutia.

Začiatkom tohto roku vyšla v Česku kniha M. Lifšica: "Umělec a světový názor" (z ruštiny preložil V. Dostál, str. 128, cena 7.90 Kčs). V knihe sa autor snaží odpovedať na otázku, či umelec potrebuje svetový názor. Ako sa dalo očakávať, odpoveď je kladná: umelec potrebuje sveový názor, a to materialistický. Lifšic argumentuje Tolstojovou tézou, že umelec (ak je opravdivým umelcom) nie je schopný lži. Keby aj chcel luhať, stane sa mu to, čo sa stalo biblickému Balaamovi, ktorého si najal moabitský kráľ Balak, aby zlorečil Izraelitom. Tri razy sa Balaam o to pokúšal, ale bevýsledne. Nakoniec im dobrorečil. Tak aj opravdivý umelec a básnik, i keď zlákaný popularitou a lžive prevzatými názormi, stojí pudove na strane pravdy a spravodlivosti. Ako vidno, je to silná pasáž, nabitá myšlienkami na rozjímanie. Skutočne zapríčinila vlnu spytovaní svedomia medzi slovenskými umelcami a viedla k širokej výmene názorov (a mimochodom — k štúdiu 4. knihy Mojžišovej, kde je táto epizóda vylíčená).

Súčasná slovenská literárna generácia sa zatrpčene ponosuje, že jej prítomné položenie hodne stažil postoj mnohých literátov k politike slovenského štátu, najmä po roku 1940. S ľútosťou sa spomína, že mnohí slovenskí umelci sa stotožňovali s režimom nielen vtedy, keď konal v záujme národa (čo bool koniec-koncov ich povinnosťou), ale aj vtedy, keď konal proti nim.

Ale na druhej strane slovenský štát (o ktorom z vážnych pracovníkov iba akademik Mráz sa vyslovuje ako o "klero-fašistickom") dal slovenským spisovateľom intenzívny pocit národného sebavedomia, ktorý prekvapuje nielen Čechov a Slovákov, ale aj samých spisovateľov. Sú združení v "Spolku slovenských spisovateľov" a okrem toho jestvuje aj "Spolek československých spisovatelů", ktorý je organizáciou českých literátov. V minulosti sme boli svedkami, kde takéto členenie bolo iba krátkodobé: Sväz slovenskej mládeže splynul do SČM, KSS do KSČ a najnovšie aj Slovenská akadémia vied stratila svoju individualitu a bola integrovaná do Československej akadémie vied. Podľa informácií, ktoré sú naporúdzi, je takáto komasácia medzi českými a slovenskými spisovateľmi vylúčená. Bola už navrhnutá niekoľko ráz, ale zakaždým narazila na taký odpor zo slovenskej strany, že aj komunisti uznali, že je lepšie nechať veci tak, ako sú. Či

komunisti pokladajú prítomný stav za trvalý, alebo len za prechodný, na to nemožno odpovedať definitívne. Je však isté, že spisovatelia pokladali by každé iné riešenie za neuspokojivé. Argumentujú tým, že slovenčina a čeština sú dve osobitné reči a keďže reč je umeleckým nástrojom spisovateľa, najprirodzenejšia organizácia je v rámci rečového celku. Aby sa tieto rozdiely medzi češtinou a slovenčinou zdôraznili čím najvýraznejšie, horúčkovite sa prekladá z češtiny do slovenčiny a naopak, akoby išlo nie o dva príbuzné slovanské jazyky, ale o niečo tak ďaleko ako arabčina od švédštiny. Je síce pravda, že sa vydávajú aj spoločné publikácie, ako napríklad k 15. výročiu obnovenia ČSR vyšiel v Prahe zborník českých a slovenských básní "Patnáct májů" a v Bratislave "Almanach českej a slovenskej lyriky", ale v každom prípade iniciatíva bola česká a z politických príčin ju nebolo možno odmietnuť. Hovorí a píše sa o "pokrvnom bratstve českého a slovenského národa", ale je zrejmé, že slovenský brat i keď pripustil spoločnú cestu k socializmu a pripúšťa spoločnú cestu ku komunizmu, nechce pripustiť spoločnú organizáciu. (Optimizmus informácií nesmie nás však unášať príliš ďaleko. Keď si človek uváži, že komunizmus má za sebou sériu víťazstiev, ktoré si lišiacky a brutálne vynútil, zatiaľ čo spisovatelia majú za sebou iba rekord ústupkov a kompromisov, nemožno sa ubrániť skepticizmu.)

Pre komunistov a pre tých pevcov režimu, čo si myslia, že sa narodili s červenou hviezdou na čele a s Internacionálou na perách, je veľmi trápne, že v dejinách slovenskej literatúry niet osobnosti, v ktorej by sa stelesňovali literárne a ideologické kvality v takej miere, že by sa mohlo hovoriť o vzore a patrónovi. Kým Česi majú Wolkera, Olbrachta, Nezvala, atď., Slováci nemajú nikoho. Hovorí sa: Hviezdoslav bol básnik, ale nebol proletár, Široký bol proletár, ale nebol básnik a Novomeský, podľa posledných odhalení, nebol ani proletár, ani básnik. Je však pravdou, že Novomeský stál najbližšie ideálu, po ktorom sa dnes komunisti obzerajú. On bol jediný, ktorý aspoň v prvých zbierkach vedel prirodzene básniť v proletársko-kolektivistických pojmoch. O slovenskom postoji ku komunizmu svedčí aj to, že dnes socialistickí historici musia citovať ako svoje pramene maďarskú a nemeckú tlač (Kassai Munkás, Volksstimme). Slovenskej komunistickej tlače do 1920 nebolo. A keď aj pred 40 rokmi začala na Slovensku vychádzať "Pravda chudoby", nenašiel sa Slovák, čo by ju redigoval, museli prísť na výpomoc spoza Moravy Gottwald a Bacílek. V prvých rokoch nebolo medzi prispievateľmi Slováka, ktorý by bol niečo znamenal, zato však nájdeme tam mená na Slovensku sídliacich Čechov Jílemnického a Jarka Elena. Len neskoršie sa tam objavovali mená Slovákov, ktorí študovali v Prahe: Poničan, Urx, Širácky, Okáli, Clementis. Dnes na povrchu vyzerajú veci trošku inak. Málo vieme o tom, čo sa deje pod povrchom, ale ak je to pravda, čo sa hovorí, na Slovensku sa od 1920 veľa dopredu na tomto poli nepokročilo.

Je to až srdcervúce, ako komunisti vedia poprekrúcať skutočnosti, keď si fabrikujú svojich hrdinov, alebo ako vedia ignorovať ľudí a udalosti, čo nepasujú do ich krámu. Tohto roku sa oslavovalo sté výročie narodenín J. Vlčka. Vlček bol zaťatý nepriateľ Vajanského a ešte na prelome 19. a 20. storočia hlásal návrat k češtine ako k spisovnému jazyku vraj aspoň vo vedeckých spisoch. Vajanský odmietal s poukazom, že otrčíš čertovi prst a on stiahne ťa za celú ruku. Te-

raz ale Mráz vydal brožúrku o Vlčkovi ("Medzi našimi literatúrami", SVKL, Bratislava 1960), v ktorej Vlček bol "zbližovateľom našich národov", Vajanský bol typický buržuj. A tak Mráz, ktorý mal k dispozícii cennú korešpondenciu Škultétyho, Janošku, Piera, Vajanského a Vlčka, nevyužil ju v záujme literárnej vedy, ale aby dokázal tézu, ktorú nadhodil nejaký súdruh z Prahy.

A chudák Hviezdoslav, čo sa ten musí v hrobe naobracať nad spôsobom, akým ho komunisti obrábajú. Nikdy tomuto zemanovi-feudálovi nenapadlo, že ho zdegradujú na socialistického básnika na základe jeho básne "Ó, práci všetka česť" a za to, že sa v 1918 zamyslel nad udalosťami, čo sa odohrávali "pod samou polárkou". Hviezdoslav si vtedy kládol otázky, ako si ich kládol každý, kto čítal noviny:

...Čajs červánky
večerné, či čo vzplanú zaránky?
Až zhasnú, svitne deň? Či zhustne tma,
jejž neprezrie ni nebo očima
hviezd?... Potom vstúpi svetla vojvoda
z nej na zemský zrub — slnce? — sloboda,
s ňou rovnosť, bratstvo?...

Hviezdoslav neodpovedal na tieto otázky. Komunisti tvrdia, že oni vedia, čo by bola jeho odpoveď a z toho titulu si ho privlastňujú. Ae tí, čo poznali Hviezdoslava, sa iba zhrozujú nad komunistickou nehoráznosťou. A oprávnene.

V máji 1959 konal sa sjazd Sväzu sovietskych spisovateľov. Chruščov poctil zhromaždenie svojou prítomnosťou a prejavom, ktorý odtlačili všetky slovenské časopisy a ktorý sa stal — ako všetky Chruščovove prejavy — predmetom obdivu a lichotivých komentárov. Zdôrazňovala sa najmä jedna pasáž, kde Chruščov pripomenul sovietskym spisovateľom, čo bolo odznelo na prvom ich sjazde v 1934, totiž že strana a vláda dali spisovateľom absolútne všetko a odopreli im iba jedno: právo písať škarede. Naši spisovatelia a pisárkovia z toho vyvodzovali dve veci:

(a) že ich strana necháva písať iba preto, že nepíšu škarede a teda že sú veľkí spisovatelia a majú nesmrteľnosť zaistenú,

(b) že odňatie práva písať škarede je vlastne dobrodením, za ktoré sú strane zaviazaní vďačnosťou.

Pokiaľ ide o kvalitu ich písania, netreba sa spoliehať na Chruščova a jeho reč. Stačí si prečítať, čo popísali všelijakí tí Jašíkovci a Volanské. Veci samy hovoria výrečnejšie než Chruščov.

Čo sa týka práva písať zle, naši spisovatelia asi prehliadli, že dôraz sa kladie na právo a nie na zlé písanie. Keby bol Chruščov dopovedal, čo tak veľkoryso začal, keby bol citoval v celosti a nie skomolene, sovietski i naši spisovatelia by sa boli dozvedeli, že sa toho v 1934 povedalo viacej. Spisovateľ, ktorý vyslovil Chruščovom citované slová, pokračoval: "Súdruhovia, nemýľme sa! Toto právo písať zle je veľmi dôležitá vec a odobrať nám ho nie je maličkosť."

Možno to boli slová, ktoré odzneli v položarte, je však hodno sa nad tým zamyslieť. A najmä naši tvorcovia neliteratúry by sa mali doslova ruvať za právo písať zle. Raz sa im to veľmi zíde.

F. VNUK

O NOVÚ INTERPRETÁCIU SLOVENSKEJ KULTÚRNEJ MINULOSTI

Kultúrno-národný vývoj Slovákov bol a zostáva predmetom kontroverzií tak medzi Slovákmi samými, ako aj u slavistov cudzích národností. Mnoho z tejto kontroverzie bolo vytvorené úmyselne a z politických príčin.

V podstate máme až tri interpretácie slovenskej kultúrnej minulosti: interpretáciu slovensko-nacionalistickú, interpretáciu československú a najnovšie interpretáciu "marxistickú".

Keby sa všetky umy, sily, čas a peniaze boli sústredili na objektívny výklad slovenskej minulosti a nie na tri výklady, dnes by sme mohli povedať, že sa nám netreba veľa minulosťou zaoberať a cudzí slavisti by mali jasno či už ide o slovenský jazyk, slovenskú literatúru alebo celý kultúrny vývoj Slovákov. Čiastočne vinou Slovákov samých a hlavne vinou národov, ktoré nad Slovákmi vládli a vládnu, vo výklade slovenskej minulosti panuje chaos a tento chaos sa javí aj v cudzojazyčných dielach, pokiaľ sa Slovenskom zaoberajú.

A nie je to vždy ani úmyselné, ani zlomyseľné, ak v cudzojazyčnej literatúre o Slovensku je mnoho skreslených predstáv.

Na vine je predovšetkým to, že interpretácia v duchu národnom sa diala aj v slovenskom jazyku len sporadicky, často amatérmi a bez plánu. Univerzity na Slovensku až do ruku 1939 neboli strediskami vedeckej práce v záujme Slovenska, a slovenské kultúrne ustanovizne, ako Matica slovenská a Spolok sv. Vojtecha, nestačili zvládnuť úlohy, ktoré mali plniť spolu s univerzitami.

Za posledných 40 rokov do cudziny prenikala preto predovšetkým "československá" interpretácia slovenskej kultúrnej minulosti a v posledných rokoch preniká interpretácia marxistická.

Tak ako na Slovensku, aj v cudzine československá interpretácia vychádzala z koncepcie národnej a kultúrnej jednoty Čechov a Slovákov, a v duchu tejto koncepcie vykladal sa aj jazykový, kultúrny a literárny vývoj Slovákov: do Štúrovej reformy nebolo podľa tejto interpretácie slovenského literárneho jazyka ani osobitnej slovenskej literatúry a kultúry a to, čo sa od roku 1848 kultúrne tvorilo, buď nestojí za zmienku, buď to zostalo súčiastkou kultúry československej. Význam kultúrnych pracovníkov evanjelického vierovyznania sa pritom zásadne prehodnocoval a katolíci podceňovali.

Keďže takto interpretovali slovenskú kultúrnu minulosť nielen českí profesori bratislavskej alebo pražskej univerzity, ale aj celý rad adeptov literárnej a kultúrnej histórie slovenského pôvodu po celé desaťročia, táto interpretácia je silne zakorenená tak v dielach európskych, ako aj amerických vedeckých pracovníkov z odboru dejín, literatúry a jazykovedy.

Nová "marxistická" interpretácia sa prebíja do novších prác európskych a amerických slavistov najmä zásluhou Moskvy a medzinárodných kongresov jazykovedcov, historikov atď. Komunistický režim na Slovensku zadelil aj kultúrno-vedeckých pracovníkov do "brigád" a títo dostali rozkaz preskúmať, preosiať a z hľadiska historického materializmu a Stalinových teórií o národných kultúrach zhodnotiť a zverejniť výsledky svojej práce a svojho výskumu. Prirodzene, režim nemohol od večera do rána stvoriť ľudí vychovaných a vzdelaných na marxistických univerzitách, a preto zapriahol do tejto práce kultúrnych a vedeckých pracovníkov, ktorí buď v "buržoáznej", buď "fa-

šisticko-klerikálnej" Slovenskej republike dorástli na vedeckých pracovníkov.

Množstvo kníh, ktoré vychádzajú ročne ako výsledok práce týchto "brigád" alebo "kolektívov" je pomerne väčšie ako v ktoromkoľvek období v minulosti. Ich vedecká hodnota je však často problematická, v prácach historicko-politických a sociologických dokonca o vede nemožno ani hovoriť, lebo ak sa práce aj pridržajú určitých vedeckých prerogatívov z tomálnej stránky, zo stránky obsahovej ide poväčšine o vedecky a vecne nepodložené závery a posudky, ktoré majú slúžiť iba propagande.

V oblasti kultúry a najmä jazykovej a literárnej histórie "marxistická" interpretácia sa pridrža pomerne viac vedeckých zásad a menej slúži propagande, najmä pokiaľ ide o staršie obdobia. Kým z ideovej stránky marxistickí literárni a kultúrni historici rovnako odsudzujú interpretáciu československú a "buržoázno-nacionalistickú", pri výklade jazykového a literárneho vývoja sú v rozpore predovšetkým s tézami zástancov kultúrnej a jazykovej jednoty s Čechmi a dokazujú ich nevedeckosť a historickú neodôvodneosť tak, ako to robil Bernolák, Hollý, Štúr, Škultéty, Hrušovský, Novák, Bartek atď., len z iných kritérií.

V tomto dokazovaní nesprávnosti téz českých a československy orientovaných jazykovedcov a literárnych historikov súčasnými predstaviteľmi "marxistickej vedy" je zaujímavým to, že správnosť Štúrovho kroku obhajujú napríklad bývalí zástanci kultúrnej a jazykovej jednoty s Čechmi ako Milan Pišút, R. Brtáň a iní predstavitelia kultúrneho čechoslovakizmu medzi dvoma vojnami.

Keďže súčasní "marxistickí" vedeckí pracovníci na Slovensku české a československé tézy odmietajú à priori a tzv. "boržoázno-nacionalistické" zavrhujú len pokiaľ ide o ideovú interpretáciu slovenskej minulosti, slovenská kultúrna minulosť, úloha slovenských katolíkov a evanjelikov, význam jednotlivých osôb a období sa javí v celkom inom svetle, ako to predstavovali Pražák, Chaloupecký, Milan Hodža, Brtáň, práce Šafárikovej spoločnosti alebo profesorov a asistentov bratislavskej univerzity do roku 1939.

Ani "marxistickým" jazykovedcom a literárnym historikom nie je možné napríklad nevidieť, že rozhodujúcim obdobím v slovenskom živote bolo obdobie bernolákovské, že slovenčina ako spisovný jazyk jestvovala u katolíkov už od XVI. storočia, že národné uvedomenie u katolíckej časti Slovákov bolo silné už v XVII. storočí a že aj štúrovci sú len mladšou ratolesťou bernolákovskej školy — "pracovnou smenou", ako píše Paulíny — a že teda slovenský národný a kultúrny vývoj sa niesol nepretržite v duchu slovenskej jazykovej a kultúrnej osobitosti a len malá časť národa ho hamovala a snažila sa odviesť do korýt neslovenských — kultúrne aj politicky.

Prirodzene, v marxistickej interpretácii je mnoho vecí, ktoré nemožno prijať. Nemožno prijať najmä základné kritériá, ani neraz nelogické výkyvy, ktorých cieľom zrejme je uspokojiť politický čechoslovakizmus súčasného režimu. Súčasní vedeckí pracovníci na Slovensku odťali hlavu len kultúrno-jazykovému čechoslovakizmu marxistickou sekerou. Aby obraz bol úplný a správny, bude treba vykoreniť aj marxizmus a pokúsiť sa o objektívnu, vedecky podloženú interpretáciu slovenskej kultúrnej minulosti. Tá môže byť len jedna, a len tá odstráni doterajší chaos.

J. KIRSCHBAUM

K ŠESŤDESIATKE VDP. PROF. DR. SILVESTRA TALIGU

Nadpis týchto riadkov zarazí akiste mnohých, azda všetkých, čo ho budú čítať. Pre mnohých ide tu o meno neznáme a vari povedia: Čože to za "homo novus" s dvanástimi lustrami na pleciach? (On by sa chutne zasmial a pridal by k tomu: "Lustre ako lustre, ale tá basa k tomu...") Tí, čo ho poznajú, nebudú sa čudovať veci samej, no zarazí ich akiste to "Prof. Dr." pred jeho menom. Lebo on titulov nikdy neužíva. Predstavuje a podpisuje sa celkom jednoducho s "Don Taliga" — alebo, podľa americkej módy — "Rev. Taliga". Len tak ho poznajú tí, čo ho poznajú.

A predsa tento skromný slovenský kňaz-salezián, ktorý už vyše štvrť storočia s bezhraničnou obetavosťou pracuje vo vinici Pánovej, zaslúži si pozornosti aj z hľadiska čisto kultúrneho.

Náš jubilant narodil sa 31. decembra 1900 v Suchej nad Parnou. Takmer dvadsaťročný zatúžil po svätom kňazstve a vybral sa rovno do centra katolíckeho sveta, do Ríma. Tam spoznal život modernej rehoľnej spoločnosti saleziánov sv. Don Bosca, obdivoval ich vychovávateľské metódy a moderného apoštolského ducha, až sa rozhodol stať sa aj on — jedným z prvých Slovákov — saleziánom. Roku 1922 vstúpil do noviciátu Saleziánskej spoločnosti v Genzane pri Ríme. O rok neskôr, už ako saleziánsky klerik, započal štúdium filozofie, ktorému sa venoval tri roky. Ďalšie trojročie venoval pedagógickej praxi ako asistent v Rimini. Roku 1928 započal svoje teologické štúdiá na benediktínskej fakulte Sanť Anselmo v Ríme, kde dosiahol aj doktorát. Študoval potom bibliotekonómiu a archivistiku vo svetoznámej Vatikánskej knižnici. Roku 1937 — po kratšom pôsobení ako novokňaz na Slovensku vo sv. Benediku nad Hronom, kde medzitým saleziáni založili svoj vlastný noviciát — dp. Dr. Taliga bol menovaný profesorom teológie a prefektom bohosloveckej školy S. Callisto v Ríme. Špecializujúc sa v morálke, o dva roky neskôr bol preložený do severotalianskej bohosloveckej školy saleziánov v Bollengu pri Turíne. Roku 1940 dostal menovanie za riadneho profesora morálky na novozriadenú teologickú fakultu Pápežskej saleziánskej univerzity v Turíne. Súčasne bola mu zverená aj vedúca funkcia pri organizovaní knižnice tejto novej univerzity. Po troch rokoch intenzívnej činnosti na tomto novom pôsobisku v lete roku 1943 opäť navštívil svoje rodné Slovensko. Vojnové udalosti znemožnili mu však návrat do Talianska, takže z krátkeho prázdninového pobytu, ktorý mal pôvodne v programe, stala sa mu táto cesta začiatkom vyše päťročného požehnaného účinkovania vo vlasti. Pre slovenské saleziánske dielo bol to opravdivý dar Prozreteľnosti. Vdp. prof. Taliga dal veľkodušne k dispozícii svoje vzácne schopnosti a čerstvé skúsenosti z organizovania Pápežskej teologickej fakulty v Turíne k založeniu a organizovaniu saleziánskej bohosloveckej školy najprv vo Sv. Benediku a potom definitívne vo Sv. Kríži nad Hronom. Keď už aj táto škola nadobudla všetky predpoklady a solídnu štruktúru pre svoj organický vývoj a účinnosť, na opätovné naliehanie akademických autorít vrátil sa vdp. prof. Taliga na svoje pôsobisko do Turína. Tu sa medzitým nová univerzita už značne rozvila — okrem teologickej mala už aj fakulty cirkevného práva, filozófie, ako aj inštitúty experimentálnej psychológie, biológie, antropológie a sociálnych vied — takže bolo načim menovať riaditeľa, ktorý by jednotne organizoval a koordinoval kniž-

ničné zbierky všetkých týchto jednotlivých častí univerzity. Na túto funkciu s úradným titulom "Praefectus Bibliothecarum" bol menovaný vdp. prof. Taliga. Vidiac široké pole tejto činnosti, zriekol sa prednášania a celý sa venoval tejto mimoriadne dôležitej činnosti. Pod jeho vedením knižnica Pápežskej saleziánskej univerzity — ktorá sa už čiastočne presídlila z Turína do Ríma — stali sa bohatým a príkladne usporiadaným prameňom vedeckej práce, z ktorého načierajú nielen profesori a študenti vlastných fakúlt a ústavov, lež aj hospitanti zo štátnej univerzity a iných vysokoškolských ústavov v Turíne, ba aj z Katolíckej univerzity v Miláne a iných miest severného Talianska. Len on sám vedel by povedať — no vo svojej skromnosti a delikátnosti systematicky o tom mlčí —, koľko študujúcich, dnes už nielen doštudovaných, ale aj v cirkevnej, rehoľnej či svetskej hierarchii značne pokročilých osobností našlo u "Don Taligu" kompetentnú radu, účinné uvedenie a vzácnu podporu pri ich prvých vedeckých prácach a akademických disertáciách.

Odchodom zo Slovenska však neprestalo požehnané účinkovanie vdp. prof. Taligu v prospech nášho národa. Naopak, tak ako prozreteľnostným nazvali sme jeho okolnostiami predĺžený pobyt na Slovensku, tým prozreteľnejším možno nazvať jeho návrat do Talianska roku 1949. O sedem mesiacov neskôr komunistický režim na Slovensku rozhodol dať smrteľný úder všetkým mužským rehoľným spoločnostiam tým, že uväznil, odtransportoval do "koncentračných kláštorov" všetkých rehoľníkov a zhabal všetky ich nehnuteľnosti. Aj vyše tristo slovenských saleziánov postihol tento osud. No členovia tejto mladej, dynamickej rehoľnej spoločnosti nemienili podľahnúť barbarskej premoci. Najmladší, študenti filozófie a teológie, vedeli sa umne zorganizovať a po skupinách preraziť si cestu slobody nielen cez múry a dróty koncentrákov, ale aj cez hranice železnej opony. A prišli do Turína, aby tam pokračovali v ceste za svojím kňazským a saleziánskym ideálom. Tu pripadla vdp. prof. Taligovi obťažná úloha. Mladých študentov — a bolo ich na desiatky — uviesť do nového prostredia, zaistiť im možnosť štúdia tak vo formálnom zmysle ako aj zo stránky finančnej, pomôcť im prekonať storaké ťažkosti exulantské, tým, čo skončili štúdiá sprostredkovať primerané pole pôsobnosi. Toto všetko zaľahlo na plecia "Don Taligu". Toto vyplnilo všetky okamihy voľného času, nezriedka predĺženého do neskorej noci, toto zaangažovalo všetky energie obetavého a nezištného nášho jubilanta. Ak dnes, po desiatich rokoch, zo šesťdesiat mladých slovenských saleziánskych kňazov môže nadšene pracovať na najrozličnejších pôsobiskách v piatich svetadielov, je to v značnej miere zásluhou "Don Taligu". Ak medzi spomenutými značná časť mala možnosť špecializovať sa v rozličných sektoroch cirkevných i profesionálnych vied, dosiahnuc dvoji trojnásobné akademické tituly a účinkuje dnes na stredných, ale i vysokých školách — aj takých, kde ešte pred 10-20 rokmi pre Slovákov cťou i vyznačením bolo, že tam mohli študovať — je to tiež z veľkej časti výsledkom obetavej starostlivosti a nezištnej lásky nášho jubilanta. A kto si uvedomuje, čo znamená pre národ odborne vyškolená a medzinárodnými skúsenosťami obohatená inteligencia, nemôže dnes nehľadieť s obdivom i vďačnosťou všetkých na toho skromného saleziánskeho kňaza, ktorý sa stal jedným z veľkých kultúrnych mecénov národa a neprivolať mu srdečne: Ad multos uberrimosque annos!

STANISLAV BUKVA

ANDREJ HLINKA V GALÉRII VEĽKÝCH KATOLICIZMU

Ťažko sa prebíja slovenská pravda — tak súčasná ako aj dejinná — na tribúny svetového dianía, tobôž ešte jeho hodnotenia. No nenačim byť pesimistami. Kto dnes otvorí základné encyklopedické diela svetovej literatúry a porovnáva ich čo aj len s vydaniami azda tých istých diel spred druhej svetovej vojny, nemôže nekonštatovať podstatný obrat k lepšiemu. Veď ešte začiatkom tohto storočia Slovensko nebolo ani len geografickým pojmom a o Slovákoch sa sotva vedelo, že existujú. Maďarizácia vyvolala blahodarnú reakciu spisovateľov a vedcov, takže tesne pred prvou svetovou vojnou začalo sa písať o Slovákoch a ich krajine. Klasickými ostávajú diela Scota Viatora, E. Denisa, veľmi užitočnými slovenskej veci boli články F. Fundera a iných priateľov krivdeného národa pod Tatrami. Mocenským aparátom českého imperializmu medzi oboma vojnami vymyslený a výlučne propagovaný pojmový hybridizmus "československého" národa paralyzoval však tento sľubný úsvit slovenskej pravdy na poli medzinárodnom. Iba politické osamostatnenie Slovenska a jeho nepodvratný dôkaz životaschopnosti, ktorý vedelo podať aj v najkritickejších rokoch druhej svetovej vojny, znamenalo rozhodný obrat v tomto zmysle. Pozornosť objektívnych vedcov bola opäť pritiahnutá na trečitú slovenskú skutočnosť, ktorú mohli pozorovať bez okuliarov či očníc rozličných samozvaných "protektorov". V tomto zmysle slovenský revolučný akt osamostatnenia sa v októbri 1938 a jeho vyvrcholenie v samostatnosti Slovenského štátu napriek vojenskej katastrofe z roku 1945 ostáva podnes citeľne účinným faktorom nielen v slovenských, ale aj — a to predovšetkým — vo svetových dejinách, do ktorých práve týmito udalosťami bol uvedený slovenský národ pod svojou vlastnou vizitkou, jednoznačne definovaný vo svojej osobitosti.

Jedným z dôkazov toho je aj nedávno vyšlé dielo "Enciclopedia Biografica I GRANDI DEL CATTOLICESIMO" (Rím, Ente librario italiano, 1955—1958). Ide o obsažné dvojzväzkové biografické dielo, v ktorom za redakcie Mons. Prof. C. CARBONE vyše 130 vynikajúcich vedeckých pracovníkov Talianska i rozličných iných štátov predstavuje "kritickú galériu veľkých osobností katolicizmu", ktoré od počiatkov kresťanstva až podnes prispeli v hocktorom sektore myslenia a žitia k formovaniu ľudskej kultúry a civilizácie. Slovenskí odborníci neboli pozvaní k spolupráci. A predsa s radosťou môžeme konštatovať, že v tejto vznešenej galérii dôstojne figuruje aj Otec národa slovenského, prelát Andrej Hlinka. Článok je podpísaný C. Alf. (Dr. Cesare Alfieri, Rím) a predstavuje Hlinku ako slovenského kňaza a vlastenca, príkladného dušpastiera, ktorý bojoval na sociálnom a politickom kolbišti, zasadiac sa celý za slobodu svojej otčiny a za dobro svojho ľudu. Spomína jeho zásluhy pri založení Ľudovej strany, ktorá vždy legálnymi prostriedkami otvorene bojovala za národnú samostatnosť, vyzdvihuje prenasledovanie a žaláre, ktoré Hlinka vytrpel, znášajúc všetko s mužnou hrdosťou a kňazskou dôstojnosťou. Zaznamenáva aj Hlinkovu prácu na preklade Sv. Písma do slovenčiny, ktorej sa venoval v žalári a jeho robustnú obranu katolicizmu.

(ST. B.)

S BIBLIOU V SRDCI — S RÚHANÍM NA PERÁCH
(Básnik Vojtech Mihálik vzbúrený)

Keďže je reč o Biblii a biblickom motíve poslednej Mihálikovej zbierky "Vzbúrený Jób" (Slovenský spisovateľ, 1960) začnime s biblickým: Quomodo cecidisti, lucifer, qui mane oriebaris"? Básnik Vojtech Mihálik bol mladý katolícky básnik, školený západnou katolíckou poéziou, mariánsky kongreganista etc. Vari roku 1948 vydal svoju prvú básnickú zbierku "Anjeli". Ale po februárovom puči apostatoval (a možno vonkoncom apostatovať?) od svojej katolíckej viery a dal sa kúpiť za misu komunistickej šošovice. Napísal pozdejšie "Spievajúce srdce" etc. a iné básnické zbierky, v ktorých velebil nástup teroru, potlačenia ľudskej i umeleckej slobody. Stal sa červenou hviezdičkou na prázdnom komunistickom nebi; oslavovaný, odmeňovaný štátnymi cenami, vysielaný za peniaze chudobných po všetkých krajinách červeného kráľovstva strachu a otroctva. Čím viac ho mocipáni vypásali, tým bol oddanejší a tým rúhavejší viere svojich otcov i svojej; až natoľko, že si zaslúžil takúto pochvalu od komunistickej kritiky: "Majúc na zreteli básnické začiatky Vojtecha Mihálika, najmä to, že rok pred robotníckym Februárom debutoval práve ANJELMI, musíme pripustiť, že ide — v určitom zmysle — o husársky kúsok: o veľký osobný výkon, hodný úcty a uznania... Jeho cesta od Anjelov k Vzbúrenému Jóbovi, od biblie do pozície proti nej a od biblie k marxizmu, z oblakov na zem a od spovedelnice na tribúnu, bola celkom určite ťažká — aj napriek tomu, že básne, ktoré napísal medzi tým, sa oprávnene zdali byť až podozrivo 'jednoznačné'" (Pavol Števček, Slov. pohľady, 1, 1961).

Ale stalo sa, čo sa nemalo stať komunistovi. Nemal sa "babrať" s Bibliou, ktorá je podľa komunistov hromadou nezmyslov; nemal spomínať Jóba, lebo je to postava biblická. Takáto inšpirácia je zatratenia hodná vo svete, kde sa Boh musí písať malou literou. A tak poslušní kuťkovia režimu privítali ohromne túto príležitosť, aby Mihálikovi pozrážali všetky červené koruny z jeho ešte nie dosť prevychovanej hlavy. Mlátia ho so známou boľševickou zúrivosťou.

Ten istý Pavol Števček mu pripomína: "...Mihálikov 'komplex Anjelov', ako to treba teraz nazvať, bol v jeho tvorbe aj tak citeľný, aj viditeľný: sú to dravé protináboženské a protikňazské útoky, imputované do obrazotvorného aparátu všade, kde je to možné i nemožné..." Pravda, Mihálik sa naľakal všetkých tých podozrievaní, že nie je dosť marxisticky ortodoxný a vo svojom rozhovore s Magdou Gregorovou o svojej zbierke ponáhľal sa vyhlásiť: "Vedome som postavil svoju knižku do služieb boja proti náboženskému tmárstvu." Kritika to potvrdila: "Áno, je to ateistická poézia, možno ju použiť v rámci ateistickej propagandy, že 'jóbovstvo' slovenského človeka ako súčasť náboženského tmárstva je strašne aktuálne..." (P. Števček). No Mihálikov zločin ostáva len jednako zločinom: "...hyperbolizoval podiel viery, náboženstva na sociálnom zotročení človeka. Stalo sa mu to v zápale polemiky s bibliou." Ak Mihálik neverí v Boha a v Bibliu, prečo s nimi polemizuje? Bojuje proti veterným mlynom? S nejestvotami nepolemizujeme, ak nechceme prijať vznešené tituly bláznov.

No bánika treba nejako zachrániť pre komunizmus a treba dokázať, že je možná cesta od Anjelov ku diablom, od idealizmu k materializmu, od Boha k čertovi. Preto Mihálikovi radia: "možno, treba

z 'komplexu Anjelov vystúpiť". No Mihálik najlepšie vie, že z komplexu kresťanstva nemožno "vystúpiť"; anjelov sa nemožno zbaviť. Kto raz sa hlboko napil z kresťanských prameňov, preborili sa doň a ho naveky poznačili; z objatia anjelov nieto východiska. Možno sa rúhať, možno chrchľami pokrývať Tvár Najsvätejšiu, ale nemožno sa zbaviť jej prítomnosti. Možno i tancovať na povraze, vystretom nad ulicou, na ktorej reve ateistický dav, možno sa zájsť od rúhania, ale keď pominie rev spolurúhačov, hlboko v srdci človeka ozve sa hlas, ktorý počul sv. Pavol na ceste do Damašku.

Hej, možno i veľmi dlho vystrájať cirkusáctvo na povraze. Ale na konci povrazu je priepasť. Žičíme jedno bratovi nášmu Mihálikovi, aby na okraji priepasti, kde raz ho smrť privedie, nečakali ho ruky diabla, ale náručie Anjelov.

MIKULÁŠ ŠPRINC

KNIHY

SPOTLIGHT ON SLOVAKIA

CZECHO-SLOVAKIA: a critical history by Kurt Glaser, Ph.D. (Harvard), Caxton Printers, Ltd., Caldwell, Idaho, 1961, 275 pp., $5.50.

Although the latest work of the Harvard-bred professor of economics and political science deals with the emergence of Czecho-Slovakia as a country in the heart of central Europe after the dissolution of the Austro-Hungarian Empire at the close of World War I, it rates high on the place of honor among the growing series of historical volumes on the history of the Slovak nation because the author gives the reader a thorough background to the struggle of the Slovaks for liberation from Magyar domination, as well as the subsequent fight for autonomy or self-government during the first Czecho-Slovak Republic from 1919 to 1939.

Alongside recent publications dealing with the history of Slovakia, namely, Dr. G. Oddo's "Slovakia and Its People," Dr. J. Kirschbaum's "Slovakia—Nation at the Crossroads of Central Europe," and Dr. J. Mikus' "Slovakia in the Drama of Europe" (in French), Dr. Glaser's book ranks as a foremost contribution to the historical analysis of social, political and cultural events that have vitally affected the life of the Slovak nation over a span of considerably more than a thousand years. The impact of the new book, though not exclusively limited to the history of the Slovaks, does, nevertheless promise to get a worldwide attention in view of the international scope of the subject that happens to be "a key to the understanding of the problems of the Danubian nations" now under Soviet satellite control.

The author leaves no doubt in the mind of the reader of the distinct national development of the ethnic, cultural and national basis for Slovakia as a country in the heterogeneous intermingling of variegated peoples in the heart of Europe, but at the very outset (Plate I) Dr. Glaser indicates that "the Danube River is an ethnic mosaic which cannot be formed into states on the basis of nationality." Why not? "Because the population of the region is not homogeneous anywhere,

although each of the more numerous peoples predominates in the heart of its own territory..." according to the view of F. O. Miksche in his "Danubian Federation." Thus, he, as many serious-minded experts on the subject, appears to favor some sort of cooperative federation that will not interfere with local self-government but will give adequate assurance of national security, economic well-being and common defense against potential aggressors.

There is no question of the author's sincerity in trying to present an unbiased, concise and realistic account of the highly complex series of events that led to the formation of the first Czecho-Slovak Republic, nor does he attempt to camouflage the Magyarization movement of the nineteenth century that was designed to destroy the Slovak nation through the suppression of the native Slovak language in the schools. He exposes both the Magyar and Czech schemes to absorb the Slovaks over a period of time through legal weapons that would have eventually destroyed the Slovak nation's native language, customs, traditions, culture, etc.

Enhanced by highly-documented sources and a clear style, the historical review of the land and its people in the heart of Europe is the latest word on what has transpired in that strategic area of middle Europe. The graphic maps and illustrations, the valuable bibliography, a glossary of Czech and Slovak names, further add to the extraordinary worth of the modest (275 pp.) history. Moreover, the intelligent analysis of the creation of the Slovak Republic, and the history of its early demise at the hands of the postwar "liberators" cannot go unnoticed as a sane and truthful explanation of the events and personalities involved in the postwar power politics that opened the door to Communism in the very heart of the European continent. Once more, we have here an author who attempts to give a clear picture of the actual events. His work could not have been better timed to offset a distorted panorama that is currently being released to discredit and malign a Slovak regime that held its own against terrific pressures from within and without prior to and during World War II.

In a wider sense, Glaser's entire work points up the stark reality of the Communist grip on Czecho-Slovakia that fell prey to the plotting of Moscow when Dr. Benes elected to make a deal with Joseph Stalin and the Kremlin. The price of returning to his office as president (which he had hastily vacated out of fear of Hitler before the outbreak of World War II) under the Red army's triumphant march to Prague in 1945 was to sell out the country to the U.S.S.R.

All of the author's findings and conclusions are based on primary sources (Czech, Slovak and German documents), interviews, and on copious quotes from an assorted number of authoritative works on the subject. The result is a truly authoritative and enlightening volume that will help to clear the prevailing smoke-screen of Czechoslovak-communist propaganda that is currently being spread around the world by those who have an ax to grind.

Up-to-date describes the work finally, for Dr. Glaser brings recent events into sharp focus as communism, and its allies, continues to threaten the peace of the world while making inroads into the free world by cheaply-won victories through threats, violence and communist-inspired revolts in never-ending series that may ultimately cause another global conflict.

The author thinks the communist march can be stopped without recourse to war. There are undoubtedly those who share his optimism and hope for a peaceful outcome, but many equally believe this is not the case. At any rate without predicting one or the other eventuality, he proposes the reorganization of central Europe on federative lines, either a revival of Czecho-Slovakia with solemn guarantees of political and cultural freedom for all nationalities, or a broader federation on the Danube for Austria, Bohemia, Moravia-Silesia, Slovakia and Hungary. In this respect, his proposal is offered in the spirit of the times that call not for a revival of either Austria-Hungary or Czecho-Slovakia on the old lines of colonial repression of subject peoples but upon a basis of national equality, political and cultural freedom, as well as freedom of religion. His concluding remarks merit our attention:

"The enslaved nations want liberation, not only from Communism, but also from colonialist domination by other nations. The attempt by certain Czech politicians to establish their nation as a 'master race,' ruling over Slovak and Sudeten German 'minorities,' led inevitably to enslavement of the Czechs. Conversely, the fruits of liberation cannot be enjoyed in peace without self-determination and equal rights for enslaved and expelled peoples.

"Americans should therefore encourage those exile and underground movements which seek liberation for others as well as themselves. There is no place on our team for chauvinists who wish to extend their national states over other peoples and their homelands. Experience in Czecho-Slovakia and elsewhere shows that immoderate nationalists have a weakness or unholy alliances, such as Benes' pact with the Kremlin. In the end, such alliances destroy their makers and endanger civilization as a whole."

REV. ANDREW PIER, O.S.B.

Štefan Porúbčan, S.J. ÚVOD DO PÍSMA SVÄTÉHO. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda. 1960. Str. 140. Cena $1.25.

Znamenitá knižka typu, ktorý Francúzi volajú "haute vulgarisation", a súčasne jedinečné dielo tohto druhu v slovenskej literatúre. Autor vyučoval ako výpomocný profesor na Gregoriánskej univerzite v Ríme a teraz je riadnym profesorom bilických vied na Pápežskej bohosloveckej fakulte v Neapoli. Jeho doktorská práca o "Novej zmluve" u Iz. 40-66 je, ako sme mali možnosť dozvedieť sa od nestranného pozorovateľa, predmetom obdivu špecialistov; jeho odborné partikulárne štúdie sa zjavujú v popredných revuách venovaných biblickým vedám. Treba tu teda povedať, že máme do činenia nie s nadšeným "spisovateľom", ale mužom svetového formátu, ktorému naša prípadná chvála je práve tak málo potrebná ako aj málo prospešná. Preto by bolo nielen opovážlivosťou, ale aj bezpečným znakom nekultúrnosti prijímať jeho slovenský Úvod do Písma svätého z hľadiska — akéže iné slovo povedať? — "kritického", aj keď autor nepíše nad našu hlavu (a vedel by!) a aspoň v niektorých veciach ho môžeme sledovať a chápať tak jeho postup pri voľbe materiálu, ako aj jeho mlčania. Kto má akú-takú skúsenosť s obdobnými "úvodmi", už či je reč o bibliku či o filozofii či teórii umenia, vie veľmi dobre, že sú spravidla úvodmi len z hľadiska čitateľa, ale pre pisateľa sú viac-menej záverom, zhrnutím základných poznatkov, takmer posledným slovom v jeho

oblasti. Ak len možno, odborník sa im ochotne vyhne, lebo ho zaväzujú a žiadajú od neho výsledné stanoviská aj tam, kde by si najradšej ponechal voľnú ruku. Akože sa teda neradovať, že Páter Porúbčan napísal svoj Úvod do poznania Písma a že ho napísal po slovensky? V "Predslove" hovorí, že jeho cieľ nie je polemický; radi by sme dodali, že nie je ani výslovne apologetický. Znie to trocha ako vysvetlenie ad usum delphini, ale už samotná forma "úvodu" vylučuje podobné, aj keď svojím spôsobom dôležité poslanie.

Čo je teda knižka Pátra Porúbčana?

Je to, ako sám dobre hovorí, "moderný úvod do Písma svätého", ktorého cieľom je "oboznámiť našu vzdelanú katolícku verejnosť s jednotlivými knihami Písma sv. Starého i Nového zákona, s ich väčšími zbierkami, s dejinami biblického textu a prekladov, s podstatou biblických spisov, čiže s ich inšpiráciou, a s výkladom Písma sv." (str. 7.). A myslím, že nehovoríme nič prázdneho a že to nie je rozhodne plod lacnej rétoriky, keď zdôrazníme, že Porúbčanova kniha tento svoj cieľ aj plne spĺňuje. Podáva nám v prístupnej reči a bez zbytočného (pre tento cieľ zbytočného) aparátu jednak výsledky najnovších skúmaní v bibliku, jednak autorov zrelý úsudok a priam neuveriteľnú zručnosť v podávaní presných skratiek a definícií. My všetci, ktorí zápasíme so slovom na tom či onom poli, vieme, aký je to dar Boží a že on, žiaľbohu, nezávisí od našej vzdelanosti a čo je smutnejšie, ani od našej dobrej vôle.

"Most" nie je časopisom, ktorý by si svojím poslaním mohol dovoliť odbornú exkurziu na biblické pole, a keby ním aj bol, prítomný skromný (uti sperat) recenzent by prvý odmietol účasť. No je zaiste našou povinnosťou upozorniť všetkých vzdelaných Slovákov na toto dôležité dielo a radovať sa spolu so Slovenským vydavateľstvom sv. Cyrila a Metoda v Ríme, že ho máme v slovenskej reči.

K. STRMEŇ

Miloš K. Mlynarovič. ROZETA. Román. Slobodná slovenská kultúra. Whiting-Buenos Aires: 1960. Nákladom Rev. Jána J. Lacha, v redakčnej úprave Dr. Stanislava Mečiara. Strán 298. $3.50.

Román spisovateľa Msgr. Mlynaroviča je nový prínos do slovenskej spisovnej tvorby v slobodnom svete. Je z prostredia, nám Slovákom dosiaľ neznámeho, alebo aspoň nie dosť známeho. Dej sa odohráav medzi ľuďmi, ktorí stratili záujem o usporiadaný život medzi slušnou spoločnosťou. Sú to tuláci, ktorí starosť o zajtrajšok ponechávajú náhode. To, čo hlbšieho bolo v ich vnútri, uniklo buď pod tlakom silných vonkajších okolností, alebo sa stratilo pre ich vlastný nezáujem. Vidieť medzi nimi ľudí zo všetkých vrstiev i zo všetkých národností, nevynímajúc Slovákov. Avšak nie všetci sú neodvratne stratení. Sú medzi nimi aj takí, ktorých ťažký tulácky život navracia riadnemu spoločenskému životu, ako to urobil s Ramonom, ktorý po ťažkých tuláckych cestách zakotví v šťastnom rodinnom kruhu a vybuduje si bohatý materiálny život. Tak iste vracia sa do života tulák-Indián Thomy, neskoršie Paulína a nakoniec hlavná postava románu, nedospelá Rozeta.

Dej románu je čerpaný zo života a je podávaný celkom realisticky. Začína slávnosťou rozdávania vysvedčení graduantov ôsmej triedy ľudovej a tým najmenším z materskej školy. Je na nej zídená Slovač z Lake City i z bližších osád. Takéto príležitostné oslavy sú jedinou

možnosťou ako dostať roztratených Slovákov dokopy. Vidíme na nej všelijaké typy ľudí. Dobrosrdečných i závistivých, vážnych i klebetných. Typ Peckovej, ktorá začína merať domácu pálenku, z ktorej pomaly bohatne, čo dáva vidieť svetu jednak tým, že sa ovešia zlatom, jednak jej vystatovaním sa pred všetkými známymi. Typ Palmyčky, ženy závistivej, klebetnej a zlomyseľnej, ktorá skazí nevinnú radosť zo slávnosti chudobnému dievčaťu Rozete, ktorej jedinou vinou je to, že je pekná, dobrá žiačka, a že sa jej dostalo cti poďakovať sa za všetko žiactvo učiteľskému zboru. Richard, syn Palmyčky, o ktorom si ona namýšľa, žeby mal byť stredom všeobecnej pozornosti, neprichodí u obecenstva v úvahu. Toto ju privádza do zúrivosti a v zaslepenej zlosti začína nahlas ohovárať Rozetu. Vyčíta jej otca-pijana i to, že má vypožičaný slovenský kroj a všetko, za čo úbohé dieťa nemôže. Keď zbadá, že Richard sa priveľmi venuje Rozete, vyvolá škandál, čím zničí nevinnú radosť zo slávnosti tomu nedospelému dievčaťu, ktoré s nárekom uteká domov k matke a vyčíta jej, že aspoň ona mala byť s ňou a takto ju ochrániť pred zlobou Palmyčky. Avšak do úmoru upracovaná Kováčová nemá času pre svoje dieťa. Muž pijan, je kdesi na politickej slávnosti, z ktorej ho doránaného dováža domov Rozeta na aute kriminálnika Dullyho. Tento deň stáva sa osudným medzníkom v živote sotva pätnásťročnej Rozety. Dully, svetom prebitý hlipník, začína sa Rozete zaliečať. Dieťa nenachádza mravnej opory. Matka drie od svitu do mrku a otcovi, Dulyho darované fľaša whisky, úplne zavreli oči. Niet potom divu, že dieťa, ktoré teraz dostáva nové šaty, má možnosti chodiť do reštaurácie a do barov, kde ochutnáva nikdy predtým nedostupné jedlá a pijatyku, prežíva prvú lásku. Susedia, ktorí ju takmer vychovali, sa od nej odvrátia a zatratia ju úplne; najmä potom, keď jej obdivovateľ, syn Palmyčky, Richard, je ňou odmrštený a hrubým spôsobom poranený jej milencom Dullym. Rozeta vytriezvie až po svojom mravnom páde a po zistení, že jej zvodca ju už zavrhol pre druhú ženu, dcéru farmára Dahlsona, ktorá kvôli nemu ušla pred dvoma rokmi z rodičovského domu. Rozeta zronená až na dno duše, vyhľadáva spoločnosť tulákov a dá sa nimi naviesť, aby sa dala medzi nich. Cestou do ich tábora stretáva Dahlsona, ktorý sa jej zverí so svojou bolesťou. Ona však neprezradí, kde sa nachádza jeho dcéra, ktorá je aj príčinou jej úteku z domu.

Autor kreslí dušu Rozety takú, aká ona je od prírody. Možno smelo povedať, že psychológia nie je mu neznámym poľom, lebo brázdy, ktoré zaoráva tvrdý život do duší postáv jeho románu, sú jasne viditeľné v každom ich slove a počine. Postava Paulíny je vykreslená priamo umelecky a čitateľovi pripadá tak, ako keby ju bol spisovateľ sám vychovával a viedol po cestách osudu. Zaujímavým zjavom v románe je skutočnosť v nazeraní na holý život postáv deja. Dalo by sa smelo povedať, že sám autor patrí do spoločnosti tulákov, lebo inakšie by sotva vedel tak majstrovsky namaľovať obraz z ich života. Práve pre toto pravdivé podanie je román cennejší, akoby sa bežnému čitateľovi zdal byť. Je isté, že autor musel zblízka poznať a študovať život tejto kategórie ľudí, inakšie by sa jeho líčenie muselo dopustiť zásadného omylu, odbočenia od skutočnosti, čo v diele ani len zďaleka nebadať.

Ako ohodnotiť príhodu s malým Gilbertom u človeka, ktorý nemá rodiny? Len tak, že je a musí byť skutočným znalcom ľudskej duše. Je to dojímavá scéna a jej skutočnú hĺbku pochopí iba ten, kto dô-

kladne pozná dno detskej duše. A to, že autor románu je pracovníkom na poli duchovnom, je veľkým uľahčením pre jeho umenie, vniknúť až do tých najjemnejších záhybov duše.

Líčenie dobrodružstiev a neblahých príhod, ktoré sa zhodou okolností a vďaka nebojácnosti Paulíny, končia šťastne pre ňu a jej spoločníčku Rozetu, má podklad skutočnosti, poznajúc prostredie, v akom obe žili a spoločnosť, ktorú na ich ceste putovania poznali.

Celý román by sa dal ohodnotiť ako skutočná biografia Rozety a Paulíny. Zdá sa, že autor čerpal látku zo skutočného príbehu, lebo dej nenasvedčuje v ničom, žeby tu išlo o prípad vcelku vymyslený, alebo aspoň nereálny. Azda ani nie morálne založenie autora dáva románu šťastlivé ukončenie, ako skôr prirodzený vývin udalostí. To, že Paulína zakotví v manželstve, je len logický uzáver, vyplývajúci z jej charakteru. Návrat Rozety k matke je tiež len prirodzeným úkazom jej neskazenej detskej duše. Jej predčasný mravný pád nenechal v jej duši stopy zakorenivšieho sa zla, lebo nenašiel v prirodzenom, neskazenom choraktere vhodnú pôdu. Bolo to iba nešťastie nevinného dieťaťa, ktoré nevediac nič o živote, dalo so svojou naivnou a úprimnou láskou to, o čom bolo presvedčené, že patrí k veci ako nevyhnutná samozrejmosť.

Zlo je v románe potrestané osvedčenou cestou právnej rutiny, čo dodáva dielu znovu ten realistický ráz, ktorý vyplýva zo všetkých ostatných udalostí v ňom opísaných. Je isté, že romanopisec je hlboko spjatý s prírodou, lebo o tomto dýše každé jeho slovo z jej priamo básnického ospevovania. Len človek, ktorý s ňou úzko žije, dokáže tak umelecky a presne vyspievať jej krásy a odborne osvetliť všetky jej zaujímavosti. Tak iste možno smelo povedať, že autor dokonale pozná geografiu, geológiu a históriu, ako aj legendy popisovaných miest. Človek sa dozvie tak dopodrobna o vzniku i o dejoch viažucich sa k určitým miestam, ako keby čítal podrobnú kroniku, ktorú písal kronikár z povolania.

Avšak román, ako každé ľudské dielo, má aj niektoré nedokonalosti. Napríklad popis konvencie tulákov, ktorý je trošku priširoký a potom jeho strohé, menej zážívné podanie. Priama reč nevyviera z behu deja, ale len z naučeného, ktoré je treba odrecitovať. Nemá v sebe dosť presvedčivej životnosti. I po stránke gramatickej sa dá románu všeličo vyčítať. Toto je však skôr zodpovednosť redaktora a hlavne korektora. Avšak vediac, kde bol román vydaný, musíme tieto chyby prehliadnuť a povedať iba toľko, že dielo Rozeta je veľmi dobrým prínosom a kladom do slovenskej literatúry v slobodnom svete.

M. GERDELÁN

Mikuláš Šprinc. Z POLUDNIA A POLNOCI. Básne. Verne faksimilovaný rukopis na voľných listoch s 12 perokresbami Dr. Jozefa Cincíka. Slovenský ústav (2900 East Blvd.), Cleveland, Ohio: 1960. Strán 79; $2.50.

Z tých, ktorí po druhej svetovej vojne emigrovali zo Slovenska, voliac voľnosť nad poddanosť, je aj dp. Mikuláš Šprinc. Známy bol už v Slovenskej republike ako redaktor a básnik. Dnes v Amerike známy je ako redaktor Mostu, štvrťročníka pre slovenskú kultúru, ako profesor jazykov v Borromeo seminári, ako básnik a spisovateľ. Kto ho počul kázať, rád ho uzná za kazateľa.

Z tých literárne nadaných mužov, ktorí sa vydostali zo Slovenska,

dp. Šprinc a dp. Dilong sú asi najbohatší v básnickom tvorení. Aj jeden, aj druhý ponáhľa sa na Parnas s množstvom básní; akoby s bohatou, pestrou, vonnou kyticou.

Koncom roku 1960 zjavila sa v našom literárnom živote zbierka "Z poludnia a polnoci". Je to symbolické pomenovanie, lebo časť básní zachycuje južnú čiastku sveta: Španielsko a Taliansko, a druhá severnú čiastku: Kanadu. Kto pozná poéziu M. Šprinca, vie, že on rád spieva o tých krásach prírody a nábožen stva, ktoré skúsil a ktoré ho nadchli. Preto jeho poézia nevyčerpáva sa v slovách, vo frázach v rétorike; u neho slovo a veta sú len oblekom, do ktorého zaodieva to, čo um zachytil, čo sa v srdci ujalo a v čom je bytie.

Nedá sa poprieť, že nádherne ovláda bohatstvo a krásu slovenčiny. Kto prečítal z jeho pera život Sv. Andreja-Svorada a Matku krásneho milovania; kto pozorne číta jeho básne, ten sa rád pokloní pred bohatstvom a krásou jeho štýlu. Čím je starší, tým viac vážnosti a sviatočnosti je v jeho pere. Verí v poslanie pera ako vo zvláštny dar prírody a Ducha Svätého; ten dar ochotne, bezplatne obetuje svojmu národu, svojej Cirkvi a ľudstvu. O tom svedčí redigovanie Mostu, ktorému venoval a venuje nielen svoj čas, vlohy, ale aj veľa zo svojho vačku. Často hovorí: "Darmo ste dostali, darmo dávajte."

Básnické umenie je natoľko bohaté vzletom myšlienok, citami srdca, mystikou fantázie a pohybom drámy, že ťažko ho v krátkosti definovať. Podľa mojej skromnej mienky poézia je nástroj, na ktorom len sviatočne naladená duša uhádne zahrať. Hudba básní M. Šprinca nie je ľahká, nie je plytká; jeho hudba je vážna, rozjímavá a hlboká ako význam Kristových sviatkov a prechádzka po Kalvárii. Tvrdil by som, že tieto jeho nové básne vyvierajú v prvom rade z umu a nie tak z hry citov. Netvrdím, že nieto v nich srdca; je a ešte koľko! Ale bohatstvo myšlienok preváži bohatstvo citov. Preto kto chce jeho básniam porozumieť, ten nech sa k nim nepoberá s jarmočnou hlavou, ale nech sa vyzlečie z roztržitosti, na čas nech sa odpúta od svetských starostí; nech použije nielen ruky a oči, ale dušu a srdce; vtedy sa povznesie do ríše krásy a bohatstva.

Veríme, le každý pohyb ľudského tela, každý záblesk ľudského rozumu a každé slovo padá na váhu, ktorú drží v rukách Ten, čo stvoril vesmír, všetkému vymeral cieľ a všetko odváži. M. Šprinc v to verí tiež, preto v jeho básňach uplatňuje sa výpoveď Tertuliánova: "Duša ľudská je prirodzene kresťanská." Už o čomkoľvek M. Šprinc začne písať báseň, vždy sa kloní k Tomu — hoci to vždy nevysloví — ktorý na svojej dlani drží vesmír a ktorý k Srdcu svojmu priťahuje nielen celé ľudstvo, ale aj náš národ, aj tú dnes zrodenú detskú dušu.

M. Šprinc pozná Francúzsko, Španielsko, Taliansko; a to nielen ich zemepis a históriu, ale ich jazyk a literatúru. Ako som spomenul, má čo povedať a čo povie, to sa hýbe, to žije a možno to ohmatať. To nie je vybraté z kníh, ale z preoranej pôdy tých národov; z ich duše, srdca a krvi. Roku 1955 plavil som sa pozdĺž brehov Španielska a Talianska a prežil som tam milé chvíle. Teraz keď čítam básne M. Šprinca, dojmy, ktoré som vtedy zažil, zasa sa mi vracajú a ponúkajú do mojej vázy ako kvety. Predstavuje sa mi matador, o ktorom básnik takto spieva:

Napína oči pozdĺž meča
a hľadá srdce býka;
smrť objíma ho ako vzduch,
v zreniciach sa mu myká.

Vo viacerých básňach autor používa rétorický tón; vtedy je ľahko zrozumiteľný. Ale jeho poézia získava na kráse, keď rozjíma; vtedy svoju básnickú dušu kúpe v mystických vodách a núti nás rozjímať; vtedy jeho poézia podobá sa jesenným kvetom, ktoré svojou vážnou farbou, svojimi pevnými lupienkami hovoria o vážnosti ľudského života.

Hľa, rétorický tón v básni "Láska sv. Kláry":

Čo ťa tu mohlo držať v čiernych múroch
z kameňov sotva dlátom dotknutých?
Žiarila láska tvoja cez ne do azúrov
a do údolí bratom slnkom zaliatych.

A zase rozjímavý tón z básne "Ako ostrov":

Hoc vôkol všetko mútne vody zatopia
a nebude viac slnka nad nimi, len strach,
budeme plávať, pokým bude možné
a srdce ako stožiar k nebu vypínať.
Nad všetok žiaľ a smútok týchto čias,
nad hroby, ktoré budú mlčať bolestne
a čakať zvuky Archanjela vzkriesenia.

V tejto básni núti nás rozjímať; od zmyslov vedie k duši, od prírody za kulisne k Tomu, ktorý povedal o sebe: "Ja som, ktorý som." Vedie nás z predsiene do svätyne, k tajomstvu. V tejto básni človek zacíti aj to, čo v nej ani na prvý pohľad niet, ale čo naznačuje. V predošlej básni, viac zrozumiteľnej síce, povedal všetko a netreba nám rozjímať. Nechcem tým povedať, že niet v nej toho poetického. Chcem len povedať, že je rozdiel medzi básňou a básňou; rozdielny je dojem a účinok. Šprincove básne s mystickým čarom sa mi veľmi ľúbia. Keď ju prečítam a keď ju ty prečítaš, ostane nám na jazyku istá chuť a v sluchu ozvena melódie.

Sú básnici, ktorí tvoria krásne básne, ale uverejňujú slabé zbierky. Ako to? Nuž popri ozaj znamenitých veršoch vsunú do zbierky aj slabšie básne, narýchlo stvorené. V tejto zbierke M. Šprinca slabej básne niet. On vysoko myslí o básnickom umení a vážne o svojom básnickom poslaní. Už asi tridsať rokov odoberám "Poetry", jeden z najlepších amerických časopisov pre poéziu. Poznám z tohto časopisu i z vydaných diel dnešných vedúcich básnikov a tvrdím, že každá báseň v tejto zbierke M. Šprinca nielen že by obstála, ale zaujala by svoje hodné miesto v týchto amerických zbierkach.

Báseň "Rozjímania Dona Quijota", najmä prvá polovica, ostane perlou v slovenskej poézii:

Pod borovicou pri jazere Muskoka
zastanem s piesňou ako so štítom,
spievaj mi srdce dávne balady
o cestách k modrým blankytom...

Pred rokmi na brehu jazera Erie, v Toledo, Ohio, dp. Šprinc a moja maličkosť písali sme spolu básne za dva týždne. Vie sa ľahko sústrediť a pohrúžiť do predmetu ako vták do kvetného kalicha. Netvorí ťažko a s námahou; je to v ňom, je mu to dané. Dal by Pán Boh, aby tento dar naďalej tak zdarne a krásne uplatňoval. Nechže prijme naše úprimné blahoželanie. Za ozaj moderné vydanie, grafickú úpravu a výrečné perokresby zaslúži si našu pochvalu priateľ Dr. Jozef Cincík.

MSGR. M. K. MLYNAROVIČ

Daniel Rops. SVÄTÝ PAVOL APOŠTOL. Preložil Dr. Ernest Žatko. Middletown, Pa.: Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1961, str. 160, cena $1.00.

S radostným prekvapením berieme do rúk toto rozsahom neveľké, ale obsahom závažné dielo, ktoré vychádza zásluhou našej najväčšej americko-slovenskej bratskej organizácie. Meno autora je už samo zárukou serióznosti a kvality. Daniela Ropsa obdarli Boh mnohými talentami. Má dar trpezlivej erudície, dar širokých syntéz, dar výstižného slova a záujem o významné detaily, ktoré dodávajú farby a dôrazu hlavnej myšlienke. Píše pútavo, ako by bez námahy. Vie zaujať, ale vie aj nadchnúť a povzbudiť, čo je u cirkevného dejepisca nemalá prednosť.

Dielo o sv. Pavlovi má päť kapitol: Kristov nepriateľ, Pod zásahom Ducha Svätého, Slávne misijné dielo, Cesta obetavosti a Krvavá cesta do Ríma. Životný údel tohto veľkého apoštola, svätca a hrdinu od jeho detských rokov v Tarze po mučenícku smrť v Ríme kreslí autor s láskou a nezastretým obdivom. Nejde mu, a ani nemôže ísť o "nové" veci. Pavlov život je známy a jeho hlavné črty poznáme z kníh Nového zákona. Rops čerpá však aj z cirkevnej tradície, zo židovských historikov a komentátorov Zákona a z pohanských dejepiscov. Jeho Pavol je teda Pavol "historický", syn a učiteľ svojej doby, apoštol istého časového obdobia. Tu stavia Rops na pevnom základe, ktorý vylučuje romantické idealizovanie a nepripúšťa ľahké moralizovanie. Najväčšiu prednosť diela vidíme však v tom, že Daniel Rops naozaj "vidí" svojho Pavla a keďže ho vie aj opísať ako živú, ľudskú osobnosť, sprítomňuje ho čitateľovi. Pozná, čo je v Pavlovi večné, a prenikavo analyzuje, čo je v ňom večne ľudské.

Preklad sa číta ľahko a je dôkazom prekladateľovej slovnej pohotovosti. Čitateľovi sa zapáčia v ňom mnohé kuriozity. Tak na str. 19 čítame, že Tarzus pripisoval svoj pôvod "Semiramisovi". Na tej istej strane víta nás Strabo a Don Cassius v novej forme. Precióznou novinkou je "Oraculus Sibilius" (str. 20). "Známy dejepisec J. Flavio" (str. 35) a tajomné knihy "Levitico" (str. 54) a "Numerus" (str. 126) sú možno v nepriamej relácii s biblickým rozhľadom prekladateľa. Zaujímavo sa číta, že "Skutky Pavlove tvoria súčasť legendy Tekla" (str. 58) a že medajla, predstavujúca sv. Petra a Pavla, je z "katakomb Domitila" (ibid.). Odpustí nám vzdelaný historik skromnú teóriu, že mesto "Burdeos" (str. 71) je dnešné Bordeaux? Silas bol, ako sa dozvedáme, "prezývaný" (str. 87) Silvanus. Strana 90 nás oboznamuje "s duchom pitonským" a neologizmom "pitonisky". Apolónius z Tyany má novšie prímenie na str. 93. V Korinte žila vraj tkáčska rodina Aquiles (inde zvaný Aquilas) a Priscila (str. 963. Málokto azda vie, že v Malej Ázii je "úrodná rovina Esmirna" a v Efeze bol "chrám Artimesy" (str. 99). Znalci Nového zákona s nadšením uvítajú teóriu, že "o kresťanovi Terciovi, o ktorom sa nezachovali žiadne osobné dáta, bol napísaný list Rimanom" (str. 108); to sa ani Harnackovi nesnívalo. Tvar "v Acaye" (str. 116 a passim) je topologicko-gramatické kuriózium. Dnešný "Sv. Ján z Acru (str. 121) bol donedávna sv. Ján z Akry. Nábožní Židia, ktorí skladali sľub Pánovi, sa nazývajú dnes "nazirs" (str. 126). Zvrat "čistá voda Isis" (str. 135) je hodný tej istej úcty ako zvraty "Via Apenina" a prekvapujúce "Marismas Pontinas" (str. 137). Nápadná kastílska hrejivosť sála však takmer zo všetkých geografických a topografických dát, ba do-

konca aj z mien Pavlových najbližších spolupracovníkov, a keďže v tomto ohľade je prekladateľ takmer na 100% dôsledný, príklady sú vonkoncom nie potrebné. Prekladateľ je zaiste človek formátu a jemnej erudície, preto len on sám vie najlepšie, prečo preložil z francúzštiny slovo "jefe" ako "šéf" (str. 158 et passim); hovorí aj o "hádanke" židovského národa (str. 157), kde my, menej učení, by sme hovorili len o tajomstve alebo záhade. V Aténach bolo vraj množstvo "idolov" (str. 93); my sme dosiaľ vedeli len o modlách a ich oltároch. To sú, rozumie sa, maličkosti (aj keby sme ich vedeli vypočítať mnoho), ale prekladateľ si zaslúži úprimnú pochvalu za horlivosť a dobrú vôľu, ktorá korunuje aj tie vznešené podujatia, kde "desunt vires".

Nemusíme podotýkať, že Ropsov portrét sv. Pavla vrele odporúčame.

N. N.

Edward Kováč, Jr. POTULKY PO ŠARIŠI. Scranton, Pa.: Bosak Publications, Inc. 1961, str. 226. Cena $3.00.

Autor, ktorého korene sú zo Šariša, venuje túto knihu Michalovi Bosákovi ml., "iskrenému rodoľubovi slovenskému a podporovateľovi slovenskej literatúry, ktorého rodokmeň pochádza zo Šariša". Je to pestré šarišské florilégium, bohaté na materiál a zaujímavé aj širkou autorových záujmov, lebo obsahuje okrem historického prehľadu aj kapitoly národopisného a čisto literárneho rázu.

Prvá kapitola "Šariš a jeho dejiny" uvádza pramene k štúdiu dejín bývalej Šarišskej stolice od čias, keď sa menovala ešte Comitatus de Novo Castro, až po najnovšiu dobu. Pozoruhodný je najmä opis prevratových rokov 1918-1919, kde nachádzame dôležité podrobnosti o výstrednostiach maďarských komunistov v Šariši, veci väčšinou nie dosť známe. Cestu po Šariši rozdelil si autor podľa jednotlivých okresov. Uvádza mestá, mestečká a dediny a poukazuje na ich zvláštnosti, tak historické ako aj súčasné. Bolo šťastnou myšlienkou spestriť tieto kapitoly obrázkami, lebo dobrý obraz hovorí často výrečnejšie ako i to najvzletnejšie slovo. To platí aj o takých kapitolách ako "Výtvarné pamiatky Šariša" a "Hrady v Šariši". Nasleduje krátka kapitola o ľudových zvykoch a piesňach, rozprávka "Šarišská historka" a malá antológia typického šarišského humoru v dialekte. Z kapitoly "Šarišskí rodáci v Amerike" sa okrem iného dozvedáme, že prvým Šarišanom v USA bol pravdepodobne Ján Olejník z Krušova, ktorý už roku 1853 bol policajtom v meste New Yorku. Kniha sa končí krátkymi, ale plastickými životopismi Šarišanov, ktorí svojím životným dielom zanechali stopu vo vývoji Amerikánov slovenského pôvodu. Uveďme aspoň ich mená: Msgr. Andrej J. Adzima, Anton S. Ambrose, Štefan Bayus, Michal Bosák, Ján Bosák, Andrej P. Bugoš, J. Carmen, Ján Chanda, Ján Chmurovič, Viktor S. Csirip, Ján Čajko, Ján Docktor, Peter F. Dziak, Pavel C. Fallat, Dr. Michal Gajdoš, Juraj Hlubeň, Alois Havrilla, Ján Jakabčin, Juraj Jakabčin, Jozef Joščák, Štefan Kalakay, Rev. Adalbert Kazincy, Ján T. Kmetz, Helena Kočánová, Nikolaj Kováč, Rev. Ján M. Liščinský, Ján Lukačko, Ján Marcinko, Štefan Marcišovský, Rev. O. Nikolaj Martyak, Juraj Matta, Ján Menovský, Štefan Mesaroš, Ján Mihalik, Ján Námeš, Andrej Novák, Andrej Ondek, Mária Olejníková, Ján Ortotay, Ján Pankuch, Juraj Námeš Petro, Jozef M. Ridilla, Michal Seman, Juraj Sepeši, Ján Šinal,

Rev. Andrej Štefánik, A. J. Stupjanský, Ján Ungvársky, Imrich Valko, Rev. Gregor Vaniščák, O.S.B., Jakub Yencha, Ján Zelinka.

Kováčove POTULKY PO ŠARIŠI uvítajú nielen čitatelia, ktorých pátriou (v stredovekom zmysle slova) je Šariš, ale aj všetci záujemci o osobitné znaky slovenského miestopisu. Netreba dodávať, že Šarišanom bude táto knižka predsa len najmilšia.

K. S.

Kapiszewski Henryk. ŚWIRAD NAD DUNAJCEM (prvý článok zo série Tysiąclecie eremity połskiego): odtlačok z časopisu "Nasza przeszlošc", Tom VIII (Kraków 1958), str. 45-81.

V jednom z predošlých čísel MOSTU (1960, č. 2) recenzoval som od tohože autora článok Świrad v Pannoniji", ktorý je vlastne pokračovaním tu teraz zaznamenaného. Tento prvý článok dostal sa mi do rúk iba nedávno, a preto hoci neskoršie, predsa ho recenzujem.

Autor vychádza z krátkeho tvrdenia Žitia sv. Svorada, čo napísal Maurus, biskup pätikostolský, že totiž Svorad prišiel do Pannonie "de terra Polonensium", čiže z Poľska. Keďže niet nikde inej zprávy, žeby bol predtým býval inde, z toho všetci autori uzatvárajú, že Svorad nielen prišiel z Poľska, ale aj pochádzal z Poľska. Iba letmo sa tu autor dotýka otázky jeho rodného kraja, ktoré malo byť niekde okolo Wislice. Predmetom jeho práce je pobyt Svoradov "nad Dunajcom". Za základ berie poľského biskupa historika Dlugosza, ktorý v polovici XV. storočia napísal: "Swiradus, qui ad fluvium Dunayecz prope oppidum Czchow in Cracoviensi dioecesi heremitorium sub rupe, quod et in hanc diem cernimus, habitaret et in quo per annos plures Christo militaverat." To naznačuje Dlugosz k roku 998, a náš autor tiež berie rok odchodu Svorada z Poľska do Pannonie rok 997. Keďže niet pred Dlugoszom nijakých dokumentov o pobyte Svorada na území obce Czchow, náš autor sa domnieva, že to Dlugosz mohol sa dozvedieť priamo z tradície ľudu na tomto mieste. Hlavnou časťou jeho štúdie je teda rozbor tej tradície, čiastočne zapísanej a čiastočne ním samým zozbieranej na mieste. Podľa tej tradície Svorad žil ako pustovník na území obce Czchow, v okrese Nowy Sącz nad Dunajcom, a presnejšie ešte v osade Tropie, ktorá sa až do konca XVII. storočia nazývala iba Villa Swirad, alebo Villa Sancti Swiradi. Tu už od XIII. storočia stojí kamenný kostol, a to neďaleko miesta, kde podľa tradície bola pustovňa nášho svätca. Nad samým miestom, kde v skale malo byť lôžko sv. Svorada, dnes stojí kaplnka a každoročne 16. júla tu ide procesia. Okrem toho na okolici sú ešte dve miesta, kde podľa tradície žili dvaja učeníci sv. Svorada a to sv. Just a sv. Urban. Zaujímavou je tradícia, že až do XV. storočia farárovi kostola sv. Svorada v Tropí bol posielaný z Uhorska, pravdepodobne z Nitry, celý voz so sudkami vína z vinice zasadenej vlastnoručne sv. Svoradom. Autor kriticky oceňuje jednotlivé elementy miestnej tradície a podržuje to, čo je v nich historicky vieryhodné. Práca je pre nás veľmi cenná. Viac ráz spomína styky so Slovenskom a na strane 73 cituje Tovadišstvo sv. II., Ružomberok 1895.

M. LACKO

GESCHICHTE DES ZWEITEN WELTKRIEGES. Teil I: **Die militärischen und politischen Ereignisse.** — 2. Teil: **Die Kriegsmittel.** Würzburg, A. G. Ploetz Herausgeber und Verlag, 1960. 2 zv., 192 a 908 str.

V svetoznámej sérii vedeckých príručiek nakladateľstva Ploetz vo Würzburgu koncom decembra 1960 vyšlo dlho očakávané dielo "Dejiny druhej svetovej vojny". Aj keď sa doposiaľ veľa už napísalo o tejto téme, išlo takmer vo všetkých prípadoch o čiastočné práce alebo o pokusy všeobecných predstáv z daktorého osobitného hľadiska. Z pochopiteľných príčin veľmi ťažko bolo dostať sa k pôvodným dokumentom, ktoré by dovolili preniknúť aj do zákulisia vojnových udalostí, presnými dátami ohodnotiť skutočný vojnový potenciál jednotlivých mocností a ich spojencov, a to nielen vzhľadom na armády ako také, ale aj na ostatné zložky vojnu podmieňujúcich faktorov, ako je ekonómia a priemysel, dopravné základne a prostriedky, tajné zpravodajské služby a psychologické vedenie vojny. Na túto obťažnú úlohu podobralo sa zaslúžilé vydavateľstvo Ploetz. Zorganizovalo na tento cieľ vyše dvadsať odborníkov z Nemecka i z rozličných iných štátov, ktorí v spolupráci s vedeckými ústavmi univerzít, s vyslanectvami, knižnicami a širokým kruhom odborných poradcov po vyše trojročnej práci predkladá svetovej verejnosti toto dielo jedinečnej dokumentárnej hodnoty.

Prvý zväzok tohto diela nie je nový. Ide o druhé, rozšírené vydanie príslušnej kapitoly nami na tomto mieste recenzovaného diela "Auszug aus der Geschichte" (25. vyd. 1956 — cfr. MOST 1959, č. 1-2, str. 90-91). Na sotva 200 stranách príručného formátu profesori Dr. Percy E. Schramm a Dr. Hans C. H. Stange z Götingen za spolupráce Dr. A. Hillgrubera predstavujú "lešenie dát a udalostí" druhej svetovej vojny. O dôkladnosti a spoľahlivosti tohto schématického prehľadu platí vo zvýšenej miere to, čo sme boli vyslovili na citovanom mieste tohto časopisu. Z hľadiska slovenského so zadosťučinením konštatujeme meritórne spracovanie slovenských dejinných udalostí a ich pozitívne hodnotenie. Vecne teda môžeme vysloviť iba gratuláciu autorom i vydavateľstvu. Z formálnej stránky však nezdá sa nám celkom opodstatneným, že autori sledujú všeobecne adoptované, no striktne historicky neopodstatnené kritérium pred- a povojnového geograficko-politického členenia, takže v III. časti diela, nadpísanej **"Staatengeschichte 1939-1945"** v sektore **A) Europa** uvádzajú ako podtitul **c) Tchechoslowakei** (str. 119). Hoci potom vecne rozčleňujú na osobitné sekcie **Slowakei, Protektorat Böhm und Mähren** a **Exilregierung** (str. 119-120). Takýto postup, napriek tomu, že je dnes všeobecne zaužívaný vo svetovej literatúre, nezodpovedá požiadavkám prísnej historickej kritiky. Druhá svetová vojna začala sa 1. septembra 1939 a skončila v Európe kapituláciou Nemecka 9. mája 1945. V celom tomto období štátny útvar "Československo", ktorý vo forme, zodpovedajúcej tomuto názvu, zanikol už 6. októbra 1938, pretvoriac sa vo federatívne Česko-Slovensko, vôbec nejestvoval. Je dnes so všetkou zrejmosťou dokázanou dejinnou skutočnosťou, že od 14.-15. marca 1939 osamostatnením sa Slovenska a utvorením nemeckého protektorátu v Česku a na Morave tak fakticky ako aj medzinárodno-právne zanikol aj štátny útvar Česko-Slovenska. Utvorenie a postupné uznanie exilnej vlády Dr. Beneša na tejto skutočnosti nemohlo nič zmeniť a fakticky ani nezmenilo. Preto v dejinách druhej svetovej vojny, tobôž ešte v kapitole, ktorá má za obsah dejiny **štátov** v období 1939-1945 nijako nie je opodstatnený globálny podtitul "Tschechoslowakei".

Na území niekdajšieho Česko-Slovenska v onom období jestvoval iba jeden zvrchovaný štátny útvar tak v zmysle pozitívnej skutočnosti ako aj v zmysle medzinárodného práva, a to Slovenská Republika. Že nejde tu o čiru formalistickú pedantériu, dokazuje to i prípad samých autorov tohto diela. Kým celkove správne predstavujú chronológiu i udalosti, vplyvom spomenutého nesprávneho titulu dopustili sa dosť krikľavého omylu, keď tvrdia, že "Am 18. Aug. (1944) überschreitet die Rote Armee die **tschechoslowakische** Grenze" (str. 120). Sovietska armáda nemohla prekročiť nejestvujúce hranice nejestvujúceho štátu. Ona prekročila jedine hranice Slovenskej Republiky, štátu to uznaného Sovietskym sväzom 18. septembra 1939, s ktorým sa tento nachádzal od 24. novembra 1940 vo vojnovom stave.

Na druhý, nepomerne obsažnejší zväzok diela — vyše 900 strán — vzťahuje sa predovšetkým náš počiatočný vrcholne lichotivý posudok. Podáva on, možno povedať, váčerpávajúci obraz vojnových prostriedkov v najširšom zmysle, ktorými disponovali jednotlivé bojujúce štáty oboch mocenských zoskupení. Nespočetné štatistické údaje, prehľadné tabuľky, odborné hodnotenia jednotlivých sektorov vojnových prostriedkov od hospodárstva k výzbrojnému priemyslu, od organizačných štruktúr a technického výzbroja jednotlivých zbraní a vojenských útvarov až po ich numerickú silu a efektívnu bojovú účinnosť, od dopravných sietí a prevozných prostriedkov až po dodávkové systémy jednotlivých štátov či bojujúcich armád, od psychologického vedenia na oboch stranách po tajné organizácie zpravodajskej služby a ich činnosť i výsledky v jednotlivých fázach svetového konfliktu — to všetko je tu systematicky spracované a podložené mimoriadne bohatým dokumentačným materiálom. Miesto nám tu nedovoľuje naširoko rozoberať jednotlivé časti tohto obsahove nabitého diela. Z čisto slovenského hľadiska načim so zadosťučinením konštatovať, že hore naznačená nepresnosť sa tu neopakuje. O Československu — zodpovedne historickej skutočnosti jeho neexistencie — sa tu vôbec nehovorí ako o osobitnom predmete. O Slovensku je tu iba jedna zmienka, kde sa registruje účasť cudzích štátov na nemeckom vojnovom ťažení na Východe. Tam po Rumunsku a Maďarsku zaznamenané je Slovensko a jeho účasť na vojne proti Rusku v sile jednej motorovej brigády a dvoch slabých peších divízií. Nasleduje Taliansko, Španielsko, Chorvátsko, Francúzsko a Belgicko (str. 123-124). Že sa podrobnejšie nepredstavuje vojnová sila a ostatné aspekty Slovenskej Republiky vyplýva to jednak z jej iba symbolickej účasti na vojne, ktorá charakterizovala jej politiku podstatnej neutrality, ako aj z toho, že pôvodné dokumenty a štatistiky sú neprístupné, kým sektor vojenskej a vojnovej historickej literatúry slovenskej nenašiel doposiaľ človeka, ktorý by vyoral prvú brázdu na panensky úhorovej roli.

Celkove posudzujúc dielo musíme opätovne vyzdvihnúť jeho jedinečnosť v danej tématike, ktorá ho robí nepostrádateľným prameňom štúdia všetkých problémov súvisiacich s druhou svetovou vojnou. Bohaté bibliografické údaje, ako aj podrobné vecné i menové indexy, ktoré charakterizujú príručné diela Ploetzovho nakladateľstva, uľahčujú i tu orientáciu a štúdium jednotlivých problémov. Kým gratulujeme nakladateľstvu k odvážnemu podujatiu, korunovanému skvelým úspechom, odporúčame dielo všetkým, čo hľadajú spoľahlivý prameň k dejinám druhej svetovej vojny.

MILAN ST. ĎURICA

Z NOVÝCH KNÍH SLOVENSKÉHO ÚSTAVU

Slovak Christmas. Edited by Joseph Duris. A Symposium of Songs, Customs and Plays. Collected and annotated by Joseph Duris. Translations by Rev. Jaroslav Vajda and Sisters of SS. Cyril and Methodius, Danville, Pa. 58 illustrations in color by Joseph G. Cincik. Pp. 96. $3.50.

Jozef Ďuriš. **Pašie na Kvetnú nedeľu.** Text podľa predlohy Biblickej komisie pri SSV a podľa dekrétu Posv. Kongregácie obradov z r. 1955. Moderná notácia. Strán 32. $1.50.

Mikuláš Šprinc. **Z poludnia a polnoci.** Básne. Faksimilované vydanie. Obálka a 12 celostranových perokresieb Dr. Jozefa Cincíka. Strán 124. $2.50.

Gilbert L. Oddo. **Slovakia and its People.** Prvé dejiny slovenského národa v angličtine. Strán 370. Cena $6.00.

J. M. Kirschbaum. **Slovakia — Nation at the Crossroads of Central Europe.** Kultúrna a politická obhajoba práva Slovákov na samostatnosť. Strán 371. Cena $5.00.

Dr. Kurt Glaser. **Czecho-Slovakia — a Critical History.** Mnoho nestranných informácií o Slovensku. Strán 280. Cena $5.50.

DO LÁSKAVEJ POZORNOSTI NAŠICH ČITATEĽOV

Snažne vás prosíme: ráčte si vyrovnať nedoplatky za minulé ročníky Mostu a predplaťte si ho na rok 1961. Bez vášho porozumenia a bez plnenia predplatiteľských povinností nebude môcť jestvovať. Most bol vždy, ale dnes viac než inokedy musí byť záležitosťou našej spoločnej slovenskej kultúrnej cti. Jeho autori pracovali zadarmo v ňom za sedem rokov a sú ochotní takto pracovať a prispievať i naďalej. Ak sa k ich viere pripojí i povedomie slovenskej národnej a kultúrnej hrdosti Slovákov vo svete, Most bude i naďalej plniť svoje neoceniteľné a dnes už celkom ojedinelé kresťansko-slovenské kultúrne poslanie.

Svoje nedoplatky a predplatné pošlite na túto novú adresu administrácie:

Revue MOST, Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland 4, Ohio, USA.

REDAKTOR

(Dokončenie z 2. strany obálky)

(ST.B.) **Andrej Hlinka v galérii veľkých katolicizmu** — 82
Mikuláš Šprinc. **S bibliou v srdci — s rúhaním na perách** — 83

K N I H Y

Kurt Glaser. **Czecho-Slovakia** (Rev. Andrew Pier, O.S.B.) — Štefan Porúbčan, S.J. **Úvod do Písma Svätého** (K. Strmeň) — Miloš K. Mlynarovič. **Rozeta** (M. Gerdelán) — Mikuláš Šprinc. **Z poludnia a polnoci** (Msgr. M. K. Mlynarovič) — Daniel Rops. **Svätý Pavol Apoštol** (N. N.) — Eduard Kováč Jr. **Potulky po Šariši** (K. S.) — Kapiszewski Henryk. **Świrad nad Dunajcem** (M. Lacko) — **Geschichte des zweiten Weltkrieges.** (Milan St. Ďurica).

Printed in the U. S. A.